पालि-संगह

Selections from Early Buddhist Texts in Pāli

Edited by

P. V. BAPAT

SAHITYA AKADEMI
NEW DELHI

Pali sangaha (Selections from Early Buddhist Texts in Pali)
Edited by P V Bapat Sahitya Akademi, 1968 Rs 10

First Edition January 1968

Available at
Sahitya Akademi
Rabindra Bhavan, 35, Ferozeshah Road, New Delhi 1
Rabindra Stadium, Block VB, Calcutta-29
15 Cathedral Gardens Road, Madras 34

Published by Dr R S Kelkar for Sahitya Akademi, Rabindra Bhavan, Ferozeshah Road, New Delhi-1 and printed by D D Gangal, M Sc at the Lokasangraha Press, 1786 Sadashiv, Poona 2

अम्बुना, तेन ऽपि in 30 48 is equal to तेन + अपि, येन ऽत्थेन in 26 6 is equal to येन + अत्थेन The word अनच्छरिया on p 6, last line, has been often wrongly understood as अन् + अच्छरिया, 'not wonderful', when as a matter of fact, it is equal to अनु + अच्छरिया, 'very wonderful' So it is written as अनच्छरिया Even the *P T S Pali English Dictionary* wrongly explains अनभाव as equal to अन + भाव, taking अन as equal to one negative But अन = अन् + अ — two negatives making one positive — which would really reduce अनभाव to भाव It is really अनु + अभाव, 'extreme or intense non-existence' so it is better if the word is written as अनभाव, suggesting that the last vowel in अनु is dropped

The use of such diacritical marks helps us in understanding नेति as न + एति, and not equal to नेति (pres 3rd pers sing from नी to carry) and को ध as equal to को + इध and not कोध, anger There are, however, still some abnormal Sandhis where no such marks can be used and we have to understand them only from experience as, for instance, in 24 15, वत्तेस्मताय is equal to वत्तेस्सति + अय, or in 24 12 अनुत्तराय is equal to अनुत्तरो + अय, or ओरकाय in 24 14 is equal to ओरको + अय, where both the vowels are dropped and a third one आ is used Also स्वास्स on p 23, l 18 = खो + अस्स, स्वास्स on p 23, l 20 = सो + अस्स, विहिंसूपरति on p 38, l 3 is equal to विहिंसा + उपरति where also आ and उ are both dropped and long ऊ in सू is used To indicate such cases no suitable device could be used or thought of

Single or double quotation marks are not always used to mark the beginning or end of a quotation or of the words included in the direct construction Sometimes its beginning is indicated merely by a dash (—) or a comma (,) and its close by इति which has the inherent significance of closure

I am thankful to the authorities of Sahitya Akademi for asking me to prepare this collection which I hope will meet the long felt need

Svadhyaya, Poona 4
October, 1967

P V Bapat

(ii) Poetry

to one another and to the religious community of monks and nuns The *Abhidhamma-piṭaka* deals with philosophical matters and the method of treatment is also very abstruse and not likely to appeal to an ordinary reader.

The collection of the Suttas in this book is intended to be attractive to an ordinary reader and hence care has been taken to select such passages only as have a literary merit and as tell us about the Buddha or his disciples and their way of life and thought Most of the passages are taken from the *Sutta-piṭaka*, one from the *Vinaya-piṭaka* (No 4) and three (Nos 1–3) from the *Jataka-Aṭṭhakatha*, the commentatorial stories illustrating the Gathās which form the canonical portion Nos 12 and 13 are taken from the *Milinda-pañha*, which has commanded respect and recognition next to the Pali canon Three passages (Nos 14, 15 and 34) are taken from the *Visuddhi-magga* of the famous commentator, Buddhaghosa, of 5th cen. A D One passage (No 16) is taken from the Commentary on *Mahāvaṃsa* which is one of the two chronicles of Ceylon, where Buddhism became firmly established There is another passage (No 35) given as a sample of Pali influenced by classical Sanskrit

The study of Pali often begins with simple stories from *Jātakas*, which are traditionally believed to be stories of the Buddha in his past lives During these lives, he was called the *Bodhisatta* (*Bodhi-sattva*)—a being who by his virtues is destined to become the Buddha in future In these stories, he generally plays an important role In *Nāmasiddhi-jātaka* (No 1) is clearly brought out the idea that names of individuals are merely given by convention and therefore no pride or abject feelings need be entertained because of a name signifying some thing good or evil In *Daddabha-jātaka* (No 2), the Bodhisatta who is the lion in the story clearly brings out the foolish and thoughtless behaviour of common people, who like the other animals of the story, blindly follow one another like sheep and come to grief The animals in the story would all have perished had not the lion come to their help by pointing out the trifling cause of their trouble and confusion There is a clear hint here that all wise men are expected to go to the root of the matter and not to be led by mere rumour or hearsay *Ucchaṅga-*

enlightenment and that he will turn the wheel of the Dhamma He asks his sister's son Nālaka to watch the time of his enlightenment and then to become his disciple (24 18) Nalaka did as per instructions of the sage Asita and became a follower of the Buddha in due course

The next two passages (Nos 25 and 26) describe how the Bodhisatta left his home in search of enlightenment and how he met king Bimbisāra on his way (25 5) Not falling a prey to his tempting offer of being the commander-in chief of his forces, he goes to the river Nerañjarā, destroys all the evil forces of Mara by destroying the evils in him such as passion for objects of desire, discontentment, hunger and thirst, craving for pleasures, sloth and torpor, fear, doubt, belittling others, obstinacy and love for ill gotten fame and glory The poet shows how Mara, the Chief of all evil spirits, felt discomfited when, at the end of seven years, he found that he could not get the Bodhisatta under his thumb He beautifully describes his discomfiture by saying that his seductive lyre fell down from his side ribs (26 25)

In the first few days following his attainment of enlightenment, the Buddha was rather overpowered by a sense of despondence and so he was not inclined to teach his new doctrine that was revealed to him He thought people would not be able to understand the same which dawned upon him after a long, laborious, and rigorous search for six or seven years But, after some time, he relented as probably he thought there will be at least some people who would understand his doctrine And so he decided to preach his doctrine This has been allegorically described in *Brahma yācana kathā* (No 4) *Dhaniya sutta* (No 27) is a beautiful dialogue between a cowherd, Dhaniya, and the Buddha, wherein the latter shows his superiority over the former, on account of the non possession of those very worldly objects in the possession of which he (Dhaniya) is gloating

Juṇhā sutta (No 5) shows how a disciple of the Buddha like Sariputta with his mind well trained does not very much mind physical pain which would ordinarily smash the physical frame of a person who has not cultivated his mind

Sundarī sutta (No 6) illustrates how even a great teacher like the Buddha could not escape a public scandal, when there

was some mud-slinging on his personal character by interested heretics, who were deprived of public esteem and support as a result of the public recognition of the Buddha and his disciples. *Nakula-mātā* and *Vajjīnaṁ satta aparihāniyā dhammā* (Nos. 10 and 11) show how the Buddha was not unmindful of the secular interests of his lay-followers. Nakula-mātā (No. 10) assures her husband on death-bed that he need not be worried about the future well-being of his children, as she can support them by carding cotton-wool and thus earning enough to support their family. No. 11 shows how the Buddha closely watched the secular prosperity of the Vajjīs and how he derived comfort that they were sure to prosper as long as they followed the seven rules of conduct which were laid down for them by him some time earlier. *Kakacūpama-sutta* (No. 7) emphasises one of his main teachings to his followers that they should not allow the peace of their mind to be disturbed even under provocation. Even if thieves or robbers were to cut their limbs with a saw, they should not entertain any feelings of hatred for them. This *sutta* gives the story of a slave girl, Kāḷī, who found that her mistress was gentle and calm as long as she gave no occasion for the display of her anger. But she found out that after all her mistress was not, by her nature, free from anger, for she noticed her flaring up against her, when there was any cause from her side in relaxation of her normal duties. The story of *Soṇa Koḷivisa* (No. 9) describes the importance of maintaining evenness of one's faculties, as they cease to function effectively when they are either too taut or too loose.

Brāhmaṇa-dhammika-sutta (No. 33) shows how contemporary Brāhmaṇs had fallen from their ancient ideal of plain, simple, pious living, and how they had taken, after Kṣatriya kings, to their rich pompous ways of life satisfying the hankering of different senses. They approached the kings and persuaded them to perform various kinds of sacrifices such as horse-sacrifice, man-sacrifice, sacrifices called *Sammāpāsa*, *Vājapeyya* and *Niraggaḷa*, or sacrifices in which innocent cows were sacrificed. As a result of this sinful behaviour, ninety-eight diseases overwhelmed this earth (33·28) instead of the original three diseases—desire (*icchā*), hunger (*anasanaṃ*) and old age (*jarā*).

expression to his personal feelings when he finds himself to be a true follower, 'a son' of the Dhammarāja, the Buddha (28·24).

Kāḷudāyī Thera (No. 29) gives the story of Kāḷudāyī, a minister of Suddhodana, father of Gotama Buddha, who was sent by Suddhodana, impatient to see his son, to bring him to him, when it was known that the Buddha had already attained enlightenment. This poem describes the natural beauty of the season (29·1–3) which should persuade the Buddha to undertake his journey to see his father, and also gives expression to his intensity of feeling when Kāḷudāyī sees the prospect of being the 'son' of the Buddha and the grandson of Suddhodana, so far as Dhamma was concerned.

Tāla-puṭa-Thera (No. 30) is a beautiful poem describing how Tālapuṭa becomes anxious to retire to the seclusion of mountains and forests, where he would be in close touch with wild animals and birds and the lovely spots of residence in mountain-caves, which will facilitate his attainment of meditation. We find an echo of the same in Bhartṛhari's *Vairāgya-Śataka* (No. 87) where we read :

Kadā Vārāṇasyām Amara-taṭinī-rodhasi vasan
Vasānaḥ kaupīnaṃ śirasi nidadhāno'ñjali-puṭaṃ.

"When shall I stay in Benares on the banks of the heavenly river wearing merely a strip of cloth to hide the private parts of my body, and putting on my head the palms of my hands joined together ?"

Here we also find the beautiful expostulation by Tālapuṭa of his mind which he warns by saying that he would no longer allow himself to be dealt with as it likes and that it will henceforward find itself to be discomfited.

Subhā Jīvakambavanikā (No. 31) is a representative of those women who had spurned the pleasures of a householder's life and had willingly accepted the hard life of a nun. Here we have a beautiful dialogue between Subhā and a rogue who was trying to seduce her back to a life of pleasure and enjoyment. He made her tempting offers of beautiful clothes and ornaments for her beautiful body. He especially praised the beauty of

her lovely eyes which, he said, he could never forget even if he ran away from her. Subha brings it to his notice that she had accepted a religious life of a nun and it was most improper for him to seek the hand of her who had rooted out passion from her life. But when she noticed that he would not give up his importunities, in spite of her remonstrations, enamoured, as he said, he was of her lovely eyes, she boldly plucked out one of her eyes and offered it to him who was hankering for it. Immediately the fellow looked aghast at this sudden action on her part. He realised his foolishness and begged her pardon.

Nos 12 and 13 are passages from *Milindapañha*, a text which, as already said above, has received recognition and respect next to the *Tipiṭaka*. No 12, *Kukkuṭassa pañca aṅgāni*, shows that even from a cock some things can be learnt by a Buddhist monk and this passage mentions five points in which a cock can be a teacher. With this and the following matter in *Milinda* can be compared *Bhāgavata Purāṇa* 11 7 33–11 9 23 where also we are told of twenty four teachers. Also may be compared *Subhāṣitaratna Bhāṇḍāgāra* (Nirṇayasāgara, 5th edition, 1952) p 162 ff, verses 397–403, where also we are told of various animals from whom we can learn something —

> सिंहादेकं बकादेकं षट् शुनस्त्रीणि गर्दभात् ।
> वायसात् पञ्च शिक्षेच्च चत्वारि कुक्कुटादपि ॥३९७॥

'One can learn one thing from a lion, one from a crane, six from a dog, three from a donkey, five from a crow and four things from a cock.' The four things which one can learn from a cock are enumerated as follows

> युद्धं च प्रातरुत्थानं भोजनं सह बन्धुभिः ।
> स्त्रियमापद्गतां रक्षेच्चतुः शिक्षेत कुक्कुटात् ॥४०३॥

One can learn four things from a cock: (1) (readiness) to fight with an opponent, (2) rising early in the morning, (3) taking food in the company of all kith and kin, and (4) protecting the females of the species when some calamity has befallen them." The five points mentioned in the passage from *Milinda pañha* have, however, only one thing in common—early rising.

The passage on Nibbāṇa (No. 13) from the same shows, by using several similes, that it is something positive (अत्थिधम्म), though it cannot be described in so many concrete terms.

No. 14 illustrates that *nāma* and *rūpa*, of which the whole universe consists, are interdependent. This is beautifully described by the parable of a lame man and a blind man, which we meet with in the *Māṭharavṛtti* on *Sāṅkhya-kārikā* (21).

Kulūpaka-bhikkhu-vatthu (No. 15) describes how a lady unwilling to give any food to a Buddhist monk is outwitted by him with the result that she feels compelled to serve him food.

No. 34 mentions the advantages of good conduct. No. 35 describes how all worldly things are impermanent. This passage is given by way of an illustration of later poetry in Pali, influenced by the style of classical Sanskrit.

No. 16 is a passage from the commentary on *Mahāvaṁsa* which beautifully describes how and why Cāṇakya was determined to root out the Nanda-family and how he found out the right person in Candragupta. It also tells us how the latter took a hint from an ordinary woman speaking to her children about the right way of accomplishing successfully the task of winning the kingdom of Nandas.

Nos. 17, 18, 19 give passages from the *Saṃyuttanikāya*, which contain the principal teachings of the Buddha: The Four Noble truths, the Law of the Dependent Origination with all its twelve factors, and the three cardinal principles of Buddhist philosophy that all things are evanescent, painful and devoid of anything like a permanent soul.

Lastly, the passage No. 36 consists of Subhāṣitas mostly collected from *Dhammapada*, and only a few from *Sutta-nipāta* and *Udāna*. Many of them are literary gems and describe universal truths, or maxims for the guidance of one's conduct, or the ideals which one can keep before oneself. Mark *Dhammapada* 5 which speaks of the eternal law that enmities never cease by enmities but only by friendliness; or *Dhp.* 49 which employs the simile of a bee that sucks the honey in a flower, without causing any harm to its colour or smell, to illustrate the ideal behaviour of a mendicant who begs his food from a village, without meddling with its internal affairs. Mark also the

universal truth in *Dhp* 165 which tells us that as regards purity or defilement, oneself alone is responsible to oneself, no one can help the other, or that in *Dhp* 227 which proclaims that there is no one in this world who escapes public censure, for one finds that people blame a man who remains silent, or one who speaks too much, or even one who is moderate in his speech Mark also the Buddhist attitude reflected in the verse of *Jātaka* 49 (the last under Subhasitas) wherein we are told not to miss, when it presents itself, the opportunity of attaining one's object, by awaiting the incidence of an auspicious star in the sky

Thus, here, the readers will find that an attempt has been made to give in this *Pāli-saṅgaha* a collection of passages that will invoke interest in the study of the Buddha and his followers (monks and nuns) as represented in the earliest available record incorporated in Pali literature

P. V BAPAT

१

नामसिद्धि-जातकं

अतीते तक्कसिलायं बोधिसत्तो दिसापामोक्खो आचरियो हुत्वा पञ्च माणवकसतानि मन्ते वाचेसि । तस्सेको माणवो पापको नाम नामेन । सो, एहि पापका, याहि पापकाति वुच्चमानो चिन्तेसि—मय्हं नामं अवमंगलं, अञ्ञं आहरापेस्सामीति । सो आचरियं उपसंकमित्वा, आचरिय, मय्हं नामं अवमंगलं, अञ्ञं नामं करोथाति आह । अथ नं आचरियो अवोच—गच्छ, तात, जनपदचारिकं चरित्वा अत्तनो अभिरुचितं एकं मंगलं नामं गहेत्वा एहि । आगतस्स ते नामं परिवत्तेत्वा अञ्ञं नामं करिस्सामीति ।

सो साधूति पाथेय्यं गहेत्वा निक्खन्तो गामेन गामं चरन्तो एकं नगरं पापुणि । तत्थ चेको पुरिसो कालकतो जीवको नाम नामेन । सो तं ञातिजनेन आळाहनं नीयमानं दिस्वा, किं-नामको नामेस पुरिसो ' ति पुच्छि । जीवको नामाति । जीवकोऽपि मरतीति । जीवकोऽपि मरति, अजीवकोऽपि मरति; नामं नाम पण्णत्तिमत्तं, त्वं बालो मञ्ञे ' ति । सो तं कथं सुत्वा नामे मज्झत्तो हुत्वा अन्तोनगरं पाविसि । अथेकं दासिं भतिं अददमानं सामिका द्वारे निसीदापेत्वा रज्जुया पहरन्ति; तस्सा च धनपालीति नामं होति । सो अनन्तरवीथिया गच्छन्तो तं पोथियमानं दिस्वा, कस्मा इमं पोथेथाति पुच्छि । भतिं दातुं न सक्कोतीति । किं पन अस्सा नामं ' ति । धनपाली नामाति । नामेन धनपाली समानाऽपि भतिमत्तं दातुं न सक्कोतीति । धनपालियोऽपि अधनपालियोऽपि दुग्गता होन्ति; नामं नाम पण्णत्तिमत्तं, त्वं बालो मञ्ञे ' ति । सो नामे मज्झत्ततरो हुत्वा नगरा निक्खम्म मग्गं पटिपन्नो अन्तरामग्गे मग्गमूळ्हं पुरिसं दिस्वा, अम्भो,* किं करोन्तो विचरसीति पुच्छि । मग्गमूळ्होऽम्हि,

* This Sinh. reading is preferred to Fausböll's faulty reading अय्यो.

सामीति। कि पन ते नाम ति। पन्थको नामाति। पन्थकाऽपि मग्गमूळ्हा होन्तीति । पन्थकोऽपि अपन्थकोऽपि मग्गमूळ्हो होति, नाम नाम पण्णत्तिमत्त त्व पन बालो मञ्ञे ति । सो नामे अतिमज्झत्तो हुत्वा बोधिसत्तस्स सन्तिक गत्वा, कि, तात, नाम रोचेत्वा आगतोऽसीति वुत्ते, आचरिय, जीवकाऽपि नाम मरन्ति अजीवकाऽपि, धनपालियोऽपि दुग्गता होन्ति अधनपालियोऽपि, पन्थकाऽपि मग्गमूळ्हा होन्ति अपन्थकाऽपि, नाम नाम पण्णत्तिमत्त, नामेन सिद्धि नऽत्थि, कम्मेनेव सिद्धि, अल मय्ह अञ्ञेन नामेन, तदेव मे नाम होतूति आह। बोधिसत्तो तेन दिट्ठ च कत च ससन्देत्वा इम गाथ आह–

> जीवक च मत दिस्वा धनपालि च दुग्गत ।
> पन्थक च वने मूळ्ह पापको पुनरागतो ति ।।

[जातकट्ठकथा, ९७]

२

दद्दभ - जातकं

अतीते बाराणसिय ब्रह्मदत्ते रज्ज कारेन्ते बोधिसत्तो सीहयोनिय निब्बत्तित्वा वयप्पत्तो अरञ्ञे पटिवसति । तदा अपरसमुद्दसमीपे बेलुव-मिस्सक तालवन होति। तत्थेको ससको बेलुवरुक्खमूले एकस्स तालगच्छस्स हेट्ठा वसति । सो एकदिवस गोचर आदाय आगन्त्वा तालपण्णस्स हेट्ठा निपन्नो चिन्तेसि–सचे अय पठवी सवट्टेय्य, कह नु खो गमिस्सामीति । तस्मि येव च खणे एक बेलुवपक्क तालपण्णस्स उपरि पतति । सो तस्स सद्देन, धुवाय पठवी सवट्टतीति उप्पतित्वा पच्छतो अनोलोकेन्तो व पलायि।

त मरणभीत वेगेन पलायन्त अञ्ञो ससको दिस्वा पुच्छि–कि, भो, अतिभीतो पलायसीति। मा पुच्छ, भो ति। सो, कि भो, कि भो ति

पच्छतो जवतेव। इतरो निवत्तित्वा अनोलोकेन्तो 'व एत्थ पठवी संवट्टतीति आह। सोऽपि तस्स पच्छतो पलायि। एवं तं अञ्ञो अद्दस, तं अञ्ञो 'ति एवं ससकसतसहस्सं एकतो हुत्वा पलायि। ते एको मिगो दिस्वा .. एको सूकरो ...एको गोकण्णो ...एको महिसो ... एको गवयो... एको खग्गो ...एको व्यग्घो ... एको सीहो ... .एको वारणो दिस्वा, किं एतं 'ति पुच्छित्वा, एत्थ पठवी संवट्टतीति वुत्ते पलायि। एवं अनुक्कमेन योजनमत्तं तिरच्छानवलं अहोसि।

तदा बोधिसत्तो तं वलकायं पलायन्तं दिस्वा, किं एतं 'ति पुच्छित्वा, एत्थ पठवी संवट्टतीति सुत्वा चिन्तेसि – पठवीसंवट्टनं नाम न कदाचि अत्थि। अद्धा एतेसं किञ्चि दुस्सुतं भविस्सति। मयि खो पन उस्सुक्कं अनापज्जन्ते सव्वे नस्सिस्सन्ति। जीवितं तेसं दस्सामीति सीहवेगेन पुरतो पव्वतपादं गन्त्वा तिक्खत्तुं सीहनादं नदि। ते सीहभया तज्जिता निवत्तित्वा संपिण्डिता अट्ठंसु। सीहो तेसं अन्तरं पविसित्वा, किमत्थं पलायथाति पुच्छि। ते, मयं न जानाम, सीहा जानन्तीति वदिंसु। सीहाऽपि, मयं न जानाम, व्यग्घा जानन्तीति। व्यग्घाऽपि, खग्गा जानन्तीति। खग्गाऽपि, गवया 'ति। गवयाऽपि, महिसा 'ति। महिसाऽपि, गोकण्णा 'ति, गोकण्णाऽपि, सूकरा 'ति। सूकराऽपि, मिगा 'ति। मिगाऽपि, न जानाम ससका जानन्ति। ससकेसु पुच्छियमानेसु, अयं कथेसीति तं ससकं दस्सेसुं। अथ नं, एवं किर, सम्म, पठवी संवट्टतीति पुच्छि। आम, सामि, मया दिट्ठा 'ति। कत्थ वसन्तो पस्सीति पुच्छि। समुद्दसमीपे वेलुवमिस्सक-तालवने, सामि। अहं हि तत्थ वेलुवरुक्खमूले तालगच्छे तालपण्णस्स हेट्ठा निपन्नो चिन्तेसि–सचे पठवी संवट्टिस्सति कहं गमिस्सामीति। अथ तं खणं येव पठविया संवट्टनसद्दं सुत्वा पलायितोऽम्हीति।

सीहो चिन्तेसि–अद्धा, तस्स तालपण्णस्स उपरि वेलुवपक्कं पतित्वा दद्दभं अकासि; स्वायं तं सद्दं सुत्वा पठवी संवट्टतीति सञ्ञं उप्पादेत्वा पलायितो भविस्सतीति। तत्वतो संजानिस्सामीति। सो, तं ससकं गहेत्वा महाजनं अस्सासेत्वा, अहं इमिना दिट्ठट्ठाने पठविया संवट्टनं वा असंवट्टनं वा तत्वतो ञत्वा आगमिस्सामि, याव ममागमना तुम्हे एत्थेव होथाति ससकं पिट्ठियं आरोपेत्वा सीहवेगेन पक्खन्दित्वा तालवने ससकं

ओतारेत्वा, एहि, तथा दिट्ठट्ठान दस्सेहीति आह। न विसहामि, सामीति। एहि, मा भायीति। सो वेलुवरुक्ख उपसकमितु असक्कोन्तो अविदूरे ठत्वा, इद, सामि, दद्दभायनट्ठान ति वत्वा पठम गाथ आह—

दद्दभायति भद्द ते यस्मि देसे वसामह।
अहम्पेत न जानामि कि एत दद्दभायतीति॥

एव वुत्ते सीहो वेलुवरुक्खमूल गन्त्वा तालपण्णस्स हेट्ठा ससकेन निपन्नट्ठान चेव तालपण्णमत्थके पतित वेलुवपक्क च दिस्वा पठविया असवट्टनभाव तत्वतो जानित्वा ससक पिट्ठिय आरोपेत्वा सीहवेगेन खिप्प मिगसघान सन्तिक गन्त्वा सब्बपवत्ति आरोचेत्वा, तुम्हे मा भायथाति मिगगण अस्सासेत्वा विस्सज्जेसि। सचे हि तदा बोधिसत्तो न भवेय्य सब्बे समुद्द पविसित्वा नस्सेय्यु। बोधिसत्त पन निस्साय जीवित लभिसु।

[जातकट्ठकथा, ३२२]

३

उच्छङ्ग-जातकं

(उच्छङ्गे देव मे पुत्तो ति। इद सत्था जेतवने विहरन्तो अञ्ञतर जानपदित्थि आरब्भ कथेसि।)

एकस्मि हि समये कोसलरट्ठे तयो जना अञ्ञतरस्मि अटविमुखे वसन्ति। तस्मि समये अन्तो अटविय चोरा मनुस्से विलुम्पित्वा पलायिसु। ते च चोरे परियेसित्वा अपस्सन्ता त ठान आगन्त्वा, तुम्हे 'अटविय विलुम्पित्वा इदानि कस्सका विय होथाति; ते, चोरा इमे ति बन्धित्वा आनेत्वा कोसलरञ्ञो अदसु। अथेका इत्थी आगन्त्वा, अच्छादन मे देथ, अच्छादन मे देथाति परिदेवन्ती पुनप्पुन राजनिवेसनं परियाति। राजा तस्सा सद्द सुत्वा देहि' मिस्सा अच्छादन' ति आह।

साटकं गहेत्वा अगमंसु । सा तं दिस्वा, नाहं एतं अच्छादनं याचामीति आह । मनुस्सा गन्त्वा रञ्ञो निवेदयिंसु–न किरेसा इमं अच्छादनं कथेति, सामिकऽच्छादनं कथेतीति । अथ नं राजा पक्कोसापेत्वा, त्वं किर सामिकऽच्छादनं याचसीति पुच्छि ।

आम, देव, इत्थिया हि सामिको अच्छादनं नाम । सामिकम्हि असति सहस्समूलंऽपि साटकं निवत्था नग्गा येव नाम । इमस्स पनऽत्थस्स साधनऽत्थं

नग्गा नदी अनोदका नग्गं रट्ठं अराजिकं ।
इत्थीऽपि विधवा नग्गा यस्सापि दस भातरो' ति ।।

इदं सुत्तं आहरितब्बं ।

राजा तस्सा पसन्नो, ते तयो जना किं होन्तीति पुच्छि । एको मे, देव, सामिको, एको भाता, एको पुत्तो' ति । राजा–अहं ते तुट्ठो इमेसु तीसु एकं देमि, कतमं इच्छसीति पुच्छि । सा आह–अहं, देव, जीवमाना एकं सामिकं लभिस्सामि, पुत्तंऽपि लभिस्सामेव । मातापितुन्नं पन मे मतत्ता भाता' व दुल्लभो । भातरं मे देहि, देवाति । राजा तुस्सित्वा तयोऽपि विस्सज्जेसि । एवं तं एककं निस्साय तयो जना दुक्खतो मुत्ता । तं कारणं भिक्खुसङ्घे पाकटं जातं । अथेकदिवसं भिक्खू धम्मसभायं संनिपतिता, आवुसो, एकं इत्थिं निस्साय तयो जना दुक्खा मुत्ता' ति तस्सा गुणकथाय निसीदिंसु । सत्था आगन्त्वा, काय नु' त्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय संनिसिन्ना' ति पुच्छित्वा, इमाय नामाति वुत्ते, न, भिक्खवे, एसा इत्थी इदानेव ते तयो जने दुक्खा मोचेसि, पुब्बेऽपि मोचेसि येवाति वत्वा अतीतं आहरि—

अतीते वाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते तयो जना अटविमुखे कसन्तीति सब्बं पुरिमसदिसमेव ।

तदा पन रञ्ञा, तीसु जनेसु कं इच्छसीति वुत्ते सा आह–तयोऽपि दातुं न सक्कोथ, देवाति । आम, न सक्कोमीति । सचे तयो दातुं न सक्कोथ, भातरं मे देथाति । पुत्तकं वा सामिकं वा गण्ह, किं ते भातरा' ति च वुत्ता, एते नाम, देव, सुलभा, भाता पन दुल्लभो' ति वत्वा इमं गाथमाह—

उच्छङ्गे देव मे पुत्तो पथे धावन्तिया पति ।
त च देस न पस्सामि यतो सोदरियमानये ति ॥

राजा सच्च एसा वदतीति तुट्ठचित्तो तयोऽपि जने बन्धनागारतो आनेत्वा अदासि । सा तयोऽपि ते गहेत्वा गता ।

सत्थाऽपि न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेऽपेसा इमे तयो जने दुक्खा मोचेसि येवाति इम धम्मदेसन आहरित्वा अनुसन्धि घटेत्वा जातक समोधानेसि—अतीते चत्तारो एतरहि चत्तारो 'व, राजा पन अह तेन समयेनाति ।

[जातकट्ठकथा, ६७]

४

ब्रह्मयाचन-कथा

अथ खो भगवा सत्ताहस्स अच्चयेन तम्हा समाधिम्हा वुट्ठहित्वा राजायतनमूला येन अजपालनिग्रोधो तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा तत्र सुद भगवा अजपालनिग्रोधमूले विहरति । अथ खो भगवतो रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एव चेतसो परिवितक्को उदपादि—अधिगतो खो म्याय धम्मो गम्भीरो दुद्दसो दुरनुबोधो सन्तो पणीतो अतक्कावचरो निपुणो पण्डितवेदनीयो । आलयरामा खो पनाय पजा आलयरता आलयसम्मुदिता । आलयरामाय खो पन पजाय आलयरताय आलय-सम्मुदिताय दुद्दस इद ठान—यदिद इदप्पच्चयता पटिच्चसमुप्पादो । इदऽपि खो ठान सुदुद्दस—यदिद सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बाण । अह चेव खो पन धम्म देसेय्य, परे च मे न आजानेय्यु, सो ममस्स किलमथो, सा ममस्स विहेसा ति । अपिस्सु भगवन्त इमा अनच्छरिया गाथायो पटिभसु पुब्बे अस्सुतपुब्बा—

किच्छेन मे अधिगतं हलं दानि पकासितुं ।
रागदोसपरेतेहि नायं धम्मो सुसम्बुधो ।।
पटिसोतगामिं निपुणं गम्भीरं दुद्दसं अणुं ।
रागरत्ता न दक्खन्ति तमोखन्धेन आवटा 'ति ।।

इति ह भगवतो पटिसञ्चिक्खतो अप्पोस्सुक्कताय चित्तं नमति, नो धम्मदेसनाय ।

अथ खो ब्रह्मुनो सहम्पतिस्स भगवतो चेतसा चेतोपरिवितक्कं अञ्ञाय एतदहोसि — नस्सति वत भो लोको, विनस्सति वत भो लोको, यत्र हि नाम तथागतस्स अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स अप्पोस्सुक्कताय चित्तं नमति, नो धम्मदेसनायाति । अथ सो ब्रह्मा सहम्पति, सेय्यथाऽपि नाम बलवा पुरिसो सम्मिञ्जितं वा बाहं पसारेय्य, पसारितं वा बाहं सम्मिञ्जेय्य, एवमेव ब्रह्मलोके अन्तरहितो भगवतो पुरतो पातुरहोसि । अथ खो ब्रह्मा सहम्पति एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा दक्खिणं जानुमण्डलं पठवियं निहन्त्वा येन भगवा तेनऽञ्जलिं पणामेत्वा भगवन्तं एतदवोच–देसेतु, भन्ते, भगवा धम्मं, देसेतु सुगतो धम्मं । सन्ति सत्ता अप्परजक्खजातिका, अस्सवनता धम्मस्स परिहायन्ति, भविस्सन्ति धम्मस्स अञ्ञातारो 'ति । इदं अवोच ब्रह्मा सहम्पति । इद वत्वा अथापरं एतदवोच–

पातुरहोसि मगधेसु पुब्बे, धम्मो असुद्धो समलेहि चिन्तितो ।
अवापुरेतं अमतस्स द्वारं, सुणन्तु धम्मं विमलेनानुबुद्धं ।।
सेले यथा पब्बतमुद्धनिट्ठितो यथाऽपि पस्से जनतं समन्ततो ।
तथूपमं धम्ममयं, सुमेध, पासादमारुय्ह समन्तचक्खु ।
सोकावतिण्णं जनतं अपेतसोको, अवेक्खस्सु जातिजराभिभूतं ।।
उट्ठेहि, वीर, विजितसङ्गाम, सत्थवाह, अनण, विचर लोके ।
देसस्सु भगवा धम्मं, अञ्ञातारो भविस्सन्तीति ।।

एवं वुत्ते भगवा ब्रह्मानं सहम्पतिं एतदवोच-मय्हं खो, ब्रह्मे, एतदहोसि – अधिगतो खो म्यायं धम्मो गम्भीरो दुद्दसो दुरनुबोधो ... पे० ... सा ममस्स विहेसा 'ति । अपिस्सु मं, ब्रह्मे, इमा अनच्छरिया गाथायो पटिभंसु पुब्बे अस्सुतपुब्बा ... पे० ... आवटा 'ति । इति ह मे, ब्रह्मे, पटिसञ्चिक्खतो अप्पोस्सुक्कताय चित्तं नमति, नो धम्मदेसनायाति ।

दुतियऽपि खो ब्रह्मा सहम्पति भगवन्तं एतदवोच — देसेतु, भन्ते, भगवा धम्म ...पे० ..अञ्ञातारो भविस्सन्तीति। दुतियऽपि खो भगवा ब्रह्मान सहम्पति एतदवोच — मय्हऽपि खो, ब्रह्मे, इमा अनच्छरिया गाथायो पटिभसु पुब्बे अस्सुतपुब्बा पे० आवटा ति। इति ह मे, ब्रह्मे, पटिसञ्चिक्खतो अप्पोस्सुक्कताय चित्त नमति, नो धम्मदेसनायाति।

ततियऽपि खो ब्रह्मा सहम्पति भगवन्त एतदवोच — देसेतु, भन्ते, भगवा धम्म पे० अञ्ञातारो भविस्सन्तीति।

अथ खो भगवा ब्रह्मुनो च अज्झेसन विदित्वा सत्तेसु च कारुञ्ञत पटिच्च वुद्धचक्खुना लोक वोलोकेसि। अद्दस खो भगवा वुद्धचक्खुना लोक वोलोकेन्तो सत्ते अप्परजक्खे महारजक्खे, तिक्खिन्द्रिये मुदिन्द्रिये, स्वाकारे द्वाकारे, सुविञ्ञापये दुविञ्ञापये, अप्पेकच्चे परलोकवज्जभयदस्साविने विहरन्ते। सेय्यथाऽपि नाम उप्पलिनिय वा पदुमिनिय वा पुण्डरीकिनिय वा अप्पेकच्चानि उप्पलानि वा पदुमानि वा पुण्डरीकानि वा उदके जातानि उदके सवड्ढानि उदकाऽनुग्गतानि अन्तोनिमुग्गपोसीनि, अप्पेकच्चानि उप्पलानि वा पदुमानि वा पुण्डरीकानि वा उदके जातानि उदके सवड्ढानि समोदक ठितानि, अप्पेकच्चानि उप्पलानि वा पदुमानि पुण्डरीकानि वा उदके जातानि उदके सवड्ढानि उदका अच्चुग्गम्म ठितानि अनुपलित्तानि उदकेन, एवमेव भगवा वुद्धचक्खुना लोक वोलोकेन्तो अद्दस सत्ते अप्परजक्खे महारजक्खे, तिक्खिन्द्रिये मुदिन्द्रिये, स्वाकारे द्वाकारे, सुविञ्ञापये दुविञ्ञापये, अप्पेकच्चे परलोकवज्जभयदस्साविने विहरन्ते। दिस्वान ब्रह्मान सहम्पति गाथाय अज्झभासि —

अपारुता तेस अमतस्स द्वारा।
ये सोतवन्तो, पमुञ्चन्तु सद्ध॥
विहिंससञ्ञी पगुण न भासि।
धम्म पणीत मनुजेसु ब्रह्मे ति॥

अथ खो ब्रह्मा सहम्पति कतावकासो खोऽम्हि भगवता धम्मदेसनायाति, भगवन्त अभिवादेत्वा पदक्खिण कत्वा तत्थेव अन्तरधायि।

[विनयपिटक, महावग्ग, Chap I]

५

जुण्हा-सुत्तं

एवं मे सुतं – एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे । तेन खो पन समयेन आयस्मा च सारिपुत्तो आयस्मा च महामोग्गल्लानो कपोतकन्दरायं विहरति । तेन खो पन समयेन आयस्मा सारिपुत्तो जुण्हाय रत्तिया नवोरोपितेहि केसेहि अब्भोकासे निसिन्नो होति अञ्ञतरं समाधिं समापज्जित्वा । तेन खो पन समयेन द्वे यक्खा सहायका उत्तराय दिसाय दक्खिणं दिसं गच्छन्ति केनचिदेव करणीयेन । अद्दसंसु खो ते यक्खा आयस्मन्तं सारिपुत्तं जुण्हाय रत्तिया नवोरोपितेहि केसेहि अब्भोकासे निसिन्नं । दिस्वा एको यक्खो दुतियं यक्खं एतदवोच– पटिभाति मं, सम्म, इमस्स समणस्स सीसे पहारं दातुं 'ति ।

एवं वुत्ते सो यक्खो तं यक्खं एतदवोच–अलं, सम्म, मा समणं आसादेसि । उळारो सो, सम्म, समणो महिद्धिको महानुभावो 'ति । दुतियंऽपि खो सो यक्खो तं यक्खं एतदवोच–पटिभाति मं, सम्म, इमस्स समणस्स सीसे पहारं दातुं 'ति । दुतियंऽपि खो सो यक्खो तं यक्खं एतदवोच–अलं, सम्म, ... महानुभावो 'ति । ततियंऽपि खो सो यक्खो तं यक्खं एतदवोच–पटिभाति ... दातुं 'ति । ततियंऽपि खो सो यक्खो तं यक्खं एतदवोच–अलं, सम्म, ... महानुभावो 'ति । अथ खो सो यक्खो तं यक्खं अनादियित्वा आयस्मतो सारिपुत्तत्थेरस्स सीसे पहारं अदासि । अपि तेन पहारेण सत्तरतनं वा अड्ढरतनं वा नागं ओसादेय्य महन्तं वा पब्बतकूटं पदालेय्य । अथ च पन सो यक्खो 'डय्हामि डय्हामी'ति वत्वा तत्थेव महानिरयं अपतासि ।

यापनीय मे, आवुसो मोग्गल्लान, अपि च मे सीसे थोक दुक्ख ति। अच्छरिय, आवुसो सारिपुत्त, अब्भुत, आवुसो सारिपुत्त, य त्व महिद्धिको आयस्मा सारिपुत्तो महानुभावो। इध ते, आवुसो सारिपुत्त, अञ्ञतरो यक्खो सीसे पहार अदासि, ताव महापहारो अहोसि। अपि तेन पहारेन सत्तरतन पदालेय्याति।

अथ च पन आयस्मा सारिपुत्तो एवमाह–खमनीय मे, आवुसो मोग्गल्लान, यापनीय मे, आवुसो मोग्गल्लान, अपि च मे, सीसे थोक दुक्ख ति। अच्छरिय, आवुसो मोग्गल्लान, अब्भुत, आवुसो मोग्गल्लान, याव महिद्धिको आयस्मा महामोग्गल्लानो महानुभावो, यत्र हि नाम यक्खऽपि पस्सिस्सति। मय पन एतरहि पसुपिसाचकऽपि न पस्सामाति।

अस्सोसि खो भगवा दिब्बाय सोतधातुया विसुद्धाय अतिक्कन्त-मानुसिकाय तेस उभिन्न महानागान इम एवरूप कथासल्लाप। अथ खो भगवा एत अत्थ विदित्वा ताय वेलाय इम उदान उदानेसि–

यस्स सेलूपम चित्त ठित नानुपकम्पति।
विरत्त रजनीयेसु कोपनेय्ये न कुप्पति।
यस्स एव भावित चित्त, कुतो त दुक्खमेस्सतीति।।

[उदान, ४.४]

६

सुन्दरी - सुत्तं

एवं मे सुतं—एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथ-पिण्डिकस्स आरामे । तेन खो पन समयेन भगवा सक्कतो होति गरुकतो होति मानितो पूजितो अपचितो लाभी चीवर–पिण्डपात–सेनासन–गिलानपच्चयभेसज्ज–परिक्खारानं, भिक्खुसंघोऽपि सक्कतो होति...... पे०... परिक्खारानं, अञ्ञातित्थिया पन परिब्बाजका असक्कता होन्ति, अगरुकता होन्ति, अमानिता होन्ति, अपूजिता होन्ति, अनपचिता होन्ति, अलाभी चीवर-पिण्डपात-सेनासन-गिलानपच्चयभेसज्ज-परिक्खारानं ।

अथ खो ते अञ्ञातित्थिया परिब्बाजका भगवतो सक्कारं असहमाना भिक्खुसंघस्स च येन सुन्दरी परिब्बाजिका तेन उपसङ्कमिंसु, उपसङ्कमित्वा सुन्दरिं परिब्बाजिकं एतदवोचुं—उस्सहसि, भगिनि, ञातीनमत्थं कातुं ति? क्याहं, अय्या, करोमि? किं मया सक्का कातुं? जीवितंऽपि मे परिच्चत्तं ञातीनं अत्थायाति । तेन हि, भगिनि, अभिक्खणं जेतवनं गच्छाहीति । एवं, अय्या, ति खो सुन्दरी परिब्बाजिका तेसं अञ्ञातित्थियानं परिब्बाजकानं पटिसुत्वा अभिक्खणं जेतवनं अगमासि । यदा अञ्ञिंसु ते अञ्ञातित्थिया परिब्बाजका 'दिट्ठा खो सुन्दरी परिब्बाजिका बहुजनेन अभिक्खणं जेतवनं आगच्छन्ती' ति, अथ नं जीविता वोरोपेत्वा तत्थेव जेतवनस्स परिखाय कूपे निखणित्वा येन राजा पसेनदि कोसलो तेन उपसङ्कमिंसु, उपसङ्कमित्वा राजानं पसेनदिं कोसलं एतदवोचुं—या, सा, महाराज, सुन्दरी परिब्बाजिका सा नो न दिस्सतीति ।

कत्थ पन तुम्हे आसङ्कथाति ; जेतवने महाराजाति । तेन हि जेतवनं विचिनथाति । अथ खो ते अञ्ञातित्थिया परिब्बाजका जेतवनं विचिनित्वा यथा-निक्खित्तं परिखाकूपा उद्धरित्वा मञ्चकं आरोपेत्वा सावत्थिं पवेसेत्वा रथियाय रथियं सिङ्घाटकेन सिङ्घाटकं उपसङ्कमित्वा मनुस्से उज्झापेसुं—पस्सथऽय्या, सक्यपुत्तियानं कम्मं । अलज्जिनो इमे समणा सक्यपुत्तिया, दुस्सीला पापधम्मा मुसावादिनो अब्रह्मचारिनो । इमे

हि नाम धम्मचारिनो समचारिनो ब्रह्मचारिनो सच्चवादिनो सीलवन्तो कल्याणधम्मा पटिजानिस्सन्ति। नत्थि इमेस सामञ्ञा, नत्थि इमेस ब्रह्मञ्ञा, नट्ठ इमेस सामञ्ञा, नट्ठ इमेस ब्रह्मञ्ञा, कुतो इमेस सामञ्ञ? कुतो इमेस ब्रह्मञ्ञ? अपगता इमे सामञ्ञा, अपगता इमे ब्रह्मञ्ञा। कथ हि नाम पुरिसो पुरिसकिच्च करित्वा इत्थि जीविता वोरोपेस्सतीति?

तेन खो पन समयेन सावत्थिय मनुस्सा भिक्खू दिस्वा असब्भाहि फरुसाहि वाचाहि अक्कोसन्ति परिभासन्ति रोसन्ति विहेसन्ति—अलज्जिनो .. पे० वोरोपेस्सतीति।

अथ खो सम्बहुला भिक्खू पुब्बण्हसमय निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय सावत्थि पिण्डाय पाविसिसु। सावत्थिय पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्त पिण्डपातपटिक्कन्ता येन भगवा तेनुपसङ्कमिसु उपसङ्कमित्वा भगवन्त अभिवादेत्वा एकमन्त निसीदिसु। एकमन्त निसिन्ना खो ते भिक्खू भगवन्त एतदवोचु—एतरहि, भन्ते, सावत्थिय मनुस्सा भिक्खू दिस्वा . पे० वोरोपेस्सतीति। न एसो, भिक्खवे, सद्दो चिर भविस्सति, सत्ताह एव भविस्सति, सत्ताहस्स अच्चयेन अन्तरधायिस्सति। तेन हि, भिक्खवे, ये मनुस्सा भिक्खू दिस्वा . पे०.. विहेसन्ति, ते तुम्हे इमाय गाथाय पटिचोदेथ—

अभूतवादी निरय उपेति,
यो वाऽपि कत्वा न करोमीति चाह।
उभोऽपि ते पेच्च समा भवन्ति
निहीनकम्मा मनुजा परत्थाति॥

अथ खो ते भिक्खू भगवतो सन्तिके इम गाथ परियापुणित्वा ये मनुस्सा भिक्खू दिस्वा विहेसन्ति, ते इमाय गाथाय पटिचोदेन्ति—अभूतवादी पे० परत्थाति। मनुस्सान एतदहोसि—अकारका इमे समणा सक्यपुत्तिया,न इमेहि कत,सपन्ति इमे समणा सक्यपुत्तिया' ति। नेव सो सद्दो चिर अहोसि, सत्ताह एव सद्दो अहोसि, सत्ताहस्स अच्चयेन अन्तरधायि। अथ खो सम्बहुला भिक्खू येन भगवा तेनुपसङ्कमिसु उपसङ्कमित्वा भगवन्त अभिवादेत्वा एकमन्त निसीदिसु, एकमन्त निसिन्ना

खो ते भिक्खू भगवन्तं एतदवोचुं–अच्छरियं भन्ते, अब्भुतं भन्ते, याव सुभासितं खो चिदं, भन्ते, भगवता–नेसो, भिक्खवे, सद्दो चिरं भविस्सति, सत्ताहस्स अच्चयेन अन्तरधायिस्सतीति। अन्तरहितो सो, भन्ते, सद्दो ति। अथ खो भगवा एतमत्थं विदित्वा तायं वेलायं इमं उदानं उदानेसि—

तुदन्ति वाचाय जना असञ्ञता
परेहि सङ्गामगतं व कुञ्जरं।
सुत्वान वाक्यं फरुसं उदीरितं
अधिवासये भिक्खु अदुट्ठचित्तो ति॥

[उदान ४.८]

७

ककचूपम - सुत्तं

एवं मे सुतं — एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे। तेन खो पन समयेन आयस्मा मोलियफग्गुणो भिक्खुनीहि सद्धिं अतिवेलं संसट्ठो विहरति। एवं-संसट्ठो आयस्मा मोलियफग्गुणो भिक्खुनीहि सद्धिं विहरति—सचे कोचि भिक्खु आयस्मतो मोलियफग्गुणस्स सम्मुखा तासं भिक्खुनीनं अवण्णं भासति, तेनायस्मा मोलियफग्गुणो कुपितो अनत्तमनो अधिकरणंऽपि करोति; सचे पन कोचि भिक्खु तासं भिक्खुनीनं सम्मुखा आयस्मतो मोलियफग्गुणस्स अवण्णं भासति, तेन ता भिक्खुनियो कुपिता अनत्तमना अधिकरणंऽपि करोन्ति। एवं-संसट्ठो आयस्मा मोलियफग्गुणो भिक्खुनीहि सद्धिं विहरति। अथ खो अञ्ञतरो भिक्खु येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नो खो सो भिक्खु भगवन्तं एतदवोच– आयस्मा, भन्ते, मोलियफग्गुणो भिक्खुनीहि सद्धिं अतिवेलं संसट्ठो विहरति, एवं–संसट्ठो ... पे० ... सद्धिं

विहरतीति। अथ खो भगवा अञ्ञतरं भिक्खुं आमन्तेसि – एहि त्वं, भिक्खु, मम वचनेन मोलियफग्गुणं भिक्खुं आमन्तेहि—सत्था तं, आवुसो फग्गुण, आमन्तेतीति। एवं भन्ते 'ति खो सो भिक्खु भगवतो पटिस्सुत्वा येनायस्मा मोलियफग्गुणो तेनुपसङ्कमि। उपसङ्कमित्वा मोलियफग्गुणं एतदवोच – सत्था तं, आवुसो फग्गुण, आमन्तेतीति।

एवमावुसो 'ति खो आयस्मा मोलियफग्गुणो तस्स भिक्खुनो पटिस्सुत्वा येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नं खो आयस्मन्तं मोलियफग्गुणं भगवा एतदवोच – सच्चं किर त्वं, फग्गुण, भिक्खुनीहि सद्धिं अतिवेलं संसट्ठो विहरसि? एवं-संसट्ठो किर त्वं, फग्गुण, भिक्खुनीहि सद्धिं विहरसि–सचे कोचि भिक्खु तुय्हं सम्मुखा तासं भिक्खुनीनं अवण्णं भासति, तेन त्वं कुपितो अनत्तमनो अधिकरणम्पि करोसि, सचे पन कोचि भिक्खु तासं भिक्खुनीनं सम्मुखा तुय्हं अवण्णं भासति तेन ता भिक्खुनियो कुपिता अनत्तमना अधिकरणम्पि करोन्ति। एवं–संसट्ठो किर त्वं, फग्गुण, भिक्खुनीहि सद्धिं विहरसीति? एवं भन्ते। ननु त्वं, फग्गुण, कुलपुत्तो सद्धा अगारस्मा अनगारियं पब्बजितो 'ति? एवं भन्ते। न खो ते एतं, फग्गुण, पतिरूपं कुलपुत्तस्स सद्धा अगारस्मा अनगारियं पब्बजितस्स, यं त्वं भिक्खुनीहि सद्धिं अतिवेलं संसट्ठो विहरेय्यासि। तस्मातिह, फग्गुण, तव चे पि कोचि सम्मुखा तासं भिक्खुनीनं अवण्णं भासेय्य, तत्रापि त्वं, फग्गुण, ये गेहसिता छन्दा ये गेहसिता वितक्का ते पजहेय्यासि। तत्रापि ते, फग्गुण, एवं सिक्खितब्बं —न चेव मे चित्तं विपरिणतं भविस्सति, न च पापिकं वाचं निच्छारेस्सामि, हितानुकम्पी च विहरिस्सामि मेत्तचित्तो, न दोसन्तरो ति। एवं हि ते, फग्गुण, सिक्खितब्बं। तस्मातिह, फग्गुण, तव चेऽपि कोचि सम्मुखा तासं भिक्खुनीनं पाणिना पहारं ददेय्य, लेड्डुना . ., दण्डेन . ., सत्थेन . . .,

तत्रापि त्वं . . पे० सिक्खितब्बं। तस्मातिह फग्गुण तव चेऽपि कोचि पाणिना पहारं ददेय्य, लेड्डुना ... पे० .... सिक्खितब्बं 'ति।

अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि – आराधयिंसु वत मे, भिक्खवे, भिक्खू एकं समयं चित्तं। इधाहं, भिक्खवे, भिक्खू आमन्तेसिं – अहं

खो, भिक्खवे, एकासनभोजनं भुञ्जामि, एकासनभोजनं खो अहं, भिक्खवे, भुञ्जमानो अप्पाबाधतं च सञ्जानामि अप्पातंकतं च लहुट्ठानं च बलं च फासुविहारं चाति। न च मे, भिक्खवे, तेसु भिक्खूसु अनुसासनी करणीया अहोसि, सतुप्पादकरणीयमेव मे, भिक्खवे, तेसु भिक्खूसु अहोसि। सेय्यथाऽपि, भिक्खवे, सुभूमियं चातुम्महापथे आजञ्ञरथो युत्तो अस्स ठितो ओधस्तपतोदो। तमेनं दक्खो योग्गाचरियो अस्सदम्मसारथि अभिरुहित्वा वामेन हत्थेन रस्मियो गहेत्वा दक्खिणेन हत्थेन पतोदं गहेत्वा येनिच्छकं यदिच्छकं सारेय्यापि पच्चासारेय्यापि। एवमेव खो, भिक्खवे, न मे तेसु भिक्खूसु अनुसासनी करणीया अहोसि सतुप्पादकरणीयमेव मे, भिक्खवे, तेसु भिक्खूसु अहोसि। तस्मातिह, भिक्खवे, अकुसलं पजहथ, कुसलेसु धम्मेसु आयोगं करोथ; एवं हि तुम्हेऽपि इमस्मिं धम्मविनये वुद्धिं विरूळ्हिं वेपुल्लं आपज्जिस्सथ। सेय्यथाऽपि भिक्खवे, गामस्स वा निगमस्स वा अविदूरे महन्तं सालवनं; तं चऽस्स एलण्डेहि सञ्छन्नं। तस्स कोचिदेव पुरिसो उप्पज्जेय्य अत्थकामो हितकामो योगक्खेमकामो। सो या ता साललट्ठियो कुटिला ओजापहरणियो ता तच्छेत्वा बहिद्धा नीहरेय्य, अन्तोवनं सुविसोधितं विसोधेय्य; या पन ता साललट्ठियो उजुका सुजाता ता सम्मा परिहरेय्य। एवं हतं, भिक्खवे, सालवनं अपरेन समयेन वुद्धिं विरूळ्हिं वेपुल्लं आपज्जेय्य। एवमेव खो, भिक्खवे, तुम्हे अकुसलं पजहथ, कुसलेसु धम्मेसु आयोगं करोथ; एवं हि तुम्हेऽपि इमस्मिं धम्मविनये वुद्धिं विरूळ्हिं वेपुल्लं आपज्जिस्सथ।

भूतपुब्बं, भिक्खवे, इमिस्सा येव सावत्थिया वेदेहिका नाम गहपतानी अहोसि। वेदेहिकाय, भिक्खवे, गहपतानिया एवं-कल्याणो कित्तिसद्दो अब्भुग्गतो—सोरता वेदेहिका गहपतानी, निवाता वेदेहिका गहपतानी, उपसन्ता वेदेहिका गहपतानीति। वेदेहिकाय खो पन, भिक्खवे गहपतानिया काळी नाम दासी अहोसि, दक्खा अनलसा सुसंविहित-कम्मन्ता। अथ खो, भिक्खवे, काळिया दासिया एतदहोसि—मय्हं खो अय्याय एवं-कल्याणो कित्तिसद्दो अब्भुग्गतो—सोरता वेदेहिका . . . पे० . . . उपसन्ता वेदेहिका गहपतानीति; किं नु खो मे अय्या सन्तं येव नु खो अज्झत्तं कोपं न पातुकरोति, उदाहु असन्तं; उदाहु मय्हेवेते कम्मन्ता

मुसविहिता येन च अय्या सन्त एव अज्झत्त कोप न पातुकरोति, नो असन्त ? यन्नूनाह अय्य वीमसेय्य ति । अथ खो, भिक्खवे, काळी दासी दिवा उट्ठासि । अथ खो, भिक्खवे, वेदेहिका गहपतानी काळि दासि एतदवोच— हे ज काळि । कि, अय्ये ? कि, जे, दिवा उट्ठासि ? न खो, अय्ये, किञ्चि । नो वत रे किञ्चि, पापि दासि, दिवा उट्ठासीति कुपिता अनत्तमना भकुटि अकासि । अथ खो, भिक्खवे, काळिया दासिया एतदहोसि — सन्त येव खो मे अय्या अज्झत्त कोप न पातुकरोति, नो असन्त, मय्हेवेते कम्मन्ता सुसविहिता येन मे अय्या सन्त येव अज्झत्त कोप न पातुकरोति, नो असन्त , यन्नूनाह भिय्योसोमत्ताय अय्य वीमसेय्य ति । अथ खो, भिक्खवे, काळी दासी दिवातर उट्ठासि । अथ खो, भिक्खवे, वेदेहिका गहपतानी काळि दासि एतदवोच– हे जे काळि। कि अय्ये ? कि, जे, दिवातर उट्ठासि ? न खो, अय्ये, किञ्चि । नो वत रे किञ्चि, पापि दासि, दिवातर उट्ठासीति कुपिता अनत्तमना अनत्तमनवाच निच्छारेसि । अथ खो, भिक्खवे, काळिया दासिया एतदहोसि–सन्त येव खो मे अय्या अज्झत्त कोप न पातुकरोति, नो असन्त, मय्हेवेते कम्मन्ता सुसविहिता येन मे अय्या सन्त येव अज्झत्त कोप न पातुकरोति, नो असन्त, यन्नूनाह भिय्योसोमत्ताय अय्य वीमसेय्य ति । अथ खो, भिक्खवे काळी दासी दिवातर येव उट्ठासि । अथ खो, भिक्खवे वेदेहिका गहपतानी काळि दासि एतदवोच – हे जे काळि। कि अय्ये ? कि, जे, दिवातर उट्ठासि ? । न खो, अय्ये किञ्चि । नो वत रे किञ्चि, पापि दासि, दिवातर उट्ठासीति कुपिता अनत्तमना अग्गळसूचि गहेत्वा सीसे पहार अदासि । सीस वोभिन्दि ।

अथ खो, भिक्खवे, काळी दासी भिन्नेन सीसेन लोहितेन गळन्तेन पटिविस्सकान उज्झापेसि–पस्सथ, अय्ये, सारताय कम्म, पस्सथ, अय्ये, निवाताय कम्म, पस्सथ, अय्ये, उपसन्ताय कम्म । कथ हि नाम एकदासिकाय 'दिवा उट्ठासी' ति कुपिता अनत्तमना अग्गळसूचि गहेत्वा सीसे पहार दस्सति, सीस वोभिन्दिस्सतीति ? अथ खो, भिक्खवे, वेदेहिकाय गहपतानिया अपरेन समयेन एवरूपो कित्तिसद्दो अब्भुग्गच्छि–चण्डी वेदेहिका गहपतानी, अनिवाता वेदेहिका गहपतानी, अनुपसन्ता वेदेहिका

गहपतानीति । एवमेव खो, भिक्खवे, इधेकच्चो भिक्खु तावदेव सोरत-सोरतो होति निवात-निवातो होति उपसन्तूपसन्तो होति, याव न अमनापा वचनपथा फुसन्ति । यतो च खो, भिक्खवे, भिक्खुं अमनापा वचनपथा फुसन्ति, अथ खो भिक्खु 'सोरतो'ति वेदितब्बो, 'निवातो'ति वेदितब्बो, 'उपसन्तो'ति वेदितब्बो । नाहं तं, भिक्खवे, भिक्खुं 'सुवचो'ति वदामि यो चीवर – पिण्डपात-सेनासन-गिलानपच्चयभेसज्ज-परिक्खारहेतु सुवचो होति, सोवचस्सतं आपज्जति । तं किस्स हेतु ? तं हि सो, भिक्खवे, भिक्खु चीवर ...पे० ... परिक्खारं अलभमानो न सुवचो होति, न सोवचस्सतं आपज्जति । यो च खो, भिक्खवे, भिक्खु धम्मं येव सक्करोन्तो धम्मं गरुकरन्तो धम्मं अपचायमानो सुवचो होति, सोवचस्सतं आपज्जति, तमहं 'सुवचो'ति वदामि । तस्मातिह, भिक्खवे, धम्मं येव सक्करोन्ता धम्मं गरुकरोन्ता धम्मं अपचायमाना सुवचा भविस्साम, सोवचस्सतं आपज्जिस्सामाति—एवं हि वो, भिक्खवे, सिक्खितब्बं ।

पञ्चिमे, भिक्खवे, वचनपथा येहि वो परे वदमाना वदेय्युं—कालेन वा अकालेन वा, भूतेन वा अभूतेन वा, सण्हेन वा फरुसेन वा, अत्थसंहितेन वा अनत्थसंहितेन वा, मेत्तचित्ता वा दोसन्तरा वा । कालेन वा, भिक्खवे, परे वदमाना वदेय्युं अकालेन वा, भूतेन वा ...पे० ... अभूतेन वा, सण्हेन वा ...पे० ... फरुसेन वा, अत्थसंहितेन वा ...पे० ... अनत्थसंहितेन वा, मेत्तचित्ता वा ...पे० ... दोसन्तरा वा; तत्रापि खो, भिक्खवे, एवं सिक्खितब्बं—न चेव नो चित्तं विपरिणतं भविस्सति, न च पापिकं वाचं निच्छारेस्साम, हितानुकम्पी च विहरिस्साम मेत्तचित्ता, न दोसन्तरा; तं च पुग्गलं मेत्तासहगतेन चेतसा फरित्वा विहरिस्साम, तदारम्मणं च सब्बावन्तं लोकं मेत्तासहगतेन चेतसा विपुलेन महग्गतेन अप्पमाणेन अवेरेन अब्यापज्झेन फरित्वा विहरिस्सामाति—एवं हि खो, भिक्खवे, सिक्खितब्बं ।

सेय्यथापि, भिक्खवे, पुरिसो आगच्छेय्य कुद्दालपिटकं आदाय । सो एवं वदेय्य – अहं इमं महापथविं अपथविं करिस्सामीति । सो तत्र तत्र खणेय्य, तत्र तत्र विकिरेय्य, तत्र तत्र ओट्ठुभेय्य, तत्र तत्र ओमुत्तेय्य –

अपठवी भवसि, अपठवी भवसीति । त किं मञ्ञथ, भिक्खवे, अपि नु सो पुरिसो इम महापठवि अपठवि करेय्याति ? नो हेत भन्ते । त किस्स हेतु ? अय हि, भन्ते, महापठवी गम्भीरा अप्पमेय्या, सा न सुकरा अपठवि कातु यावदेव च पन सो पुरिसो किलमथस्स विघातस्स भागी अस्साति । एवमेव खो, भिक्खवे, पञ्चिमे वचनपथा येहि वो परे वदमाना वदेय्यु — कालेन वा पे० दोसन्तरा वा । कालेन वा, भिक्खवे, परे वदमाना वदेय्यु पे० दोसन्तरा वा; तत्रापि खो, भिक्खवे एव सिक्खितब्ब—न चेव नो चित्त विपरिणत भविस्सति पे० मेत्तासहगतेन चेतसा फरित्वा विहरिस्साम, तदारम्मण च सब्बावन्त लोक पठवीसमेन चेतसा विपुलेन पे० अब्यापज्जेन फरित्वा विहरिस्सामाति—एव हि वो, भिक्खवे, सिक्खितब्ब ।

सेय्यथाऽपि, भिक्खवे, पुरिसो आगच्छेय्य लाख वा हलिद्दि वा नील वा मञ्जिट्ठ वा आदाय । सो एव वदेय्य—अह इमस्मि आकासे रूपानि लिखिस्सामि रूपपातुभाव करिस्सामीति । त किं मञ्ञथ, भिक्खवे, अपि नु सो पुरिसो इमस्मि आकासे रूप लिखेय्य, रूपपातुभाव करेय्याति ? नो हेत भन्ते । त किस्स हेतु ? । अय हि, भन्ते, आकासो अरूपी अनिदस्सनो, तत्थ न सुकर रूप लिखितु रूपपातुभाव कातु, यावदेव च पन सो पुरिसो किलमथस्स विघातस्स भागी अस्साति । एवमेव खो, भिक्खवे, पञ्चिमे वचनपथा पे० विहरिस्साम । तदारम्मण च सब्बावन्त लोक आकास-समेन चेतसा विपुलेन पे० विहरिस्सामाति—एव हि वो, भिक्खवे, सिक्खितब्ब ।

सेय्यथाऽपि भिक्खवे पुरिसो आगच्छेय्य आदित्त तिणुक्क आदाय । सो एव वदेय्य—अह इमाय आदित्ताय तिणुक्काय गग नदि सन्तापेस्सामि सपरितापेस्सामीति । त किं मञ्ञथ, भिक्खवे, अपि नु सो पुरिसो आदित्ताय तिणुक्काय गग नदि सन्तापेय्य सपरितापेय्याति ? नो हेत, भन्ते । त किस्स हेतु ? गगा हि, भन्ते, नदी गम्भीरा अप्पमेय्या, सा न सुकरा आदित्ताय तिणुक्काय सन्तापेतु सपरितापेतु, यावदेव च पन सो पुरिसो किलमथस्स विघातस्स भागी अस्साति । एवमेव खो, भिक्खवे, पञ्चिमे वचनपथा पे० विहरिस्साम ।

तदारम्मणं च सब्बावन्तं लोकं गंगासमेन चेतसा विपुलेन . . . पे० . . . विहरिस्सामाति—एवं हि, वो भिक्खवे, सिक्खितब्बं ।

सेय्यथाऽपि, भिक्खवे, बिळारभस्ता मद्दिता सुमद्दिता सुपरिमद्दिता, मुदुका तूलिनी छिन्नसस्सरा छिन्नबब्भरा । अथ पुरिसो आगच्छेय्य कट्ठं वा कठलं वा आदाय, सो एवं वदेय्य –अहं इमं बिळारभस्तं मद्दितं . . . पे० . . . छिन्नबब्भरं कट्ठेन वा कठलेन वा सरसरं करिस्सामि भरभरं करिस्सामीति । तं किं मञ्ञथ, भिक्खवे, अपि नु सो पुरिसो अमुं बिळारभस्तं मद्दितं . . . पे० . . . छिन्नबब्भरं कट्ठेन वा कठलेन सरसरं करेय्य वा भरभरं करेय्याति ? नो हेतं भन्ते । तं किस्स हेतु ? असु हि, भन्ते, बिळारभस्ता मद्दिता . . . पे० . . . छिन्नबब्भरा । सा न सुकरा कट्ठेन वा कठलेन वा सरसरं कातुं भरभरं कातुं, यावदेव पन सो पुरिसो किलमथस्स विघातस्स भागी अस्साति । एवमेव खो, भिक्खवे, पञ्चिमे . . . पे० . . . विहरिस्साम । तदारम्मणं च सब्बावन्तं लोकं बिळारभस्तासमेन चेतसा विपुलेन . . . पे० . . . विहरिस्सामाति—एवं हि वो, भिक्खवे, सिक्खितब्बं ।

उभतोदण्डकेन चेऽपि, भिक्खवे, ककचेन चोरा ओचरका अङ्गमङ्गानि ओकन्तेय्युं, तत्रापि यो मनो पदूसेय्य, न मे सो तेन सासनकरो । तत्रापि खो, भिक्खवे, एवं सिक्खितब्बं – न चेव नो चित्तं विपरिणतं . . . पे० . . . सिक्खितब्बं ।

इमं चे तुम्हे, भिक्खवे, ककचूपमं ओवादं अभिक्खणं मनसिकरेय्याथ, पस्सथ नो तुम्हे, भिक्खवे, तं वचनपथं, अणुं वा थूलं वा, यं तुम्हे नाधिवासेय्याथाति ? नो हेतं, भन्ते । तस्मातिह, भिक्खवे, इमं ककचूपमं ओवादं अभिक्खणं मनसिकरोथ, तं वो भविस्सति दीघरत्तं हिताय सुखायाति । इदमवोच भगवा । अत्तमना ते भिक्खू भगवतो भासितं अभिनन्दुं ति ।

[मज्झिमनिकाय (मूलपण्णासक) No. २१]

८

अस्सलायन-सुत्तं

एव मे सुत—एक समय भगवा सावत्थिय विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे। तेन खो पन समयेन नानावेरज्जकान ब्राह्मणान पञ्चमत्तानि ब्राह्मणसतानि सावत्थिय पटिवसन्ति केनचिदेव करणीयेन। अथ खो तेस ब्राह्मणान एतदहोसि—अथ खो समणो गोतमो चातुवण्णि सुद्धि पञ्ञापेति। को नु खो पहोति समणेन गोतमेन सद्धि अस्मि वचने पटिमन्तेतु ति? तेन खो पन समयेन अस्सलायनो नाम माणवो सावत्थिय पटिवसति, दहरो वुत्तसिरो सोळसवस्सुद्देसिको जातिया, तिण्ण वेदान पारगू सनिघण्टुकेटुभान साक्खरप्पभेदान इतिहासपञ्चमान पदका वेय्याकरणो लोकायतमहापुरिसलक्खणेसु अन्वयो। अथ खो तेस ब्राह्मणानमेतदहोसि—अय खो अस्सलायनो माणवो पे० अन्वयो। सो खो पहोति समणेन गोतमेन पे० पटिमन्तेतु ति। अथ खो ते ब्राह्मणा येन अस्सलायनो माणवो तेनुपसङ्कमिसु, उपसङ्कमित्वा अस्सलायन माणवमेतदवोचु—अय खो, भो अस्सलायन, समणो गोतमो चातुवण्णि सुद्धि पञ्ञापेति। एतु भव अस्सलायनो समणेन गोतमेन सद्धि अस्मि वचने पटिमन्तेतूति।

एव वुत्ते अस्सलायनो माणवो ते ब्राह्मणे एतदवोच—समणो खलु, भो, गोतमो धम्मवादी, धम्मवादिनो च पन दुप्पटिमन्तिया भवन्ति, नाह सक्कोमि समणेन गोतमेन सद्धि अस्मि वचने पटिमन्तेतु ति। दुतियऽपि खो ब्राह्मणा अस्सलायन माणवमेतदवोचु—अय, भो अस्सलायन, समणो गोतमो पे० पटिमन्तेतु, चरित खो पन भोता अस्सलायनेन परिब्बाजक ति। दुतियऽपि खो अस्सलायनो माणवो ते ब्राह्मणे एतदवोच—समणो खलु, भो, गोतमो धम्मवादी .पे० पटिमन्तेतु ति। ततियऽपि खो ते ब्राह्मणा अस्सलायन माणवमेतदवोचु—अय, भो अस्सलायन, समणो गोतमो. पे० परिब्बाजक। मा भव अस्सलायनो अयुद्ध-पराजित पराजयीति।

एवं वुत्ते अस्सलायनो माणवो ते ब्राह्मणे एतदवोच–अद्धा खो अहं भवन्ते न लभामि—समणो खलु, भो, गोतमो धम्मवादी ...पे० ... पटिमन्तेतुं। अपि चाहं भवन्तानं वचनेन गमिस्सामीति।

अथ खो अस्सलायनो माणवो महता माणवगणेन सद्धिं येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवता सद्धिं सम्मोदि। सम्मोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नो खो अस्स-लायनो माणवो भगवन्तमेतदवोच—ब्राह्मणा, भो गोतम, एवमाहंसु—ब्राह्मणा'व सेट्ठो वण्णो, हीनो अञ्ञो वण्णो; ब्राह्मणा'व सुक्को वण्णो, कण्हो अञ्ञो वण्णो; ब्राह्मणा'व सुज्झन्ति, नो अब्राह्मणा; ब्राह्मणा'व ब्रह्मुनो पुत्ता, ओरसा मुखतो जाता ब्रह्मजा ब्रह्मनिम्मिता ब्रह्मदायादा'ति। इध भवं गोतमो किमाहाति? दिस्सन्ते खो पन, अस्सलायन, ब्राह्मणानं ब्राह्मणियो उतुनियोऽपि गब्भिनियोऽपि विजायमानाऽपि पायमानाऽपि। ते च ब्राह्मणा योनिजा'व समाना एवमाहंसु–ब्राह्मणा'व सेट्ठो वण्णो ...पे० ... ब्रह्मदायादा'ति। किञ्चापि भवं गोतमो एवमाह, अथ खो एत्थ ब्राह्मणा एवमेतं मञ्ञन्ति—ब्राह्मणा'व सेट्ठो वण्णो, हीनो अञ्ञो वण्णो ...पे० ... ब्रह्मदायादा'ति।

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, सुतं ते—योनकम्बोजेसु अञ्ञेसु च पच्चन्तिमेसु जनपदेसु द्वे'व वण्णा, अय्यो चेव दासो च; अय्यो हुत्वा दासो होति, दासो हुत्वा अय्यो होतीति? एवं, भो, सुतं मे—योनकम्बोजेसु ...पे० ... अय्यो होतीति। एत्थ, अस्सलायन, ब्राह्मणानं किं बलं, को अस्सासो यदेत्थ ब्राह्मणा एवमाहंसु—ब्राह्मणा'व सेट्ठो वण्णो ...पे० ...ब्रह्मदायादा'ति? किञ्चापि भवं गोतमो एवमाह ...पे० ... ब्रह्मदायादा'ति।

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, खत्तियो'व नु खो पाणातिपाती अदिन्नादायी कामेसु मिच्छाचारी मुसावादी पिसुणावाचो फरुसावाचो सम्फप्पलापी अभिज्झालु ब्यापन्नचित्तो मिच्छादिट्ठि, कायस्स भेदा परम्मरणा अपायं दुग्गतिं विनिपातं निरयं उपपज्जेय्य, नो ब्राह्मणो? वेस्सो'व नु खो पाणातिपाती ...पे० ... सुद्दो'व नु खो पाणा-तिपाती ...पे० ... निरयं उपपज्जेय्य, नो ब्राह्मणो'ति? नो हि'दं,

भो गोतम । खत्तियो ऽ पि हि, भो गोतम, पाणातिपाती . . पे० ... उपपज्जेय्य। ब्राह्मणो ऽ पि हि, भो गोतम, पाणातिपाती . . पे० .. वेस्सो ऽ पि हि, भो गोतम, पाणातिपाती पे० .. सुद्दो ऽ पि हि, भो गोतम, पाणातिपाती पे० उपपज्जेय्य। सब्बे ऽ पि हि, भो गोतम, चत्तारो वण्णा पाणातिपातिनो पे० उपपज्जेय्युं ति । एत्थ, अस्सलायन, ब्राह्मणानं किं बलं पे० ब्रह्मदायादा ति? किञ्चापि भवं गोतमो एवमाह पे० ब्रह्मदायादा ति

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, ब्राह्मणो व नु खो पाणातिपाता पटिविरतो, अदिन्नादाना पटिविरतो . पे० पिसुणावाचाय पटिविरतो, फरसावाचाय पटिविरतो, सम्फप्पलापा पटिविरतो, अनभिज्झालु, अब्यापन्नचित्तो, सम्मादिट्ठि, कायस्स भेदा परम्मरणा सुगतिं सग्गं लोकं उपपज्जेय्य, नो खत्तियो, नो वेस्सो, नो सुद्दो ति ? नो हि'दं, भो गोतम। खत्तियो ऽ पि हि भो गोतम, पाणातिपाता पटिविरतो .. पे० . सग्गं लोकं उपपज्जेय्य। ब्राह्मणोऽपि हि, भो गोतम, पाणातिपाता पटिविरतो पे० वेस्सोऽपि हि, भो गोतम, पाणातिपाता पटिविरतो पे० सुद्दो ऽ पि हि, भो गोतम, पाणातिपाता पटिविरतो .. पे० सब्बे ऽ पि, भो गोतम, चत्तारो वण्णा पाणातिपाता पटिविरता ... पे० सग्गं लोकं उपपज्जेय्युं ति । एत्थ अस्सलायन, ब्राह्मणानं किं बलं . पे० ब्रह्मदायादा ति ? किञ्चापि भवं गोतमो एवमाह पे० ब्रह्मदायादा ति ।

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, ब्राह्मणो व नु खो पहोति अस्मिं पदेसे अवेरं अब्यापज्जं मेत्तचित्तं भावेतुं, नो खत्तियो, नो वेस्सो, नो सुद्दो ति ? नो हि'दं, भो गोतम। खत्तियो ऽ पि हि, भो गोतम, पहोति अस्मिं पदेसे अवेरं अब्यापज्जं मेत्तचित्तं भावेतुं, ब्राह्मणो ऽ पि हि, भो गोतम, ... पे० वेस्सो ऽ पि पे० सुद्दो ऽ पि पे० . सब्बे ऽ पि हि, भो गोतम, चत्तारो वण्णा पहोन्ति अस्मिं पदेसे ... पे० ... मेत्तचित्तं भावेतुं ति । एत्थ, अस्सलायन, ब्राह्मणानं किं बलं ... पे० ... ब्रह्मदायादा ति ? किञ्चापि भवं गोतमो एवमाह ... पे० ... ब्रह्मदायादा' ति ।

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, ब्राह्मणो 'व नु खो पहोति सोत्तिसिनानिमादाय नदिं गन्त्वा रजोजल्लं पवाहेतुं, नो खत्तियो, नो वेस्सो, नो सुद्दो 'ति? नो हि 'दं, भो गोतम। खत्तियोऽपि हि, भो गोतम, पहोति सोत्तिसिनानिमादाय नदिं गन्त्वा रजोजल्लं पवाहेतुं। ब्राह्मणोऽपि हि ... पे० ... वेस्सोऽपि हि ... पे० ... सुद्दोऽपि हि ... पे० ... सब्बेऽपि हि ... पे० ... रजोजल्लं पवाहेतुं 'ति। एत्थ अस्सलायन, ब्राह्मणानं किं बलं ... पे० ... ब्रह्मदायादा 'ति?"

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, इध राजा खत्तियो मुद्धावसित्तो नानाजच्चानं पुरिसानं पुरिससतं सन्निपातेय्य—आयन्तु भोन्तो, ये तत्थ खत्तियकुला ब्राह्मणकुला राजञ्ञकुला उप्पन्ना, सालस्स वा सळलस्स वा चन्दनस्स वा पदुमकस्स वा उत्तरारणिमादाय अग्गिं अभिनिब्बत्तेन्तु, तेजो पातुकरोन्तु। आयन्तु पन भोन्तो, ये तत्थ चण्डालकुला नेसादकुला वेणकुला रथकारकुला पुक्कुसकुला उप्पन्ना, सापानदोणिया वा सूकरदोणिया वा रजकदोणिया वा एलण्डकट्ठस्स वा उत्तरारणिमादाय अग्गिं अभिनिब्बत्तेन्तु, तेजो पातुकरोन्तूति। तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, यो एवं नु खो सो खत्तियकुला ब्राह्मणकुला राजञ्ञकुला उप्पन्नेहि सालस्स ... पे० ... अग्गि अभिनिब्बत्तो, तेजो पातुकतो, सो एव नु स्वास्स अग्गि अच्चिमा च वण्णिमा च पभस्सरो च, तेन च सक्का अग्गिना अग्गिकरणीयं कातुं? यो पन सो चण्डालकुला ...पे० ... अग्गि अभिनिब्बत्तो तेजो पातुकतो स्वास्स अग्गि न चेव अच्चिमा ... पे० ... न च तेन सक्का अग्गिना अग्गिकरणीयं कातुं 'ति? नो हि 'दं, भो गोतम। यो सो, भो गोतम, खत्तियकुला ... पे० ... अग्गिकरणीयं कातुं, यो ऽपि सो चण्डालकुला ... पे० ... अग्गिकरणीयं कातुं। सब्बो ऽपि हि, भो गोतम, अग्गि अच्चिमा ... पे० ... अग्गिकरणीयं कातुं 'ति। एत्थ, अस्सलायन, ब्राह्मणानं किं बलं ... पे० ... ब्रह्मदायादा 'ति? किञ्चापि भवं गोतमो एवमाह ... पे० ... ब्रह्मदायादा 'ति।

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, इध खत्तियकुमारो ब्राह्मणकञ्ञाय सद्धिं संवासं कप्पेय्य, तेसं संवासमन्वाय पुत्तो जायेथ। यो सो खत्तियकुमारेन ब्राह्मणकञ्ञाय पुत्तो उपन्नो, सिया सो मातु ऽपि सदिसो,

पितु ऽ पि सदिसो, 'खत्तियो' ति ऽ पि वत्तब्बो, 'ब्राह्मणो' ति ऽ पि वत्तब्बो ति? यो सो, भो गोतम, खत्तियकुमारेन ब्राह्मणकञ्ञाय पुत्तो उप्पन्नो, सिया सो मातु ऽ पि सदिसो, पितु ऽ पि सदिसो, 'खत्तियो' ति ऽ पि वत्तब्बो, 'ब्राह्मणो' ति ऽ पि वत्तब्बो ति।

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, इध ब्राह्मणकुमारो खत्तियकञ्ञाय सद्धिं संवासं कप्पेय्य, तेसं संवासमन्वाय पुत्तो जायेथ। यो सो ब्राह्मणकुमारेन खत्तियकञ्ञाय पुत्तो उप्पन्नो, सिया सो मातु ऽ पि सदिसो, पितुऽपि सदिसो, 'खत्तियो' तिऽपि वत्तब्बो ब्राह्मणो' ति ऽ पि वत्तब्बो ति? यो सो, भो गोतम, ब्राह्मणकुमारेन खत्तियकञ्ञाय पुत्तो उप्पन्नो, सिया सो मातु ऽ पि सदिसो, पितु ऽ पि सदिसो, 'खत्तियो' तिऽपि वत्तब्बो, 'ब्राह्मणो' ति ऽ पि वत्तब्बो ति।

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, इध वळवं गद्रभेन सम्पयोजेय्युं, तेसं सम्पयोगमन्वाय किसोरो जायेथ, यो सो वळवाय गद्रभेन किसोरो उप्पन्नो सिया सो मातु ऽ पि सदिसो, पितु ऽ पि सदिसो, 'अस्सो' ति ऽ पि वत्तब्बो, 'गद्रभो' ति ऽ पि वत्तब्बो ति? वेकुरञ्जाय हि सो, भो गोतम, अस्सतरो होति। इदं हि ऽ अस्स, भो गोतम, नानाकरणं पस्सामि, अमुत्र पनेसानं न किञ्चि नानाकरणं पस्सामीति।

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, इधास्सु द्वे माणवका भातरो स-उदरिया, एको अज्झायको उपनीतो, एको अनज्झायको अनुपनीतो। कमेत्थ ब्राह्मणा पठमं भोजेय्युं सद्धे वा थालिपाके वा यञ्ञे वा पाहुणे वा ति? यो सो, भो गोतम, माणवको अज्झायको उपनीतो, तमेत्थ ब्राह्मणा पठमं भोजेय्युं सद्धे वा थालिपाके वा यञ्ञे वा पाहुणे वा। किं हि, भो गोतम, अनज्झायके अनुपनीते दिन्नं महप्फलं भविस्सतीति?

तं किं मञ्ञसि, अस्सलायन, इधास्सु द्वे माणवका भातरो स-उदरिया—एको अज्झायको उपनीतो दुस्सीलो पापधम्मो, एको अनज्झायको अनुपनीतो सीलवा कल्याणधम्मो। कमेत्थ ब्राह्मणा पठमं भोजेय्युं सद्धे वा थालिपाके वा यञ्ञे वा पाहुणे वा ति? यो सो, भो गोतम, माणवको अनज्झायको अनुपनीतो सीलवा कल्याणधम्मो,

तमेत्थ ब्राह्मणा पठमं भोजेय्युं ... पे० ... पाहुणे वा। किं हि, भो गोतम, दुस्सीले पापधम्मे दिन्नं महप्फलं भविस्सतीति ?

पुब्बे खो त्वं, अस्सलायन, जातिमगमासि, जातिं गत्वा मन्ते अगमासि, मन्ते गन्त्वा तमेतं त्वं चातुवण्णिं सुद्धिं पच्चागतो यमहं पञ्ञापेमीति ।

एवं वुत्ते अस्सलायनो माणवो तुण्हीभूतो मङ्कुभूतो पत्तक्खन्धो अधोमुखो पज्झायन्तो अप्पटिभानो निसीदि। अथ खो भगवा अस्सलायनं माणवं तुण्हीभूतं मङ्कुभूतं पत्तक्खन्धमधोमुखं पज्झायन्तमप्पटिभानं विदित्वा अस्सलायनं माणवमेतदवोच–भूतपुब्बं, अस्सलायन, सत्तन्नं ब्राह्मणिसीनं अरञ्ञायतने पण्णकुटीसु सम्मन्तानं एवरूपं पापकं दिट्ठिगतं उप्पन्नं होति–ब्राह्मणा'व सेट्ठो वण्णो ... पे०... ब्रह्मदायादा'ति । अथ खो, अस्सलायन, असितो देवलो इसि, केसमस्सुं कप्पेत्वा, मञ्जेट्ठवण्णानि दुस्सानि निवासेत्वा, अटलियो उपाहना आरोहित्वा, जातरूपमयं दण्डं गहेत्वा, ब्राह्मणिसीनं पत्थण्डिले पातुरहोसि। अथ खो, अस्सलायन, असितो देवलो इसि सत्तन्नं ब्राह्मणिसीनं पत्थण्डिले चङ्कममानो एवमाह–हन्द, को नु खो इमे भवन्तो ब्राह्मणिसयो गता, हन्द, को नु खो इमे भवन्तो ब्राह्मणिसयो गता'ति ? अथ खो, अस्सलायन, सत्तन्नं ब्राह्मणिसीनमेतदहोसि – को नायं गामण्डलरूपो विय सत्तन्नं ब्राह्मणिसीनं पत्थण्डिले चङ्कममानो एवमाह– हन्द, को नु खो ... पे० ... गता'ति ? हन्द नमभिसपामाति । अथ खो, अस्सलायन, सत्त ब्राह्मणिसयो असितं देवलमिसिमभिसपिंसु–भस्मा, वसल, होहीति, भस्मा, वसल, होहीति। यथा यथा खो, अस्सलायन, सत्त ब्राह्मणिसयो असितं देवलं इसिं अभिसपिंसु, तथा तथा असितो देवलो इसि अभिरूपतरो चेव होति, दस्सनीयतरो च, पासादिकतरो च । अथ खो, अस्सलायन, सत्तन्नं ब्राह्मणिसीनमेतदहोसि– मोघं वत नो तपो, अफलं ब्रह्मचरियं। मयं हि पुब्बे यमभिसपाम– भस्मा, वसल, होहीति, भस्मा 'व भवति एकच्चो। इमं पन मयं यथा यथा अभिसपाम तथा तथा अभिरूपतरो चेव होति दस्सनीयतरो च पासादिकतरो चाति ।

न भवन्तानं मोघं तपो, न अफलं ब्रह्मचरियं। इद्धं भवन्तो यो मयि मनो-पदोसो, तं पजहथाति। यो भवति मनोपदोसो तं पजहाम। को नु भवं होतीति ?। सुतो नु भवतं असितो देवलो इसीति ?। एवं, भो। सो खाहं, भो, होमीति।

अथ खो, अस्सलायन, सत्त ब्राह्मणिसयो असितं देवलमिसिमभि-वादेतुमुपसङ्कमिंसु। अथ खो, अस्सलायन, असितो देवलो इसि सत्त ब्राह्मणिसयो एतदवोच—सुतं मेतं, भो, सत्तन्नं किर ब्राह्मणिसीनं अरञ्ञायतने पण्णकुटीसु सम्मन्तानमेवरूपं पापकं दिट्ठिगतमुप्पन्नं—ब्राह्मणा व सेट्ठो वण्णो पे० ब्रह्मदायादा ति। एवं, भो। जानन्ति पन भोन्तो या जनी-माता ब्राह्मणं येव अगमासि, नो अब्राह्मणं ति ? नो हिदं, भो। जानन्ति पन भोन्तो या जनी-मातुमाता याव सत्तमा पितामहयुगा, ब्राह्मणं येव अगमासि नो अब्राह्मणं ति ?। नो हिदं, भो। जानन्ति पन भोन्तो यो जनी-पिता ब्राह्मणिं येव अगमासि, नो अब्राह्मणिं ति ? नो हिदं, भो। जानन्ति पन भोन्तो यो जनीपितुपिता, याव सत्तमा पितामहयुगा, ब्राह्मणिं येव अगमासि नो अब्राह्मणिं ति ? नो हिदं, भो। जानन्ति पन भोन्तो यथा गब्भस्स अवक्कन्ति होतीति ? जानाम मयं, भो, यथा गब्भस्स अवक्कन्ति होति। इध मातापितरो च सन्निपतिता होन्ति, माता च उतुनी होति, गन्धब्बो च पच्चुपट्ठितो होति, एवं तिण्णं सन्निपाता गब्भस्स अवक्कन्ति होतीति। जानन्ति पन यग्घे भो गन्धब्बो खत्तियो वा ब्राह्मणो वा वेस्सो वा सुद्दो वा ति ? न मयं, भो, जानाम यग्घे भो गन्धब्बो खत्तियो वा ब्राह्मणो पे० सुद्दो वा ति। एवं सन्ते, भो, जानाथ के तुम्हे होथाति। एवं सन्ते, भो, न मयं जानाम के च मयं होमाति।

ते हि नाम, अस्सलायन, सत्त ब्राह्मणिसयो असितेन देवलेन इसिना सके जातिवादे समनुयुञ्जियमाना समनुभासियमाना समनुगाहियमाना न सम्पायिस्सन्ति, किं पन त्वं एतरहि मया सकस्मिं जातिवादे समनुयुञ्जियमानो समनुभासियमानो समनुगाहियमानो सम्पायिस्ससि, येसं त्वं साचरियको न पुण्णो दब्बिगाहो ति ?

एवं वुत्ते अस्सलायनो माणवो भगवन्तमेतदवोच–अभिक्कन्तं, भन्ते, अभिक्कन्तं, भन्ते। सेय्यथाऽपि, भन्ते, निक्कुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूळ्हस्स वा मग्गं आचिक्खेय्य, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य–चक्खुमन्तो रूपानि दक्खिन्तीति, एवमेव भगवता अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो। एसाहं, भन्ते, भगवन्तं सरणं गच्छामि धम्मं च भिक्खुसङ्घं च। उपासकं मं भगवा धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतं' ति।

[मज्झिमनिकाय, (Vol. ii, मज्झिमपण्णासक) Sutta No. 93]

९

सोणो कोळिविसो

तेन समयेन बुद्धो भगवा राजगहे विहरति गिज्झकूटे पब्बते। तेन खो पन समयेन राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो असीतिया गामसहस्सेसु इस्सराधिपच्चं रज्जं कारेति। तेन खो पन समयेन चम्पायं सोणो नाम कोळिविसो सेट्ठिपुत्तो सुखुमालो होति। तस्स पादतलेसु लोमानि जातानि होन्ति। अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो तानि असीति गामिकसहस्सानि सन्निपातेत्वा केनचिदेव करणीयेन सोणस्स कोळिविसस्स सन्तिके दूतं पाहेसि–आगच्छतु सोणो, इच्छामि सोणस्स आगतं' ति।

अथ खो सोणस्स कोळिविसस्स मातापितरो सोणं कोळिविसं एतदवोचुं–राजा ते, तात सोण, पादे दक्खितुकामो। मा खो त्वं, तात सोण, येन राजा तेन पादे अभिप्पसारेय्यासि। रञ्ञो पुरतो पल्लङ्केन निसीद, निसिन्नस्स ते राजा पादे दक्खिस्सतीति। अथ खो सोणं कोळिविसं सिविकाय आनेसुं। अथ खो सोणो कोळिविसो येन राजा

मागधो सेनियो बिम्बिसारो तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा राजान मागध सेनिय बिम्बिसार अभिवादेत्वा रञ्ञो पुरतो पल्लङ्केन निसीदि। अद्दस खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो सोणस्स कोळिविसस्स पादतलेसु लोमानि जातानि।

अथ खो राजा मागधो सेनियो बिम्बिसारो तानि असीति गामिकसहस्सानि दिट्ठधम्मिके अत्थे अनुसासित्वा उय्योजेसि-तुम्हे ख्वत्थ, भणे, मया दिट्ठधम्मिके अत्थे अनुसासिता, गच्छथ, त भगवन्त पयिरुपासथ, सो नो भगवा सम्परायिके अत्थे अनुसासिस्सतीति। अथ खो तानि असीति गामिकसहस्सानि येन गिज्झकूटो पब्बतो तेनुपसङ्कमिसु।

तेन खो पन समयेन आयस्मा सागतो भगवतो उपट्ठाको होति। अथ खो तानि असीति गामिकसहस्सानि येनायस्मा सागतो तेनुपसङ्कमिसु, उपसङ्कमित्वा आयस्मन्त सागत एतदवोचु–इमानि, भन्ते, असीति गामिकसहस्सानि इधूपसङ्कन्तानि भगवन्त दस्सनाय। साधु मय, भन्ते, लभेय्याम भगवन्त दस्सनायाति। तेन हि तुम्हे आयस्मन्तो मुहुत्त इधेव ताव होथ, यावाह भगवन्त परिवेदेमीति।

अथ खो आयस्मा सागतो तेस असीतिया गामिकसहस्सान पुरतो पेक्खमानान पाटिकाय निमुज्जित्वा भगवतो पुरतो उम्मुज्जित्वा भगवन्त एतदवोच—इमानि, भन्ते, असीति गामिकसहस्सानि इधूपसङ्कन्तानि भगवन्त दस्सनाय। यस्स दानि, भन्ते, भगवा काल मञ्ञतीति। तेन हि त्व, सागत, विहारपच्छायाय आसन पञ्ञापेहीति।

एव, भन्ते ति खो आयस्मा सागतो भगवतो पटिस्सुणित्वा पीठ गहेत्वा भगवतो पुरतो निमुज्जित्वा तेस असीतिया गामिकसहस्सान पुरतो पेक्खमानान पाटिकाय उम्मुज्जित्वा विहारपच्छायाय आसन पञ्ञापेसि। अथ खो भगवा विहारा निक्खमित्वा विहारपच्छायाय आसने निसीदि।

अथ खो तानि असीतिगामिकसहस्सानि येन भगवा तेनुपसङ्कमिसु, उपसङ्कमित्वा भगवन्त अभिवादेत्वा एकमन्त निसीदिसु। अथ खो तानि असीति गामिकसहस्सानि आयस्मन्त येव सागत समन्नाहरन्ति, नो तथा भगवन्त। अथ खो भगवा तेस असीतिया गामिकसहस्सान चेतसा

चेतोपरिवितक्कं अञ्ञाय आयस्मन्तं सागतं आमन्तेसि। तेन हि त्वं, सागत, भिय्योसोमत्ताय उत्तरिमनुस्सधम्मं इद्धिपाटिहारियं दस्सेहीति। एवं, भन्ते'ति खो आयस्मा सागतो भगवतो पटिस्सुणित्वा वेहासं अब्भुग्गन्त्वा आकासे अन्तलिक्खे चङ्कमति ऽपि, तिट्ठति ऽपि, निसीदति ऽपि, सेय्यं ऽपि कप्पेति, धूपायति ऽपि, पज्जलति ऽपि, अन्तरधायति ऽपि।

अथ खो आयस्मा सागतो आकासे अन्तलिक्खे अनेकविहितं उत्तरिमनुस्सधम्मं इद्धिपाटिहारियं दस्सेत्वा भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा भगवन्तं एतदवोच—सत्था मे, भन्ते, भगवा, सावको ऽहमस्मि; सत्था मे, भन्ते, भगवा, सावको ऽहमस्मीति। अथ खो तानि असीति गामिकसहस्सानि, अच्छरियं वत, भो, सावको ऽपि नाम एवं-महिद्धिको भविस्सति एवं-महानुभावो, अहो नून सत्था'ति भगवन्तं येव समन्नाहरन्ति, नो तथा आयस्मन्तं सागतं।

अथ खो भगवा तेसं असीतिया गामिकसहस्सानं चेतसा चेतोपरिवितक्कं अञ्ञाय आनुपुब्बिकथं कथेसि, सेय्यथीदं—दानकथं, सीलकथं, सग्गकथं, कामानं आदीनवं ओकारं सङ्किलेसं, नेक्खम्मे आनिसंसं पकासेसि। यदा ते भगवा अञ्ञासि कल्लचित्ता मुदुचित्ता विनीवरणचित्ता उदग्गचित्ता पसन्नचित्ता, अथ या बुद्धानं सामुक्कंसिका धम्मदेसना तं पकासेसि—दुक्खं समुदयं निरोधं मग्गं। सेय्यथा ऽपि नाम सुद्धं वत्थं अपगतकाळकं सम्म्-दे-व रजनं पटिगण्हेय्य, एवमेव तेसं तस्मिं येव आसने विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—यं किञ्चि समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोधधम्मं'ति। ते दिट्ठधम्मा पत्तधम्मा विदितधम्मा परियोगाळ्हधम्मा तिण्णविचिकिच्छा विगतकथङ्कथा वेसारज्जप्पत्ता अ-परप्पच्चया सत्थुसासने भगवन्तं एवदवोचुं—अभिक्कन्तं, भन्ते, अभिक्कन्तं, भन्ते। सेय्यथा ऽपि, भन्ते, निक्कुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूळ्हस्स वा मग्गं आचिक्खेय्य, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य—चक्खुमन्तो रूपानि दक्खिन्तीति, एवमेव भगवता अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो। एते मयं, भन्ते, भगवन्तं सरणं गच्छाम, धम्मं च भिक्खुसङ्घं च। उपासके नो भगवा धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेते सरणं गते'ति।

अथ खो सोणस्स कोळिविसस्स एतदहोसि—यथा यथा खो अहं भगवता धम्मं देसितं आजानामि, न यिदं सुकरं अगारं अज्झावसता एकन्तपरिपुण्णं एकन्तपरिसुद्धं सङ्खलिखितं ब्रह्मचरियं चरितुं, यन्नूनाहं केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्मा अनगारियं पब्बजेय्य'न्ति। अथ खो तानि असीति गामिकसहस्सानि भगवतो भासितं अभिनन्दित्वा अनुमोदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कमिंसु।

अथ खो सोणो कोळिविसो अचिरपक्कन्तेसु तेसु असीतिया गामिकसहस्सेसु येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नो खो सोणो कोळिविसो भगवन्तं एतदवोच—यथा यथाऽहं, भन्ते, .. पे० ... ब्रह्मचरियं चरितुं; इच्छामहं, भन्ते, केसमस्सुं ओहारेत्वा, कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्मा अनगारियं पब्बजितुं। पब्बाजेतु मं, भन्ते, भगवा'ति। अलत्थ खो सोणो कोळिविसो भगवतो सन्तिके पब्बज्जं अलत्थ उपसम्पदं।

अचिरूपसम्पन्नो च पनायस्मा सोणो सीतवने विहरति। तस्स अच्चारद्धविरियस्स चङ्कमतो पादा भिज्जिंसु, चङ्कमो लोहितेन फुटो होति, सेय्यथाऽपि गवाघातनं। अथ खो आयस्मतो सोणस्स रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि—ये खो केचि भगवतो सावका आरद्धविरिया विहरन्ति, अहं तेसं अञ्ञतरो। अथ च पन मे नानुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चति। संविज्जन्ति खो पन मे कुले भोगा। सक्का भोगे च भुञ्जितुं पुञ्ञानि च कातुं। यन्नूनाहं हीनायावत्तित्वा भोगे च भुञ्जेय्यं, पुञ्ञानि च करेय्यन्ति।

अथ खो भगवा आयस्मतो सोणस्स चेतसा चेतोपरिवितक्कमञ्ञाय, सेय्यथाऽपि नाम बलवा पुरिसो सम्मिञ्जितं वा बाहं पसारेय्य पसारितं वा बाहं सम्मिञ्जेय्य, एवमेव गिज्झकूटे पब्बते अन्तरहितो सीतवने पातुरहोसि। अथ खो भगवा सम्बहुलेहि भिक्खूहि सद्धिं सेनासनचारिकं आहिण्डन्तो येनायस्मतो सोणस्स चङ्कमो तेनुपसङ्कमि। अद्दस खो भगवा आयस्मतो सोणस्स चङ्कमं लोहितेन फुटं। दिस्वान भिक्खू आमन्तेसि—कस्स न्वायं, भिक्खवे, चङ्कमो लोहितेन फुटो, सेय्यथा-

ऽपि गवाघातनं ' ति । आयस्मतो, भन्ते, सोणस्स अच्चारद्धविरियस्स चङ्कमतो पादा भिज्जिंसु; तस्सायं चङ्कमो लोहितेन फुटो, सेय्यथाऽपि गवाघातनं ' ति।

अथ खो भगवा येनायस्मतो सोणस्स विहारो तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा पञ्ञत्ते आसने निसीदि। आयस्माऽपि सोणो भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नं खो आयस्मन्तं सोणं भगवा एतदवोच—ननु ते, सोण, रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि—ये खो केचि ... पे० ... पुञ्ञानि च करेय्यं ' ति? एवं, भन्ते ' ति। तं किं मञ्ञसि, सोण, कुसलो त्वं पुब्बे अगारिकभूतो वीणाय तन्तिस्सरे ' ति? एवं, भन्ते। तं किं मञ्ञसि, सोण, यदा ते वीणाय तन्तियो अच्चायता होन्ति, अपि नु ते वीणा तस्मिं समये सरवती वा होति, कम्मञ्ञा वा'ति। नो हेतं, भन्ते। तं किं मञ्ञसि, सोण, यदा ते वीणाय तन्तियो अतिसिथिला होन्ति, अपि नु ... पे० ... कम्मञ्ञा वा'ति? नो हेतं भन्ते,। तं किं मञ्ञसि, सोण, यदा ते वीणाय तन्तियो नेव अच्चायता होन्ति, नातिसिथिला, समे गुणे पतिट्ठिता, अपि नु ... पे० ... कम्मञ्ञा ' ति। एवं, भन्ते। एवमेव खो, सोण, अच्चारद्धविरियं उद्धच्चाय संवत्तति, अतिलीनविरियं कोसज्जाय संवत्तति। तस्मातिह त्वं, सोण, विरियसमतं अधिट्ठह; इन्द्रियानं च समतं पटिविज्झ; तत्थ च निमित्तं गण्हाहीति। एवं, भन्ते ' ति खो आयस्मा सोणो भगवतो पच्चस्सोसि। अथ खो भगवा आयस्मन्तं सोणं इमिना ओवादेन ओवदित्वा, सेय्यथाऽपि नाम बलवा पुरिसो सम्मिञ्जितं वा बाहं पसारेय्य, पसारितं वा बाहं सम्मिञ्जेय्य, एवमेव सीतवने आयस्मतो सोणस्स सम्मुखे अन्तरहितो गिज्झकूटे पब्बते पातुरहोसि।

अथ खो आयस्मा सोणो अपरेन समयेन विरियसमतं अधिट्ठासि, इन्द्रियानं च समतं पटिविज्झि, तत्थ च निमित्तं अग्गहेसि। अथ खो आयस्मा सोणो एको वूपकट्ठो अप्पमत्तो आतापी पहितत्तो विहरन्तो न चिरस्सेव यस्सऽत्थाय कुलपुत्ता सम्म-देव अगारस्मा अनगारियं पब्बजन्ति, तदनुत्तरं ब्रह्मचरियपरियोसानं दिट्ठे ' व धम्मे

खय अभिञ्ञा सच्छिकत्वा उपसम्पज्ज विहासि—खीणा जाति, वुसित ब्रह्मचरियं, कत करणीयं, नापरं इत्थत्तायाति अब्भञ्ञासि । अञ्ञतरो च पनायस्मा सोणो अरहतं अहोसि ।

[विनयपिटक, महावग्ग, Chap V.]

१०

नकुलमाता

एकं समयं भगवा भग्गेसु विहरति सुसुमारगिरे भेसकळावने मिगदाये । तेन खो पन समयेन नकुलपिता गहपति आबाधिको होति दुक्खितो बाळ्हगिलानो । अथ खो नकुलमाता गहपतानी नकुलपितरं गहपतिं एतदवोच—

मा खो त्वं, गहपति सापेक्खो कालमकासि । दुक्खा, गहपति, सापेक्खस्स कालकिरिया, गरहिता च भगवता सापेक्खस्स कालकिरिया । सिया खो पन ते, गहपति, एवं अस्स—नकुलमाता गहपतानी ममऽच्चयेन न सक्खीति दारके पोसेतुं, घरावासं सन्थरितुं ति । न खो पनेतं, गहपति, एवं दट्ठब्बं । कुसलाऽहं, गहपति, कप्पासं कन्तितुं वेणिं ओलिखितुं । सक्कोमहं, गहपति, तवऽच्चयेन दारके पोसेतुं, घरावासं सन्थरितुं । तस्मातिह त्वं, गहपति, मा सापेक्खो कालं अकासि । दुक्खा, गहपति, सापेक्खस्स कालकिरिया, गरहिता च भगवता सापेक्खस्स कालकिरिया ।

सिया खो पन ते, गहपति, एवं अस्स—नकुलमाता गहपतानी ममऽच्चयेन अञ्ञं घरं गमिस्सतीति । न खो पनेतं, गहपति, एवं दट्ठब्बं । त्वं चेव मे, गहपति, जानासि, अहं च, यथा नो सोळस वस्सानि गहट्ठकं ब्रह्मचरियं समाचिण्णं । तस्मातिह त्वं, गहपति, मा सापेक्खो कालं अकासि । दुक्खा, गहपति, सापेक्खस्स कालकिरिया, गरहिता च भगवता सापेक्खस्स कालकिरिया ।

सिया खो पन ते, गहपति, एवं अस्स–नकुलमाता गहपतानी ममऽच्चयेन न दस्सनकामा भविस्सति भगवतो, न दस्सनकामा भिक्खुसङ्घस्साति। न खो पनेतं, गहपति, एवं दट्ठब्बं। अहं हि, गहपति, तवऽच्चयेन दस्सनकामतरा चेव भविस्सामि भगवतो, दस्सनकामतरा च भिक्खुसङ्घस्स। तस्मातिह त्वं, गहपति, मा सापेक्खो कालं अकासि। दुक्खा, गहपति, सापेक्खस्स कालकिरिया, गरहिता च भगवता सापेक्खस्स कालकिरिया।

सिया खो पन ते, गहपति, एवं अस्स–नकुलमाता गहपतानी ममऽच्चयेन न सीलेसु परिपूरकारिनीति। न खो पनेतं, गहपति, एवं दट्ठब्बं। यावता खो, गहपति, तस्स भगवतो साविका गिही ओदातवसना सीलेसु परिपूरकारिनियो, अहं तासं अञ्ञतरा। यस्स खो पनऽस्स कङ्खा वा विमति वा, अयं सो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो भग्गेसु विहरति सुंसुमारगिरे भेसकळावने मिगदाये, तं भगवन्तं उपसङ्कमित्वा पुच्छतु। तस्मातिह त्वं, गहपति, मा सापेक्खो कालं अकासि। दुक्खा, गहपति, सापेक्खस्स कालकिरिया, गरहिता च भगवता सापेक्खस्स कालकिरिया।

सिया खो पन ते, गहपति, एवं अस्स—नकुलमाता गहपतानी न लाभिनी अज्झत्तं चेतोसमथस्साति। न खो पनेतं, गहपति, एवं दट्ठब्बं। यावता खो, गहपति, तस्स भगवतो साविका गिही ओदातवसना लाभिनियो अज्झत्तं चेतोसमथस्स, अहं तासं अञ्ञतरा। यस्स खो पनऽस्स कङ्खा वा विमति वा ... पे० ... गरहिता च भगवता सापेक्खस्स कालकिरिया।

सिया खो पन ते, गहपति, एवं अस्स—नकुलमाता गहपतानी न इमस्मिं धम्मविनये ओगाधप्पत्ता पटिगाधप्पत्ता अस्सासप्पत्ता तिण्णविचिकिच्छा विगतकथंकथा वेसारज्जप्पत्ता अ-परपच्चया सत्थुसासने विहरतीति। न खो पनेतं, गहपति, एवं दट्ठब्बं। यावता खो, गहपति, तस्स भगवतो साविका गिही ओदातवसना इमस्मिं धम्मविनये ओगाधप्पत्ता पटिगाधप्पत्ता अस्सासप्पत्ता तिण्णविचिकिच्छा विगतकथंकथा वेसारज्जप्पत्ता अ-परप्पच्चया सत्थु सासने विहरन्तियो, अहं तासं अञ्ञतरा। यस्स खो पनऽस्स कङ्खा वा विमति वा, ... पे० ... गरहिता च भगवता सापेक्खस्स कालकिरिया'ति।

अथ खो नकुलपितुनो गहपतिस्स नकुलमातरा गहपतानिया इमिना ओवादेन ओवदियमानस्स सो आबाधो ठानसो पटिप्पस्सम्भि, वुट्ठहि च नकुलपिता गहपति तम्हा आबाधा। तथा पहीनो च पन नकुलपितुनो गहपतिस्स सो आबाधो अहोसि। अथ खो नकुलपिता गहपति, गिलाना वुट्ठितो, अचिरवुट्ठितो गलञ्ञा, दण्ड ओलुब्भ येन भगवा तेनुपसङ्कमि, उपसङ्कमित्वा भगवन्त अभिवादेत्वा एकमन्त निसीदि। एकमन्त निसिन यो नकुलपितर गहपति भगवा एतदवोच–

लाभा ते, गहपति, सुलद्ध ते, गहपति, यस्स ते नकुलमाता गहपतानी अनुकम्पिका अत्थकामा ओवादिका अनुसासिका, यावता खो, गहपति मम साविका गिही ओदातवसना सीलेसु परिपूरकारिनियो, नकुलमाता गहपतानी तास अञ्ञतरा, यावता खो, गहपति, मम साविका गिही ओदातवसना लाभिनियो अज्झत्त चेतोसमथस्स, नकुलमाता गहपतानी तास अञ्ञतरा, यावता खो, गहपति, मम साविका गिही ओदातवसना इमस्मि धम्मविनये ओगाधप्पत्ता पटिगाधप्पत्ता अस्सासप्पत्ता तिण्णविचिकिच्छा विगतकथकथा वेसारज्जप्पत्ता अ-परप्पच्चया सत्थुसासने विहरन्तियो, नकुलमाता गहपतानी तास अञ्ञतरा। लाभा ते, गहपति, सुलद्ध ते, गहपति, यस्स ते नकुलमाता गहपतानी अनुकम्पिका अत्थकामा ओवादिका अनुसासिका ति।

[अगुत्तरनिकाय, छक्कनिपात, साराणीयवग्ग No 6]

११

वज्जीनं सत्त अपरिहानिया धम्मा

तेन खो पन समयेन आयस्मा आनन्दो भगवतो पिट्ठितो ठितो होति भगवन्तं बीजयमानो। अथ खो भगवा आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेसि—

किन्ति ते आनन्द सुतं—वज्जी अभिण्हं-सन्निपाता सन्निपात-बहुला'ति। सुतं मे'तं, भन्ते, वज्जी अभिण्हं-सन्निपाता सन्निपातबहुला'ति। यावकीवञ्च, आनन्द, वज्जी अभिण्हं-सन्निपाता सन्निपातबहुला भविस्सन्ति, वुद्धि येव, आनन्द, वज्जीनं पाटिकङ्खा, नो परिहानि।

किन्ति ते, आनन्द, सुतं—वज्जी समग्गा सन्निपतन्ति समग्गा वुट्ठहन्ति, समग्गा वज्जिकरणीयानि करोन्तीति। सुतं मे'तं, भन्ते, वज्जी ...पे० ... करोन्तीति। यावकीवञ्च, आनन्द, वज्जी समग्गा सन्निपतिस्सन्ति, समग्गा वुट्ठहिस्सन्ति, समग्गा वज्जिकरणीयानि करिस्सन्ति, वुद्धि येव, आनन्द, वज्जीनं पाटिकङ्खा, नो परिहानि।

किन्ति ते, आनन्द, सुतं—वज्जी अपञ्ञत्तं न पञ्ञापेन्ति, पञ्ञत्तं न समुच्छिन्दन्ति, यथा-पञ्ञत्ते पोराणे वज्जिधम्मे समादाय वत्तन्तीति। सुतं मे'तं, भन्ते, वज्जी ...पे० ... वत्तन्तीति। यावकीवञ्च, आनन्द, वज्जी अपञ्ञत्तं न पञ्ञापेस्सन्ति पञ्ञत्तं न समुच्छिन्दिस्सन्ति, यथा-पञ्ञत्ते पोराणे वज्जिधम्मे समादाय वत्तिस्सन्ति, वुद्धि येव, आनन्द, वज्जीनं पाटिकङ्खा, नो परिहानि।

किन्ति ते, आनन्द, सुतं—वज्जी ये ते वज्जीनं वज्जिमहल्लका ते सक्करोन्ति गरुकरोन्ति मानेन्ति पूजेन्ति, तेसं च सोतब्बं मञ्ञन्तीति। सुतं मे'तं, भन्ते, वज्जी ये ते वज्जीनं वज्जिमहल्लका ...पे० ... सोतब्बं मञ्ञन्तीति। यावकीवञ्च, आनन्द, वज्जी ये ते वज्जीनं वज्जिमहल्लका ते सक्करिस्सन्ति गरुकरिस्सन्ति मानेस्सन्ति पूजेस्सन्ति, तेसं च सोतब्बं मञ्ञिस्सन्ति, वुद्धि येव, आनन्द, वज्जीनं पाटिकङ्खा, नो परिहानि।

किन्ति ते, आनन्द, सुत – वज्जी या ता कुलित्थियो कुलकुमारियो ता न ओक्कस्स पसय्ह वासेन्तीति। सुत मे त, भन्ते, वज्जी या ता कुलित्थियो पे० . वासेन्तीति। यावकीवञ्च, आनन्द, वज्जी या ता कुलित्थियो कुलकुमारियो ता न ओक्कस्स पसय्ह वासेस्सन्ति, वुद्धि येव, आनन्द, वज्जीन पाटिकङ्खा, नो परिहानि।

किन्ति ते, आनन्द, सुत–वज्जी यानि तानि वज्जीन वज्जिचेतियानि, अब्भन्तरानि चेव बाहिरानि च, तानि सक्करोन्ति गरुकरोन्ति मानेन्ति पूजन्ति, तेस च दिन्नपुब्ब कतपुब्ब धम्मिक बलि नो परिहापेन्तीति। सुत मे त, भन्ते, वज्जी यानि तानि पे० परिहापेन्तीति। यावकीवञ्च, आनन्द, वज्जी यानि तानि वज्जीन वज्जिचेतियानि, अब्भन्तरानि चेव बाहिरानि च, तानि सक्करिस्सन्ति गरुकरिस्सन्ति मानेस्सन्ति पूजेस्सन्ति, तेस च दिन्नपुब्ब कतपुब्ब धम्मिक बलि नो परिहापेस्सन्ति, वुद्धि येव, आनन्द, वज्जीन पाटिकङ्खा, नो परिहानि।

किन्ति ते, आनन्द, सुत—वज्जीन अरहन्तेसु धम्मिका रक्खावरणगुत्ति सुसविहिता—किन्ति अनागता च अरहन्तो विजित आगच्छेय्यु, आगता च अरहन्तो विजिते फासु विहरेय्यु ति। सुत मे त, भन्ते, वज्जीन अरहन्तेसु पे० विहरेय्यु ति। यावकीवञ्च, आनन्द, वज्जीन अरहन्तेसु धम्मिका रक्खावरणगुत्ति सुसविहिता भविस्सति, किन्ति अनागता च अरहन्तो पे० विहरेय्यु ति, वुद्धि येव, आनन्द, वज्जीन पाटिकङ्खा, नो परिहानीति।

अथ खो भगवा वस्सकार ब्राह्मण मगधमहामत्त आमन्तेसि—एकमिदाह, ब्राह्मण, समय वेसालिय विहरामि सारन्ददे चेतिये। तत्राह वज्जीन इमे सत्त अपरिहानिये धम्मे देसेसि। यावकीवञ्च, ब्राह्मण, इमे सत्त अपरिहानिया धम्मा वज्जीसु ठस्सन्ति, इमेसु च सत्तसु अपरिहानियेसु धम्मेसु वज्जी सन्दिस्सन्ति, वुद्धि येव, ब्राह्मण, वज्जीन पाटिकङ्खा, नो परिहानीति।

एव वुत्ते वस्सकारो ब्राह्मणो मगधमहामत्तो भगवन्त एतदवोच–एकमेकेनापि, भो गोतम, अपरिहानियेन धम्मेन समन्नागतान वज्जीन

वुद्धि येव पाटिकङ्खा, नो परिहानि; को पन वादो सत्तहि अपरिहानियेहि धम्मेहि। अकरणीयाव, भो गोतम, वज्जी रञ्ञा मागधेन अजातसत्तुना वेदेहिपुत्तेन यदिदं युद्धस्स, अञ्ञत्र उपलापनाय, अञ्ञत्र मिथुभेदा। हन्द च दानि मयं, भो गोतम, गच्छाम, बहुकिच्चा मयं बहुकरणीयाति।

यस्स दानि त्वं, ब्राह्मण, कालं, मञ्ञसीति।

अथ खो वस्सकारो ब्राह्मणो मगधमहामत्तो भगवतो भासितं अभिनन्दित्वा अनुमोदित्वा उट्ठायासना पक्कामि।

[दीघनिकाय, Vol. ii,

१२

कुक्कुटस्स पञ्च अङ्गानि

पच्चवेक्खित्वा पच्चवेक्खित्वा अज्झोहार अज्झोहरितब्ब, नेव दवाय न मदाय न मण्डनाय न विभूसनाय, यावदेव इमस्स कायस्स ठितिया यापनाय विहिंसूपरतिया ब्रह्मचरियानुग्गहाय— इति पुराण च वेदन पटिहङ्खामि नव च वेदन च न उप्पादेस्सामि, यात्रा च मे भविस्सति, अनवज्जता च फासुविहारो चाति। इद, महाराज, कुक्कुटस्स ततिय अङ्ग गहेतब्ब। भासितऽपेत, महाराज, भगवता देवातिदेवेन

कन्तारे पुत्तमस व, अक्खस्सऽब्भञ्जन यथा।
एव आहरि आहार, यापनत्थममुच्छितो ति॥

पुन च पर, महाराज, कुक्कुटो सचक्खुकोऽपि रत्ति अन्धो होति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन अनन्धेनेव अन्धेन विय भवितब्ब, अरञ्ञेऽपि गोचरगामे पिण्डाय चरन्तेनापि रजनीयेसु रूपसद्दगन्धरसफोट्ठब्बधम्मेसु अन्धेन वधिरेन मूगेन विय भवितब्ब, न निमित्त गहेतब्ब, नानुब्यञ्जन गहेतब्ब। इद, महाराज, कुक्कुटस्स चतुत्थ अङ्ग गहेतब्ब। भासितऽपेत, महाराज, थेरेन महाकच्चायनेन—

चक्खुमस्स यथा अन्धो, सोतवा वधिरो यथा।
जिव्हावस्स यथा मूगो बलवा दुब्बलो–रि–व।
अथ अत्थे समुप्पन्ने सयेथ मतसायिक ति॥

पुन च पर, महाराज, कुक्कुटो लेड्डु–दण्ड–लगुट-मुग्गरेहि परिपातियन्तोऽपि सक गेह न विजहति, एवमेव खो महाराज, योगिना योगावचरेन चीवरकम्म करोन्तेनऽपि वत्तपटिवत्त करोन्तेनऽपि उद्दिसन्तेनऽपि उद्दिसापेन्तेनऽपि योनिसो मनसिकारो न विजहितब्बो। सक खो पनेत, महाराज, योगिनो गेह—यदिद योनिसो मनसिकारो। इद, महाराज कुक्कुटस्स पञ्चम अङ्ग गहेतब्ब। भासितऽपेत, महाराज, भगवता देवातिदेवेन—को च, भिक्खवे, भिक्खुनो गोचरो सको पेत्तिको विसयो?—यदिद चत्तारो सतिपट्ठाना ति। भासितऽपेत, महाराज, थेरेन सारिपुत्तेन धम्मसेनापतिनाऽपि—

यथा सुदन्तो मातङ्गो सकं सोण्डं न मद्दति ।
भक्खाभक्खं विजानाति, अत्तनो वुत्तिकप्पनं ।।
तथेव बुद्धपुत्तेन अप्पमत्तेन वा पन ।
जिनवचनं न मद्दितब्बं मनसिकारवरुत्तमं ' ति ।।

[मिलिन्दपञ्ह, ओपम्मकथा]

१३

निब्बानकथा

भन्ते नागसेन, किं एकन्तसुखं निब्बानं, उदाहु दुक्खेन मिस्सं ' ति ? एकन्तसुखं, महाराज, निब्बानं, दुक्खेन अमिस्सं ' ति ।। न मयं तं, भन्ते नागसेन, वचनं सद्दहाम एकन्तसुखं निब्बानं ' ति । एवमेत्थ मयं, भन्ते नागसेन, पच्चेम–निब्बानं दुक्खेन मिस्सं ' ति । कारणमेत्थ उपलभाम निब्बानं दुक्खेन मिस्सं ' ति । कतमं एत्थ कारणं ? ये ते, भन्ते नागसेन, निब्बानं परियेसन्ति, तेसं दिस्सति कायस्स च चित्तस्स च आतापो परितापो, ठान–चङ्कम–निसज्जा–सयनाहारपरिग्गहो, मिद्धस्स च उपरोधो, आयतनानं च पटिपीळनं, धन–धञ्ञ–पियञाति–मित्तप्पजहनं । ये केचि लोके सुखिता सुखसमप्पिता ते सब्बेऽपि पञ्चहि कामगुणेहि आयतने रमेन्ति ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिकबहुविधसुखनिमित्तेन रूपेन चक्खुं रमेन्ति ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिक–गीत–वादित–बहुविधसुभनिमित्तेन सद्देन सोतं रमेन्ति ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिक–पुप्फ–फल–पत्त–तच–मूलसारबहुविधसुभनिमित्तेन गन्धेन घानं रमेन्ति ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिकखज्ज–भोज्ज–लेय्ह–पेय्य–सायनीय–बहुविधसुभनिमित्तेन रसेन जिव्हं रमेन्ति ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिकसण्ह–सुखुम–मुदु–मद्दव–बहुविधसुभनिमित्तेन फस्सेन कायं रमेन्ति ब्रूहेन्ति, मनापिकमनापिक-कल्याण–पापक सुभासुभ–बहुविधवितक्कमनसिकारेन मनं रमेन्ति ब्रूहेन्ति ।

तुम्हे त चक्खु–सोत–घान–जिव्हा–काय–मनोब्रूहन हनथ उपहनथ छिन्दथ उपछिन्दथ रुन्धथ उपरुन्धथ, तेन कायोऽपि परितप्पति, चित्तऽपि परितप्पति, काये परितत्ते कायिक दुक्ख वेदन वेदियति, चित्ते परितत्ते चेतसिक दुक्ख वेदन वेदियति। ननु मागन्दियोऽपि परिब्बाजको भगवन्त गरहमानो एवमाह——भूनहु समणो गोतमो ति ? इदमेत्थ कारण येनाह कारणेन ब्रूमि–निब्बान दुक्खेन मिस्स ति ।।

न हि महाराज निब्बान दुक्खेन मिस्स, एकन्तसुख निब्बान। य पन त्व, महाराज, ब्रूसि–निब्बान दुक्ख ति, नेत दुक्ख निब्बान नाम, निब्बानस्स पन सच्छिकिरियाय पुब्बभागो एसो , निब्बानपरियेसन एत। एकन्तसुख येव, महाराज, निब्बान, न दुक्खेन मिस्स। तत्थ कारण वदामि। अत्थि, महाराज, राजून रज्जसुख नामाति ? आम, भन्ते, अत्थि राजून रज्जसुख ति ।। अपि नु खो त, महाराज, रज्जसुख दुक्खेन मिस्स ति ? न हि भन्ते ति ।। किस्स पन ते, महाराज, राजानो, पच्चन्ते कुपिते, तेस पच्चन्तनिस्सितान पटिसेधाय अमच्चेहि परिणायकेहि भटेहि बलत्थेहि परिवुता पवास गन्त्वा डस-मकस-वातातप-पटिपीळिता सम-विसमे परिधावन्ति, महायुद्ध च करोन्ति, जीवितससय च पापुणन्तीति ? नेत, भन्ते नागसेन, रज्जसुख नाम, रज्जसुखस्स परियेसनाय पुब्बभागो एसो। दुक्खेन, भन्ते नागसेन, राजानो रज्ज परियेसित्वा रज्जसुख अनुभवन्ति। एव, भन्ते नागसेन, रज्जसुख दुक्खेन अमिस्स, अञ्ञ त रज्जसुख, अञ्ञ दुक्ख ति ।। एवमेव खो, महाराज, एकन्तसुख निब्बान, न दुक्खेन मिस्स। ये पन ते निब्बान परियेसन्ति, काय च चित्त च आतापेत्वा ठान-चङ्कम निसज्जा-सयनाहार परिग्गहेत्वा मिद्ध उपरुन्धित्वा आयतनानि पटिपीळेत्वा काय च जीवित च परिच्चजित्वा दुक्खेन निब्बान परियेसित्वा एकन्तसुख निब्बान अनुभवन्ति, निहतपच्चामित्ता व राजानो रज्जसुख। एव महाराज, एकन्तसुख निब्बान, न दुक्खेन मिस्स, अञ्ञ निब्बान, अञ्ञ दुक्ख ति।

अपरऽपि, महाराज, उत्तरि कारण सुणोहि–एकन्तसुख निब्बान, न दुक्खेन मिस्स, अञ्ञ दुक्ख अञ्ञ निब्बान ति ।अत्थि महाराज, आचरियान सिप्पवन्तान सिप्पसुख नामाति ।। आम, भन्ते, अत्थि आचरियान सिप्प-

वन्तानं सिप्पसुखं ति ॥ अपि नु खो तं, महाराज, सिप्पसुखं दुक्खेन मिस्सं ति? न हि, भन्ते ति ॥ किस्स पन ते, महाराज, आचरियानं अभिवादनपच्चुट्ठानेन उदकाहरण-घरसम्मज्जन-दन्तकट्ठ-मुखोदकानुप्पदानेन उच्छिट्ठप्पटिग्गहण-उच्छादन-न्हापन-पादपरिकम्मेन सकचित्तं निक्खिपित्वा परचित्तानुवत्तनेन दुक्खसेय्याय विसमभोजनेन कायं आतापेन्तीति? नेतं, भन्ते नागसेन, सिप्पसुखं नाम; सिप्पपरियेसनाय पुब्बभागो एसो। दुक्खेन, भन्ते नागसेन, आचरिया सिप्पं परियेसित्वा सिप्पसुखं अनुभवन्ति। एवं, भन्ते नागसेन, सिप्पसुखं दुक्खेन अमिस्सं; अञ्ञं तं सिप्पसुखं, अञ्ञं दुक्खं ति ॥ एवमेव खो, महाराज, एकन्तसुखं निब्बानं, न दुक्खेन मिस्सं; ये पन तं निब्बानं परियेसन्ति ते कायं च चित्तं च आतापेत्वा ठान-चङ्कम-निसज्जा-सयनाहारं परिग्गहेत्वा मिद्धं उपरुन्धित्वा आयतनानि पटिपीळेत्वा कायं च जीवितं च परिच्चजित्वा दुक्खेन निब्बानं परियेसित्वा एकन्तसुखं निब्बानं अनुभवन्ति, आचरिया विय सिप्पसुखं। एवं महाराज, एकन्तसुखं निब्बानं, न दुक्खेन मिस्सं; अञ्ञं दुक्खं, अञ्ञं निब्बानं ति ॥ साधु, भन्ते नागसेन, एवमेतं तथा सम्पटिच्छामीति ॥

भन्ते नागसेन, निब्बानं निब्बानं ति यं वदेसि, सक्का पन तस्स निब्बानस्स रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं वा ओपम्मेन वा कारणेन वा हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं ति? अप्पटिभागं, महाराज, निब्बानं; न सक्का निब्बानस्स रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं वा ओपम्मेन वा कारणेन वा हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं ति ॥ एतंऽपाहं, भन्ते नागसेन, न सम्पटिच्छामि—यं अत्थिधम्मस्स निब्बानस्स रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं वा ओपम्मेन वा कारणेन वा हेतुना वा नयेन वा अपञ्ञापनं। कारणेन मं सञ्ञापेहीति ॥ होतु, महाराज, कारणेन तं सञ्ञापेस्सामि ॥

अत्थि, महाराज, महासमुद्दो नामाति? आम, भन्ते, अत्थेसो महासमुद्दो ति ॥ सचे तं, महाराज, कोचि एवं पुच्छेय्य— कित्तकं, महाराज, समुद्दस्स उदकं, कति पन ते सत्ता ये महासमुद्दे पटिवसन्तीति? एवं पुट्ठो त्वं, महाराज, किं ति तस्स व्याकरेय्यासीति? सचे मं, भन्ते, कोचि एवं पुच्छेय्य—कित्तकं महाराज, महासमुद्दे उदकं, कति पन ते सत्ता ये महासमुद्दे पटिवसन्तीति, तमहं, भन्ते, एवं वदेय्यं—अपुच्छितब्बं

मे त्वं, अम्भो पुरिस, पुच्छसि, नेसा पुच्छा केनचि पुच्छितब्बा, ठपनीयो एसो पञ्हो, अविभत्तो लोकक्खायिकेहि महासमुद्दो, न सक्का महासमुद्दे उदकं परिमिनितुं, सत्ता वा ये तत्थ वासमुपगता ति । एवाहं, भन्ते, तस्स पटिवचनं ददेय्यं ति ।। किस्स पन त्वं, महाराज, अत्थि-धम्मे महासमुद्दे एवं पटिवचनं ददेय्यासि, ननु विगणेत्वा तस्स आचिक्खितब्बं—एत्तकं महा-समुद्दे उदकं, एत्तका च सत्ता महासमुद्दे पटिवसन्तीति ? न सक्का, भन्ते, अविसयो एसो पञ्हो ति ।। यथा, महाराज, अत्थिधम्मे येव महासमुद्दे न सक्का उदकं परिगणेतुं, सत्ता वा ये तत्थ वासमुपगता, एवमेव खो, महाराज, अत्थिधम्मस्सेव निब्बानस्स न सक्का रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं वा ओपम्मेन वा कारणेन वा हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं । विगणेय्य, महाराज, इद्धिमा चेतोवसिप्पत्तो महासमुद्दे उदकं, तत्रासये च सत्ते, न त्वेव सो इद्धिमा चेतोवसिप्पत्तो सक्कुणेय्य निब्बानस्स रूपं वा सण्ठानं वा वयं वा पमाणं वा ओपम्मेन वा कारणेन वा हेतुना वा नयेन वा उपदस्सयितुं ।।

१४

अञ्ञोञ्ञनिस्सितं नामरूपं

यथा जच्चन्धो च पीठसप्पी च दिसा पक्कमितुकामा अस्सु। जच्चन्धो पीठसप्पिं एवमाह—अहं खो, भणे, सक्कोमि पादेहि पादकरणीयं कातुं, नत्थि च मे चक्खूनि येहि समविसमं पस्सेय्यं ति। पीठसप्पीऽपि जच्चन्धं एवमाह— अहं खो, भणे, सक्कोमि चक्खुना चक्खुकरणीयं कातुं, नत्थि च मे पादानि येहि अभिक्कमेय्यं वा पटिक्कमेय्यं वा ति। सो तुट्ठहट्ठो जच्चन्धो पीठसप्पिं अंसकूटं आरोपेसि। पीठसप्पी जच्चन्धस्स अंसकूटे निसीदित्वा एवमाह—वामं मुञ्च दक्खिणं गण्ह, दक्खिणं मुञ्च वामं गण्हाति। तत्थ जच्चन्धोऽपि नित्तेजो दुब्बलो, न सकेन तेजेन सकेन बलेन गच्छति; पीठसप्पीऽपि नित्तेजो दुब्बलो, न सकेन तेजेन सकेन बलेन गच्छति, न च तेसं अञ्ञमञ्ञं निस्साय गमनं नप्पवत्तति। एवमेव नामंऽपि नित्तेजं, न सकेन तेजेन उप्पज्जति, न तासु तासु किरियासु पवत्तति; रूपंऽपि नित्तेजं, न सकेन तेजेन उप्पज्जति, न तासु तासु किरियासु पवत्तति; न च तेसं अञ्ञमञ्ञं निस्साय उप्पत्ति वा पवत्ति वा न होति। तेनेतं वुच्चति—

न सकेन बलेन जायरे, नोऽपि सकेन बलेन तिट्ठरे।
परधम्मवसानुवत्तिनो जायरे सङ्खता अत्तदुब्बला॥
परपच्चयतो च जायरे, परआरम्मणतो समुट्ठिता।
आरम्मणपच्चयेहि च परधम्मेहि चिमे पभाविता॥
यथाऽपि नावं निस्साय मनुस्सा यन्ति अण्णवे।
एवमेव रूपं निस्साय नामकायो पवत्तति॥
यथा मनुस्से निस्साय नावा गच्छति अण्णवे।
एवमेव नामं निस्साय रूपकायो पवत्तति॥
उभो निस्साय गच्छन्ति मनुस्सा नावा च अण्णवे।
एवं नामं च रूपं च उभो अञ्ञोञ्ञनिस्सिता ति॥

[विसुद्धिमग्ग, अट्ठारसम-परिच्छेद]

१५

कुलूपकभिक्खुवत्थु

कुलूपको किर भिक्खु भुञ्जितुकामो गेहं पविसित्वा निसीदि। तं दिस्वा अदातुकामा घरणी, तण्डुला नत्थीति भणन्ती, तण्डुले आहरितुकामा विय पटिविस्सकघरं गता। भिक्खुऽपि अन्तोगब्भं पविसित्वा ओलोकेन्तो कवाटकोणे उच्छु, भाजने गुळं, पिटके लोणमच्छफाले, कुम्भियं तण्डुले, घटे घतं दिस्वा निक्खमित्वा निसीदि। घरणी तण्डुले नालत्थन्ति आगता। भिक्खु, उपासिके, अज्ज भिक्खा न सम्पज्जिस्सतीति पटिकच्चेव निमित्तं अद्दसन्ति आह। किं भन्तेति। कवाटकोणे निक्खित्तं उच्छुं विय सप्पं अद्दसं, तं पहरिस्सामीति ओलोकेन्तो भाजने ठपितं गुळपिण्डं विय पासाणं, लेड्डुकेन पहटेन सप्पेन कतं पिटके निक्खित्तलोणमच्छफालसदिसं फणं, तस्स तं लेड्डुं डंसितुकामस्स कुम्भिया तण्डुलसदिसे दन्ते, अथऽस्स कुपितस्स घटे पक्खित्तघतसदिसं मुखतो निक्खमन्तं विसमिस्सकं खेळन्ति। सा, न सक्का मुण्डकं वञ्चेतुन्ति उच्छुं दत्वा ओदनं पचित्वा घत-गुळ-मच्छेहि सद्धिं सब्बं अदासीति।

[विसुद्धिमग्ग १ ७८ Devanāgarī edition]

१६

चाणक्कस्स च चन्दगुत्तस्स च उप्पत्ति-कथा

इध पन तेसं द्विन्नम्पि (चाणक्कस्स च चन्दगुत्तस्स च) सङ्खेपेन उप्पत्ति वत्तब्बा—तेसु चाणक्को ताव कत्थ-वासी, कस्स पुत्तो ’ति ?। तक्कसिलानगरवासी। तस्मिं किर अञ्ञतरस्स ब्राह्मणस्स पुत्तो, तिण्ण

वेदानं पारगू मन्तज्झायी उपायकुसलो मायावी नीतिपुरिसो। सो पन पितरि मते मातुपोसको'ति च राजछत्तारहमहापुञ्ञो'ति च लोके सम्भावितो अहोसि। सो हि एकदिवसं मातुया रोदन्तिया उपसङ्कमित्वा, अम्म, त्वं कस्मा रोदसीति पुच्छित्वा, ताय—तात, त्वं किर छत्तारह-पुञ्ञवा, त्वं पच्छा छत्तं उस्सापेत्वा राजा भविस्ससि; राजानो नाम कत्थचि विस्सट्ठपेमा होन्ति; त्वं मयि, तात, विस्सट्ठपेमो भविस्ससि, तदाहं अनाथा भविस्सामीति चिन्तेन्त्वा रोदामि, ताताति वुत्ते, अम्म, तं एतं पुञ्ञं किर मम सरीरे कत्थ पतिट्ठितं'ति पुच्छित्वा ताय, तुम्हं, तात, दाठासूति वुत्ते, अत्तनो दाठा भिन्दापेत्वा खण्डदन्तो हुत्वाऽपि सो मातरं एव पोसेसि। एवं सो 'मातुपोसको'ति लोके सम्भावितो अहोसि। न केवलं चेव खण्डदन्तो'व, अपि च दुब्बण्णवंकपादादीहि पुरिसदोसेहि च समन्नागतो।

अथेकदिवसं सो ब्राह्मणो वादं परियेसन्तो पुप्फपुरं गन्त्वा धन-निदहनदिट्ठिविद्धंसितस्स पच्छा धननन्दस्स उप्पन्नदानज्झासयस्स विगत-मलमच्छेरचित्तस्स रञ्ञो चागगुणगणे तुट्ठिं पत्तो। तस्मिं अन्तोराजवत्थुम्हि येव दानसालं कारापेत्वा सङ्घब्राह्मणस्स कोटिअग्घनकं, सङ्घनवकस्स सतसहस्सग्घनकं दानवत्थुं पटियादेत्वा महादानं पवत्तापितो दानसालं पविसित्वा सङ्घब्राह्मणो हुत्वा दानग्गे निसीदि।

तदा धननन्दो राजा सयं अलंकतपटियत्तो नानाविधविलाससमु-ज्जलिताय अनेकसहस्सिकाय हत्थ–अस्स–रथ–पत्ति–सङ्खाताय चतुरङ्गि-निया सेनाय सम्पन्नराजसतपरिवारो अलंकत-देवच्छरा–पटिभागेन नाटकित्थिगणेन च सम्पन्नसिरिविभवो सुवण्णपिण्डित–कंचनमालिकं सेतच्छत्तं च धारियमानो, महन्तेन परिवारेन गन्त्वा दानसालं पविसित्वा अद्दस निसिन्नं चाणक्कब्राह्मणं सङ्घब्राह्मणं। दिस्वानस्स एतदहोसि—नायं अनुच्छविको सङ्घब्राह्मणासने निसीदितुं'ति। तस्मिं पन अनत्तमनो हुत्वा अनत्तमनवाचं निच्छारेन्तो—कोऽसि त्वं सङ्घब्राह्मणासने निसिन्नोऽसी ति तं पुच्छित्वा, तेन अहं'ति वुत्ते एवं दुब्बण्णरूपं ब्राह्मणं इतो नीहरथ, मा इध पविसितुं देथाति वत्वा दानब्यावटेन, मा, देव, एवं करोतु, खमथ ब्राह्मणस्साति पुनप्पुनं वुच्चमानोऽपि तथेव आणापेसि।

सो पन राजपुरिसेसु, अत्तनो सन्तिकं गन्त्वा–आचरिय, मयं रञ्ञो आणाय त्वं इतो नीहरणत्थाय आगतम्हा, इतो निक्खम, आचरियाति वत्तुं पन असक्कोन्ता ठितम्हाति वुत्तेसु, राजानो नाम दुरासदा होन्तीति तम्हि दुट्ठो उट्ठायासना निक्खन्तो, यञ्ञसुत्तं च छिन्दित्वा कुण्डिकायं च इन्दखीलं पटिहञ्ञित्वा—इमाय च चातुरन्ताय पठविया नन्दिनो वड्ढि नाम मा होतूति अभिसपित्वा व निक्खमि।

राजपुरिसा तस्मिं निक्खन्ते तं अत्थं रञ्ञो आरोचेसुं। राजा पुनऽपि अतीव कुज्झित्वा दासं गण्हथ, गण्हथाति अनत्तमनवाचं निच्छारेत्वा आणापेसि। सो पन निक्खन्तो व नग्गो हुत्वा आजीवकवेसं गहेत्वा पलायन्तो अन्तोराजवत्थुम्हि येव गतपच्चागतिकाकिरणट्ठाने निलीयि। राजपुरिसा तं अनुबन्धन्ता अपस्सन्ता पच्चागन्त्वा तस्स अदिट्ठभावं रञ्ञो आरोचेसुं। सो पन रत्तिं अन्तोराजनिवेसने पदुमसरट्ठानसदिसं मनुस्सूपट्ठानं गन्त्वा तस्मिं येव ठाने वसन्तस्स राजपुत्तस्स पब्बतस्स नाम कुमारस्स उपट्ठाकमनुस्से दिस्वा, तेहि सद्धिं मित्तसन्थवं कत्वा, तेहि पटिलद्धपक्खो राजकुमारं दिस्वा, तं हत्थगतं कत्वा, रज्जेन तं उपलालेत्वा, तेन विस्सत्थो हुत्वा, बहिनिक्खमनूपायं गवेसन्तो तस्मिं ठाने बहिगामिकस्स स–यन्तकद्वार–युत्तस्स उम्मग्गस्स अत्थिभावं जानित्वा कुमारेन सद्धिं मन्तेत्वा, तस्स मातु सन्तिकं पेसेत्वा यन्तमुद्दिकं आहरापेत्वा, ताय उम्मग्गद्वारं विवरित्वा किञ्चि अजानापेत्वा कुमारेन सद्धिं उम्मग्गा निक्खमित्वा, पलायित्वा, विञ्झाटविं नाम अटविं गन्त्वा, तत्थ वसन्तो सम्भारे परियेसित्वा, एकं कहापणं अट्ठकहापणग्घनिकं कत्वा, असीतिकोटिप्पमाणं कहापणं रासिं कत्वा तत्थेव निदहित्वा, अञ्ञं राजछत्तारहं पुरिसं गवेसन्तो इमं मोरियवंसजं चन्दगुत्तं नाम कुमारं अद्दस।

तस्स हि माता असुकम्हि मोरियनगरे मोरियरञ्ञो अग्गमहेसी गब्भिनी अहोसि। तम्हि बलवाहनसम्पन्नेन सामन्तरञ्ञा मोरियराजानं घातेत्वा रज्जं गहिते, अत्तनो गब्भं रक्खितुकामा महल्लकभातुकेहि सद्धिं अञ्ञातवेसेन मोरियनगरा निक्खमित्वा, पुप्फपुरं गन्त्वा, तत्थ वसन्ती परिणतगब्भा पुत्तं विजायित्वा, देवतानुभावेन पुत्तं परिच्चजितुकामा हुत्वा,

तं उक्खलियं निपज्जापेत्वा एकस्मिं वजद्वारे ठपापेसि। तं देवताहि गहिता-रक्खं, घोसकुमारं दिस्वा ठितउसभो विय, चन्दो नाम उसभो रक्खन्तो अट्ठासि। घोसककुमारं गहितगोपो विय, उसभस्स ठितट्ठानं गन्त्वा गोपो तं कुमारं दिस्वा, पुत्तसिनेहं उप्पादेत्वा तं पटिजग्गन्तो नामगहणदिवसे चन्दोसभेन रक्खितत्ता 'चन्दगुत्तो' ति नामं कत्वा पोसेसि।

तस्मिं वच्छरक्खणसमत्थे जाते गोपस्स सहायो एको लुद्दपुत्तो तं दिस्वा तस्मिं संजातपेमो तस्स सन्तिका अत्तनो गेहं नेत्वा वासेसि। सो पन तस्मिं गामे वसन्तो एकदिवसं गामदारकेहि सद्धिं वच्छे रक्खन्तो राजकेळिं नाम केळिं कीळन्तो सयं राजा नाम हुत्वा केहिचि (? केचि हि) उपराजादि-ठानन्तरे ठपेत्वा, केहिचि (? केचि हि) विनिच्छयअमच्चट्ठाने ठपेत्वा, केहिचि (? केचि हि) राजपुरिसे च नाम, केहिचि (? केचि हि) चोरे च नाम अकासि। एवं विनिच्छयं वन्धापेत्वा विनिच्छयं करोन्तो, चोरेसु उप-नीतेसु अनुयुञ्जित्वा दोसं आरोपेत्वा अत्तनो दस्सितेसु, विनिच्छयामच्चेहि ठपितनियामेनेव एतेसं हत्थपादे छिन्दथाति राजपुरिसे आणापेसि। तेसु, नत्थि देव, फरसूति वुत्तेसु मेण्डकसिङ्गं फरसुदण्डं कासमद्दलं फरसुदलं कत्वा तेन फरसुना, 'चन्दगुत्तस्स आणा' ति चोरानं पादे छिन्दथाति आह। तेसु तथेव कत्वा फरसुना पहरितमत्ते'व तेसं पादा छिज्जित्वा गता, पुनदेव 'सन्धियन्तू'ति आणत्ते ते पाकतिका जाता।

चाणक्को तं ठानं उपगतो तस्स तं किरियं दिस्वा विम्हितजातो तेनेव सद्धिं गामं गन्त्वा, लुद्दपुत्तस्स कहापणसहस्सं दत्वा— अहं तव पुत्तं सिप्पुग्गण्हनकं करिस्सामि, तं मे देहीति याचित्वा कुमारं गहेत्वा अत्तनो वसनट्ठानं नेत्वा सतसहस्सऽग्घनिकं सुवण्णपणालियावुतं कम्बलसुत्तवट्टिं तस्स कण्ठे पिलन्धापेसि। एवं अस्स दस्सनं सन्धाय वुत्तं—'इमं मोरियवंसजं चन्दगुत्तं नाम कुमारं अद्दसा'ति। तादिसं एव कम्बलसुत्तवट्टिं पब्बतकुमारं पिलन्धापेसि। एवं ते तस्स सन्तिके वसन्ता सुपिने दिस्वा अत्तनो दिट्ठसुपिनं पाटियेक्कं पाटियेक्कं तस्स आरोचेसुं। सो तं सुत्वा'व द्विन्नं पब्बतो कुमारोऽयं निहीनो भविस्सति, चन्दगुत्तो च न चिरेन जम्बुदीपे अग्गराजा भविस्सतीति अञ्ञासि। एवं जानित्वाऽपि न तेसं किञ्चि आह।

अथेकदिवसं ते ब्राह्मणवादतो लद्धं तेलपायासं भुञ्जित्वा मग्गा ओक्कम्म अञ्ञतरस्मिं सन्दच्छाये बहलपत्ते वनगुम्बे सयित्वा निद्दं ओक्कमिंसु। तेसु पठमं आचरियो पबुज्झित्वा उट्ठाय पब्बतकुमारं वीमंसितुकामो असिं दत्वा– चन्दगुत्तस्स कण्ठे कम्बलसुत्तवट्टिं अच्छिन्दित्वा अमोचेत्वा आहराति पेसेसि। सो गन्त्वा तथा कातुं असक्कोन्तो पच्चागच्छि। पुनेकदिवसं तथेव चन्दगुत्तं पेसेसि। सो पन पब्बतस्स सयितट्ठानं गन्त्वा उपपरिक्खित्वा, अञ्ञथा कातुं न सक्का, सीसं अस्स छिन्दित्वा येव गण्हितुं सक्का ति अस्स सीसं छिन्दित्वा कम्बलसुत्तवट्टिं आहरित्वा ब्राह्मणं दस्सेसि। सो तुण्ही अहोसि। तेनऽस्स तुट्ठो पच्छा तं सत्तऽट्ठवस्सिकं एव उग्गहितसिप्पकं च बाहुसच्चभावं च अकासि। ततो तस्मिं बुड्ढिप्पत्ते पन अयं इतो पट्ठाय बलं सङ्गण्हित्वा तं परिहरितुं सक्कोतीति ञत्वा धननिहितट्ठानं गन्त्वा धनं आहरित्वा पयोजेत्वा ततो ततो बलं सन्निपातेत्वा बलस्स धनं दत्वा महाबलकायं सङ्गहेत्वा तं तस्स पटिपादेसि।

ततो पट्ठाय तेनुपायेन अन्तो–जनपदं पविसित्वा गामघातादिकम्मं कातुं आरद्धा अहेसुं। तेसु एवं करोन्तेसु जनपदवासिनो उट्ठाय सब्बे मज्झे कत्वा तेसं पुरिसे आवुधेन पहरित्वा पराजेसुं। ते पलायित्वा अरञ्ञं गता। न ताव युद्धेन अत्थो ति युद्धं विस्सज्जेत्वा, वोहरन्तानं जानिस्सामाति चिन्तेत्वा ततो पट्ठाय अञ्ञातकवेसेन जनपदे सञ्चरणं अकंसु। एवं ते चरन्ता सुरिये अत्थं गते अञ्ञतरं गामं पविसित्वा तेसं तेसं मनुस्सानं कथामल्लापं सुणन्ता विचरन्ति। तस्मिं गामे एका इत्थी कपल्लपूवं पचित्वा पुत्तस्स दत्वा तस्मिं अन्तं अखादित्वा मज्झमज्झं एव खादित्वा अन्तं पहाय अञ्ञस्मिं पूवे याचन्ते–अयं दारको, चन्दगुत्तस्स रज्जगहणं विय करोतीति वत्वा पुन तस्मिं— अम्म, अहं किं करोमि, किं चन्दगुत्तो ति वुत्ते, त्वं, तात, पूवस्स अन्तं पहाय मज्झं एव खादसि, चन्दगुत्तोऽपि रज्जं इच्छन्तो पच्चन्ततो पट्ठाय गामघातकम्मं अकत्वा अन्तो–जनपदं पविसित्वा गामं हञ्ञति (= हन्ति)। तस्मा तं गामवासिनो च अञ्ञे च उट्ठाय गम्ब तनो मज्झे कत्वा तस्स बलं विद्धमेन्ति। तस्सेव सो दोसो ति आह।

ते तस्सा तं वचनं सुत्वा मल्लक्खितनियामेन ततो पट्ठाय पुनऽपि बलं सङ्गण्हित्वा रट्ठं च जनपदं च हनन्ता पच्चन्ततो पट्ठाय गामघातादिं करोन्ता

न अन्तरऽन्तरा विहतसेनङ्गा व हुत्वा विचरन्ता पुनऽपि एवमादीहि उग्गहितनया बलं संविधाय यथाक्कम्मेन रट्ठं च जनपदं च हत्थगतं कत्वा ततो पाटलिपुत्तं गन्त्वा धननन्दराजानं घातेत्वा तस्मिंऽपि रज्जं गण्हिंसु । एवं सन्तेऽपि ताव चाणक्को चन्दगुत्तं अनभिसिञ्चित्वा धननन्दस्स धननिदहितट्ठानं दस्सितुं (? दस्सेतुं) एकं केवट्टं आणापेत्वा तस्स छत्तं उस्सापेत्वा पयोगसम्पत्तिया धननिधानट्ठानतो धनं आहरापेत्वा मासस्मिं अतिक्कन्ते तंऽपि घातेत्वा पच्छा चन्दगुत्तं रज्जे अभिसिञ्चि ।

[महावंसटीका on महावंस V. 16–17]

१७

मज्झिमा पटिपदा

कतमा च सा मज्झिमा पटिपदा तथागतेन अभिसंबुद्धा चक्खुकरणी ञाणकरणी उपसमाय अभिञ्ञाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति ? अयमेव अरियो अट्ठंगिको मग्गो, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि, सम्मासंकप्पो, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्माआजीवो, सम्मावायामो, सम्मासति, सम्मासमाधि । अयं खो सा, भिक्खवे, मज्झिमा पटिपदा तथागतेन अभिसंबुद्धा . . . निब्बानाय संवत्तति ।

इदं खो, भिक्खवे, दुक्खं अरियसच्चं—जातिऽपि दुक्खा, जराऽपि दुक्खा, व्याधिऽपि दुक्खा, मरणंऽपि दुक्खं, अप्पियेहि सम्पयोगो दुक्खो, पियेहि विप्पयोगो दुक्खो, यंऽपि इच्छं न लभति, तंऽ पि दुक्खं; संखित्तेन पञ्च उपादानक्खन्धा दुक्खा ।

इदं खो पन, भिक्खवे, दुक्खसमुदयं अरियसच्चं—याऽयं तण्हा पोनोब्भविका नन्दिरागसहगता तत्रतत्राभिनन्दिनी, सेय्यथीदं—कामतण्हा, भवतण्हा विभवतण्हा ।

इदं खो पन, भिक्खवे, दुक्खनिरोधं अरियसच्चं—यो तस्सा येव तण्हाय असेसविरागनिरोधो चागो पटिनिस्सग्गो मुत्ति अनालयो।

इदं खो पन, भिक्खवे, दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं—अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो, सेय्यथीदं—सम्मादिट्ठि . पे० . सम्मासमाधि।

[संयुत्तनिकाय, vol. V. pp. 421–22]

१८

पटिच्चसमुप्पादसुत्तं

एवं मे सुतं। एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे। तत्र खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—भिक्खवो' ति। भदन्ते' ति ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं। भगवा एतदवोच—पटिच्चसमुप्पादं वो, भिक्खवे, देसेस्सामि। तं सुणाथ, साधुकं मनसिकरोथ, भासिस्सामीति। एवं भन्ते' ति खो ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं। भगवा एतदवोच—कतमो च भिक्खवे पटिच्चसमुप्पादो? अविज्जापच्चया, भिक्खवे, सङ्खारा, सङ्खारपच्चया विञ्ञाणं, विञ्ञाणपच्चया नामरूपं, नामरूपपच्चया सळायतनं, सळायतनपच्चया फस्सो, फस्सपच्चया वेदना, वेदनापच्चया तण्हा, तण्हापच्चया उपादानं, उपादानपच्चया भवो, भवपच्चया जाति, जातिपच्चया जरा-मरणं सोक-परिदेव-दुक्ख-दोमनस्स-उपायासा सम्भवन्ति। एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स समुदयो होति। अयं वुच्चति, भिक्खवे, पटिच्चसमुप्पादो।

अविज्जाय त्वेव असेसविरागनिरोधा सङ्खारनिरोधो, सङ्खारनिरोधा विञ्ञाणनिरोधो, विञ्ञाणनिरोधा नामरूपनिरोधो, नामरूपनिरोधा सळायतननिरोधो, सळायतननिरोधा फस्सनिरोधो, फस्सनिरोधा वेदनानिरोधो, वेदनानिरोधा तण्हानिरोधो, तण्हानिरोधा उपादाननिरोधो, उपादाननिरोधा भवनिरोधो, भवनिरोधा जातिनिरोधो, जातिनिरोधा

जरा-मरण-सोक-परिदेव-दुक्ख-दोमनस्स-उपायासा निरुज्झन्ति। एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स निरोधो होतीति।

इदमवोच भगवा। अत्तमना ते भिक्खू भगवतो भासितं अभिनन्दुं ति।

[संयुत्तनिकाय, vol. II. pp. 1–2]

११

अनिच्चं-दुक्खं-अनत्ता

सावत्थिनिदानं। रूपं, भिक्खवे, अनिच्चं। यदनिच्चं तं दुक्खं; यं दुक्खं तदनत्ता; यदनत्ता तं नेतं मम, नेसोऽहमस्मि, न मे सो अत्ता ति एवमेतं यथाभूतं सम्मप्पञ्ञाय दट्ठब्बं। एवमेतं यथाभूतं सम्मप्पञ्ञाय पस्सतो चित्तं विरज्जति विमुच्चति अनुपादाय आसवेहि। वेदना अनिच्चा ...सञ्ञा ...संखारा ...विञ्ञाणं अनिच्चं। यदनिच्चं तं दुक्खं; यं दुक्खं तदनत्ता; यदनत्ता तं नेतं मम, नेसोऽहमस्मि, न मे सो अत्ता ति एवमेतं यथाभूतं सम्मप्पञ्ञाय दट्ठब्बं। एवमेतं यथाभूतं सम्मप्पञ्ञाय पस्सतो चित्तं विरज्जति विमुच्चति अनुपादाय आसवेहि। रूपधातुया चे, भिक्खवे, भिक्खुनो चित्तं विरत्तं विमुत्तं होति अनुपादाय आसवेहि, वेदनाधातुया ... पे० ... सञ्ञाधातुया ... संखारधातुया ... विञ्ञाणधातुया चे, भिक्खवे, भिक्खुनो चित्तं विरत्तं विमुत्तं होति अनुपादाय आसवेहि। विमुत्तत्ता ठितं। ठितत्ता सन्तुसितं। सन्तुसितत्ता न परितस्सति। अ-परितस्सं पच्चत्तं येव परिनिब्बायति। खीणा जाति, वुसितं ब्रह्मचरियं, कतं करणीयं, नापरं इत्थत्तायाति पजानातीति।

[संयुत्तनिकाय, Vol. III, pp. 44–45]

२०

दीपंकरो

कप्पे च सतसहस्से च चतुरो च असंखिये।
अमर नाम नगर दस्सनेय्य मनोरम ॥ १ ॥

दसहि सद्देहि अविवित्त अन्नपानसमायुत।
हत्थिसद्द अस्ससद्द भेरिसखरथानि च ॥ २ ॥

खादथ पिवथ चेव अन्नपानेन घोसित।
नगर सब्बङ्गसम्पन्न सब्बकम्ममुपागत ॥ ३ ॥

सत्तरतनसम्पन्न नानाजनसमाकुल।
समिद्ध देवनगर आवास पुञ्ञकम्मिन ॥ ४ ॥

नगरे अमरवतिया सुमेधो नाम ब्राह्मणो।
अनेककोटिसन्निचयो पहूतधनधञ्ञवा ॥ ५ ॥

अज्झायको मन्तधरो तिण्ण वेदान पारगू।
लक्खणे इतिहासे च सद्धम्मे पारमिं गतो ॥ ६ ॥

रहोगतो निसीदित्वा एव चिन्तेसऽह तदा।
दुक्खो पुनब्भवो नाम सरीरस्स च भेदन ॥ ७ ॥

जातिधम्मो जराधम्मो ब्याधिधम्मो सऽह तदा।
अजर अमर खेम परियेसिस्सामि निब्बुतिं ॥ ८ ॥

यं नूनिम पूतिकाय नानाकुणपपूरित।
छड्डयित्वान गच्छेय्य अनपेक्खो अनत्थिको ॥ ९ ॥

अत्थि हेहीति सो मग्गो न सो सक्का न हेतुये।
परियेसिस्सामि त मग्ग भवतो परिमुत्तिया ति ॥ १० ॥

यथाऽपि दुक्खे विज्जन्ते सुख नामऽपि विज्जति।
एव भवे विज्जमाने विभवोऽपि इच्छितब्बको ॥ ११ ॥

यथाऽपि उण्हे विज्जन्ते अपर विज्जति सीतल।
एव तिविधऽग्गि विज्जन्ते निब्बान इच्छितब्बक ॥ १२ ॥

यथाऽपि पापे विज्जन्ते कल्याणमपि विज्जति ।
एवमेव जाति विज्जन्ते अजातिऽपि इच्छितव्वकं ॥ १३ ॥
यथा गूथगतो पुरिसो तळाकं दिस्वान पूरितं ।
न गवेसति तं तळाकं न दोसो तळाकस्स सो ॥ १४ ॥
एवं किलेसमलवोवे विज्जन्ते अमतं-तळे ।
न गवेसति तं तळाकं न दोसो अमतं-तळे ॥ १५ ॥
यथा अरीहि परिरुद्धो विज्जन्ते गमने पथे ।
न पलायति सो पुरिसो न दोसो अञ्जसस्स सो ॥ १६ ॥
एवं किलेसपरिरुद्धो विज्जमाने सिवे पथे ।
न गवेसति तं पुरिसो न दोसो सिवमञ्जसे ॥ १७ ॥
यथाऽपि व्याधितो पुरिसो विज्जमाने तिकिच्छके ।
न तिकिच्छापेति तं व्याधिं न दोसो तिकिच्छके ॥ १८ ॥
एवं किलेसव्याधीहि दुक्खितो पटिपीळितो ।
न गवेसति तं आचरियं न दोसो सो विनायके ॥ १९ ॥
यथाऽपि कुणपं पुरिसो कण्ठे बद्धं जिगुच्छियं ।
मोचयित्वान गच्छेय्य सुखी सेरी सयंवसी ॥ २० ॥
तथेव इमं पूतिकायं नानाकुणपसञ्चयं ।
छड्डयित्वान गच्छेय्यं अनपेक्खो अनत्थिको ॥ २१ ॥
यथा उच्चारठानम्हि करीसं नरनारियो ।
छड्डयित्वान गच्छन्ति अनपेक्खा अनत्थिका ॥ २२ ॥
एवमेवाहं इमं कायं नानाकुणपपूरितं ।
छड्डयित्वान गच्छिस्सं वच्चं कत्वा यथा कुटिं ॥ २३ ॥
यथाऽपि जज्जरं नावं पलुग्गं उदकगाहिनिं ।
सामी छड्डेत्वा गच्छन्ति अनपेक्खा अनत्थिका ॥ २४ ॥
एवमेवाहं इमं कायं नवच्छिद्दं धुवस्सवं
छड्डयित्वान गच्छिस्सं जिण्णनावं व सामिका ॥ २५ ॥
यथाऽपि पुरिसो चोरेहि गच्छन्तो भण्डमादिय ।
भण्डच्छेदभयं दिस्वा छड्डयित्वान गच्छति ॥ २६ ॥

एवमेव अयं कायो महाचोरसमो विय।
पहायिमं गमिस्सामि कुसलच्छेदना भया ति ॥ २७ ॥
एवाहं चिन्तयित्वान नेककोटिसतं धनं।
नाथानाथानं दत्वान हिमवन्तं उपागमिं ॥ २८ ॥
हिमवन्तस्स अविदूरे धम्मको नाम पब्बतो।
अस्समो सुकतो मय्हं पण्णसाला सुमापिता ॥ २९ ॥
चङ्कमं तत्थ मापेसिं पञ्चदोसविवज्जितं।
अट्ठगुणसमुपेतं अभिञ्ञाबलमाहरिं ॥ ३० ॥
साटकं पजहिं तत्थ नवदोसमुपागतं।
वाकचीरं निवासेसिं द्वादसगुणुपागतं ॥ ३१ ॥
अट्ठदोससमाकिण्णं पजहिं पण्णसालकं।
उपागमिं रुक्खमूलं गुणे दसहुपागतं ॥ ३२ ॥
वापितं रोपितं धञ्ञं पजहिं निरवसेसतो।
अनेकगुणसम्पन्नं पवत्तफलमादियिं ॥ ३३ ॥
तत्थ पधानं पदहिं निसज्जट्ठानचङ्कमे।
अब्भन्तरम्हि सत्ताहे अभिञ्ञाबलं पापुणिं ति ॥ ३४ ॥
एवं मे सिद्धिपत्तस्स वसीभूतस्स सासने।
दीपङ्करो नाम जिनो उप्पज्जि लोकनायको ॥ ३५ ॥
उप्पज्जन्ते च जायन्ते बुज्झन्ते धम्मदेसने।
चतुरो निमित्ते नाद्दसिं झानरतिसमप्पितो ॥ ३६ ॥
पच्चन्तदेसविसये निमन्तेत्वा तथागतं।
तस्स आगमनं मग्गं सोधेन्ति तुट्ठमानसा ॥ ३७ ॥
अहं तेन समयेन निक्खमित्वा सकस्समा।
धुनन्तो वाकचीरानि गच्छामि अम्बरे तदा ॥ ३८ ॥
वेदजातं जनं दिस्वा तुट्ठहट्ठं पमोदितं।
ओरोहित्वान गगना मनुस्से पुच्छि तावदे ॥ ३९ ॥
तुट्ठहट्ठो पमुदितो वेदजातो महाजनो।
कस्स सोधीयति मग्गो अञ्जसं वटुमायनं ति ॥ ४० ॥

ते मे पुट्ठा व्याकरिंसु बुद्धो लोके अनुत्तरो ।
दीपंकरो नाम जिनो उप्पज्जि लोकनायको ।
तस्स सोधीयति मग्गो अञ्जसं वटुमायनं ॥ ४१ ॥

बुद्धो'ति मम सुत्वान पीति उप्पज्जि तावदे ।
बुद्धो बुद्धो'ति कथयन्तो सोमनस्सं पवेदयि ॥ ४२ ॥

तत्थ ठत्वा विचिन्तेसिं तुट्ठो संविग्गमानसो ।
इध बीजानि रोपिस्सं खणो वे मा उपऽच्चगा ॥ ४३ ॥

यदि बुद्धस्स सोधेथ एकोकासं ददाथ मे ।
अहंऽपि सोधयिस्सामि अञ्जसं वटुमायनं ॥ ४४ ॥

अदंसु ते मम ओकासं सोधेतुं अञ्जसं तदा ।
बुद्धो बुद्धो'ति चिन्तेन्तो मग्गं सोधेमहं तदा ॥ ४५ ॥

अ-निट्ठिते मम ओकासे दीपंकरो महामुनि ।
चतूहि सतसहस्सेहि छ-ळ-ऽभिञ्ञेहि तादिहि ।
खीणासवेहि विमलेहि पटिपज्जि अञ्जसं जिनो ॥ ४६ ॥

पच्चुग्गमना वत्तन्ति वज्जन्ति भेरियो बहू ।
आमोदिता नरमरू साधुकारं पवत्तयुं ॥ ४७ ॥

देवा मनुस्से पस्सन्ति मनुस्साऽपि च देवता ।
उभोऽपि ते पऽञ्जलिका अनुयन्ति तथागतं ॥ ४८ ॥

देवा दिब्बेहि तुरियेहि मनुस्सा मानुसकेहि च ।
उभोऽपि ते वज्जयन्ता अनुयन्ति तथागतं ॥ ४९ ॥

दिब्बं मन्दारवं पुप्फं पदुमं पारिच्छत्तकं ।
दिसोदिसं ओकिरन्ति आकास-नभगता मरू ॥ ५० ॥

चम्पकं सळलं नीपं नागपुन्नागकेतकं ।
दिसोदिसं उक्खिपन्ति भूमितलगता नरा ॥ ५१ ॥

केसे मुञ्चित्वाऽहं तत्थ वाकचीरं च चम्पकं ।
कलले पत्थरित्वान अवकुज्जो निपज्जऽहं ॥ ५२ ॥

अक्कमित्वान मं बुद्धो सह सिस्सेहि गच्छतु ।
मा नं कलले अक्कमित्थो हिताय मे भविस्सति ॥ ५३ ॥

पठवियं निपन्नस्स एवं मे आसि चेतसो ।
इच्छमानो अहं अज्ज किलेसे झापये मम ॥ ५४ ॥
किं मे अञ्ञात-वेसेन धम्मं सच्छिकतेनिध ।
सब्बञ्ञुतं पापुणित्वा बुद्धो हेस्सं सदेवके ॥ ५५ ॥
किं मे एकेन तिण्णेन पुरिसेन थामदस्सिना ।
सब्बञ्ञुतं पापुणित्वा सन्तारेस्सं सदेवके ॥ ५६ ॥
इमिना मे अधिकारेन कतेन पुरिसुत्तमे ।
सब्बञ्ञुतं पापुणामि तारेमि जनतं बहुं ॥ ५७ ॥
संसारसोतं छिन्दित्वा विद्धंसित्वा तयो भवे ।
धम्मनावं समारुय्ह सन्तारेस्सं सदेवके ॥ ५८ ॥
मनुस्सत्तं लिंगसम्पत्ति हेतु सत्थारदस्सनं ।
पब्बज्जा गुणसम्पत्ति अधिकारो च छन्दता ।
अट्ठधम्मसमोधाना अभिनीहारो समिज्झति ॥ ५९ ॥
दीपंकरो लोकविदू आहुतीनं पटिग्गहो ।
उस्सीसके मं ठत्वान इदं वचनमब्रवि— ॥ ६० ॥

पस्सथ इमं तापसं जटिलं उग्गतापनं ।
अपरिमेय्ये इतो कप्पे बुद्धो लोके भविस्सति ॥ ६१ ॥

अयं कपिलव्हया रम्मा निक्खमित्वा तथागतो ।
पधानं पदहित्वान कत्वा दुक्करकारियं ॥ ६२ ॥

अजपालरुक्खमूले निसीदित्वा तथागतो ।
तत्थ पायासमग्गय्ह नेरञ्जरं उपेहिति ॥ ६३ ॥

नेरञ्जराय तीरम्हि पायासं आदा सो जिनो ।
पटियत्तवरमग्गेन बोधिमूलम्हि एहिति ॥ ६४ ॥

ततो पदक्खिणं कत्वा बोधिमण्डं अनुत्तरो ।
अस्सत्थरुक्खमूलम्हि बुज्झिस्सति महायसो ॥ ६५ ॥

इमस्स जनिका माता माया नाम भविस्सति ।
पिता सुद्धोदनो नाम अयं हेस्सति गोतमो ॥ ६६ ॥

अनासवा वीतमला सन्तचित्ता समाहिता ।
कोलितो उपतिस्सो च अग्गा हेस्सन्ति सावका ॥ ६७ ॥

आनन्दो नामुपट्ठाको उपट्ठिस्सति'मं जिनं ।
खेमा उप्पलवण्णा च अग्गा हेस्सन्ति साविका ॥ ६८ ॥

अनासवा वीतमला सन्तचित्ता समाहिता ।
बोधि तस्स भगवतो अस्सत्थो'ति पवुच्चति ॥ ६९ ॥

चित्तो च हत्थाळवको अग्गा हेस्सन्तुपट्ठका ।
नन्दमाता च उत्तरा अग्गा हेस्सन्तुपट्ठिका ॥ ७० ॥

इदं सुत्वान वचनं अ-समस्स महेसिनो ।
आमोदिता नरमरू—बुद्धबीजंकुरो अयं ॥ ७१ ॥

उक्कुट्ठिसद्दा वत्तन्ति अप्फोठेन्ति हसन्ति च ।
कतञ्जली नमस्सन्ति दससहस्सी सदेवका ॥ ७२ ॥

यदि'मस्स लोकनाथस्स विरज्झिस्साम सासनं ।
अनागतम्हि अद्धाने हेस्साम सम्मुखा इमं ॥ ७३ ॥

यथा मनुस्सा नदिं तरन्ता पटितित्थं विरज्झिय ।
हेट्ठातित्थे गहेत्वान उत्तरन्ति महानदिं ॥ ७४ ॥

एवमेव मयं सब्बे यदि मुञ्चामिमं जिनं ।
अनागतम्हि अद्धाने हेस्साम सम्मुखा इमं ॥ ७५ ॥

[बुद्धवंस २.१—७५]

२२

रुरुराजचरियं

पुनापरं यदा होमि सुतत्तकनकसन्निभो ।
मिगराजा रुरु नाम परमसीलसमाहितो ॥ १ ॥

रम्मे पदेसे रमणीये विवित्ते अमनुस्सके ।
तत्थ वासं उपागच्छिं गङ्गाकूले मनोरमे ॥ २ ॥

अथ उपरि गङ्गाय धनिकेहि परिपीळितो ।
पुरिसो गङ्गाय पतति—'जीवामि वा मरामि वा' ॥ ३ ॥

रत्तिं-दिवं सो गङ्गाय वुय्हमानो महोदके ।
रवन्तो करुणं रवं मज्झे गङ्गाय गच्छति ॥ ४ ॥

तस्साहं सद्दं सुत्वान करुणं परिदेवतो ।
गङ्गाय तीरे ठत्वान अपुच्छिं—'कोऽसि त्वं नरो' ॥ ५ ॥

सो मे पुट्ठो च ब्याकासि अत्तनो कारणं तदा—
'धनिकेहि भीतो तसितो पक्खन्तोऽहं महानदिं' ॥ ६ ॥

तस्स कत्वान कारुञ्ञं चजित्वा मम जीवितं ।
पविसित्वा नीहरिं तस्स अन्धकारम्हि रत्तिया ॥ ७ ॥

अस्सत्तकालमञ्ञाय तस्साहमिदमब्रविं — ।
'एकं तं वरं याचामि मा मं कस्सचि पावद' ॥ ८ ॥

नगरं गन्त्वान आचिक्खि पुच्छितो धनहेतुको ।
राजानं सो गहेत्वान उपगच्छि ममन्तिकं ॥ ९ ॥

यावता कारणं सब्बं रञ्ञो आरोचितं मया ।
राजा सुत्वान वचनं उसुं तस्स पकप्पयि ।
'इधेव घातयिस्सामि मित्तदुब्भिमनारियं' ॥ १० ॥

तमहं अनुरक्खन्तो निम्मिनिं मम अत्तनो — ।
'तिट्ठतेसो, महाराज, कामङ्करो भवामि ते' ॥ ११ ॥

अनुरक्खि मम सील नारक्खि मम जीवितं ।
सीलवा हि तदा आसिं बोधिया येव कारणा ति ॥ १२॥

[चरियापिटक २.६]

२३

सिविराजचरियं

अरिट्ठसव्हये नगरे सिवि नामासि खत्तियो ।
निसज्ज पासादवरे एवं चिन्तेसहं तदा — ॥ १ ॥

'यं किञ्चि मानुसं दानं अदिन्नं मे न विज्जति ।
योऽपि याचेय्य मं चक्खुं ददेय्यं अ-विकम्पितो' ॥ २ ॥

मम सङ्कप्पमञ्ञाय सक्को देवानमिस्सरो ।
निसिन्नो देवपरिसाय इदं वचनमब्रवि — ॥ ३ ॥

" निसज्ज पासादवरे सिविराजा महिद्धिको ।
चिन्तेन्तो विविधं दानं अदेय्यं सो न पस्सति ॥ ४ ॥

तथं नु वितथं नेतं हन्द वीमंसयामि तं ।
मुहुत्तं आगमेय्याथ याव जानामि तं मनं " ति ॥ ५ ॥

पवेधमानो पलितसिरो वलितगत्तो जरातुरो ।
अन्धवण्णो व हुत्वान राजानं उपसङ्कमि ॥ ६ ॥

सो तदा पग्गहेत्वान वामं दक्खिणबाहुं च ।
सिरस्मिं अञ्जलिं कत्वा इदं वचनमब्रवि— ॥ ७ ॥

" याचामि तं, महाराज, धम्मिक, रट्ठवड्ढन ।
तव दानरता कित्ति उग्गता देवमानुसे ॥ ८ ॥

उभोऽपि नेत्ता नयना अन्धा उपहता मम ।
एकं मे नयनं देहि त्वऽपि एकेन यापया" ति ॥ ९ ॥

तस्साहं वचनं सुत्वा हट्ठो संविग्गमानसो ।
कतऽञ्जलि वेदजातो इदं वचनमब्रविं — ॥ १० ॥
" इदानाहं चिन्तयित्वान पासादतो इधागतो ।
त्वं मम चित्तमञ्ञाय नेत्तं याचितुमागतो ॥ ११ ॥
अहो मे मानसं सिद्धं सङ्कप्पो परिपूरितो ।
अदिन्नपुब्बं दानवरं अज्ज दस्सामि याचके"॥ १२ ॥
" एहि, सीवक, उट्ठेहि मा दन्धयि मा पवेधयि ।
उभोऽपि नयने देहि उप्पाटेत्वा वनिब्बके " ॥ १३ ॥
ततो सो चोदितो मय्हं सीवको वचनं-करो ।
उद्धरित्वान पादासि तालमिञ्जं 'व याचके ॥ १४ ॥
ददमानस्स देन्तस्स दिन्नदानस्स मे सतो ।
चित्तस्स अञ्ञथा नत्थि बोधिया येव कारणा ॥ १५ ॥
न मे देस्सा उभो चक्खू अत्ताऽपि मे न देस्सियो ।
सब्बञ्ञुतं पियं मय्हं तस्मा चक्खू अदासऽहं 'ति ॥ १६ ॥

[चरियापिटक १.८]

२४

नालकसुत्तं

आनन्दजाते तिदसगणे पतीते । सक्कञ्च इन्दं सुचिवसने च देवे ।
दुस्सं गहेत्वा अति-रि-व थोमयन्ते । असितो इसि अद्दस दिवाविहारे ॥ १ ॥
दिस्वान देवे मुदितमने उदग्गे । चित्तिं करित्वा इदं अवोचासि तत्थ —।
" किं देवसंघो अति-रि-व कल्यरूपो । दुस्सं गहेत्वा भमयथ किं पटिच्च ॥२॥
यदाऽपि आसि असुरेहि सङ्गमो । जयो सुरानं असुरा पराजिता ।
तदाऽपि नेतादिसो लोमहंसनो । किं अब्भुतं दट्ठु मरू पमोदिता ॥३॥

सेल्लेन्ति गायन्ति च वादयन्ति च । भुजानि पोठेन्ति च नच्चयन्ति च ।
पुच्छामि वोऽहं मेरुमुद्धवासिने । धुनाथ मे संसयं खिप्पं मारिसा" ॥४॥

"सो बोधिसत्तो रतनवरो अतुल्यो । मनुस्सलोके हितसुखताय जातो ।
सक्यान गामे जनपदे लुम्बिनेय्ये । तेनऽम्ह तुट्ठा अति-रि-व कल्यरूपा ॥५॥

सो सब्बसत्तुत्तमो अग्गपुग्गलो । नरासभो सब्बपजानमुत्तमो ।
वत्तेस्सति चक्कं इसिव्हये वने । नदं व सीहो बलवा मिगाभिभू" ॥६॥

तं सद्दं सुत्वा तुरितं अवसरी सो । सुद्धोदनस्स तद भवनं उपागमि ।
निसज्ज तत्थ इदं अवोचासि सक्ये-- 'कुहिं कुमारो अहमपि दट्ठुकामो' ॥७॥

ततो कुमारं जलितं इव सुवण्णं । उक्कामुखे व सुकुसलसम्पहट्ठं ।
दद्दल्लमानं सिरिया अनोमवण्णं । दस्सेसु पुत्तं असितव्हयस्स सक्या ॥८॥

दिस्वा कुमारं सिखिमिव पज्जलन्तं । तारासभं व नभसिगमं विसुद्धं ।
सुरियं तपन्तं सरद-रि-व अब्भमुत्तं । आनन्दजातो विपुलमलत्थ पीतिं ॥९॥

अनेकसाखं च सहस्समण्डलं । छत्तं मरू धारयुं अन्तलिक्खे ।
सुवण्णदण्डा वीतिपतन्ति चामरा । न दिस्सरे चामरछत्तगाहका ॥१०॥

दिस्वा जटी कण्हसिरिव्हयो इसि । सुवण्णनेक्खं विय पण्डुकम्बले ।
सेतं च छत्तं धरियन्त मुद्धनि । उदग्गचित्तो सुमनो पटिग्गहे ॥११॥

पटिग्गहेत्वा पन सक्यपुङ्गवं । जिगिंसको लक्खणमन्तपारगू ।
पसन्नचित्तो गिरमब्भुदीरयि---'अनुत्तरायं दिपदानमुत्तमो' ॥१२॥

अथऽत्तनो गमनमनुस्सरन्तो । अकल्यरूपो गलयति अस्सुकानि ।
दिस्वान सक्या इसिमवोचुं रुदन्तं---'नो चे कुमारे भविस्सति अन्तरायो' ॥१३॥

दिस्वान सक्ये इसिमवोच अकल्ये--- "नाहं कुमारे अहितं अनुस्सरामि ।
न चापि मस्स भविस्सति अन्तरायो । न ओरकायं अधिमनसा भवाथ ॥१४॥

सम्बोधियग्गं फुसिस्सतायं कुमारो । सो धम्मचक्कं परमविसुद्धदस्सी ।
वत्तेस्सतायं बहुजनहितानुकम्पी । वित्थारिकऽस्स भविस्सति ब्रह्मचरियं ॥१५॥

ममं च आयु न चिरमिधावसेसो । अथऽन्तरा मे भविस्सति कालकिरिया ।
सोऽहं न सुस्सं अ-सम-धुरस्स धम्मं । तेनऽम्हि अट्टो व्यसनगतो
अघावी" ॥१६॥

सो साकियानं विपुलं जनेत्व पीतिं । अन्तेपुरम्हा निरगमा ब्रह्मचारी ।
सो भागिनेय्यं सयमनुकम्पमानो । समादपेसि अ-सम-धुरस्स धम्मे ॥ १७॥

"बुद्धो' ति घोसं यद परतो सुणासि । सम्बोधिपत्तो विचरति धम्ममग्गं ।
गन्त्वान तत्थ समयं परिपुच्छियानो । चरस्सु तस्मिं भगवति
ब्रह्मचरियं" ॥१८॥

तेनानुसिट्ठो हितमनसेन तादिना । अनागते परमविसुद्धदस्सिना ।
सो नालको उपचितपुञ्ञसञ्चयो । जिनं पतिक्खं परिवसि
रक्खितिन्द्रियो ॥१९॥

सुत्वान घोसं जिनवरचक्कवत्तने । गन्त्वान दिस्वा इसिनिसभं पसन्नो ।
मोनेय्यसेट्ठं मुनिपवरं अपुच्छि । समागते असितव्हयस्स सासने' ति ॥२०॥

[सुत्तनिपात ६७९-६९८]

२५

पब्बज्जासुत्तं

पब्बज्जं कित्तयिस्सामि यथा पब्बजि चक्खुमा ।
यथा वीमंसमानो सो पब्बज्जं समरोचयि ॥ १ ॥

संबाधोऽयं घरावासो रजस्सायतनं इति ।
अब्भोकासो च पब्बज्जा इति दिस्वान पब्बजि ॥ २ ॥

पब्बजित्वान कायेन पापकम्मं विवज्जयि ।
वचीदुच्चरितं हित्वा आजीवं परिसोधयि ॥ ३ ॥

अगमा राजगहं बुद्धो मगधानं गिरिब्बजं ।
पिण्डाय अभिहारेसि आकिण्णवरलक्खणो ॥ ४ ॥

तमद्दसा बिम्बिसारो पासादस्मिं पतिट्ठितो ।
दिस्वा लक्खणसपन्नो इममत्थं अभासथ —॥ ५ ॥
"इमं भोन्तो निसामेथ अभिरूपो ब्रहा सुचि ।
चरणेन चेव सपन्नो युगमत्त च पेक्खति ॥ ६ ॥
ओक्खित्तचक्खु सतिमा नायं नीचकुलामिव ।
राजदूता विधावन्तु कुहिं भिक्खु गमिस्सति " ॥ ७ ॥
ते पेसिता राजदूता पिट्ठितो अनुबन्धिसु — ।
'कुहिं गमिस्सति भिक्खु कत्थ वासो भविस्सति' ॥ ८ ॥
सपदानं चरमानो गुत्तद्वारो सुसवुतो ।
खिप्पं पत्तं अपूरेसि सपजानो पतिस्सतो ॥ ९ ॥
स पिण्डचारं चरित्वा निक्खम्म नगरा मुनि ।
पण्डवं अभिहारेसि—'एत्थ वासो भविस्सति' ॥ १० ॥
दिस्वान वासूपगतं ततो दूता उपाविसु ।
एको च दूतो आगन्त्वा राजिनो पटिवेदयि— ॥ ११ ॥
"एस भिक्खु महाराज पण्डवस्स पुरक्खतो ।
निसिन्नो ब्यग्घुसभो व सीहो व गिरिगब्भरे" ॥ १२ ॥
सुत्वान दूतवचनं भद्दयानेन खत्तियो ।
तरमानरूपो निय्यासि येन पण्डवपब्बतो ॥ १३ ॥
स यानभूमिं यायित्वा याना आरुय्ह खत्तियो ।
पत्तिको उपसकम्म आसज्ज न उपाविसि ॥ १४ ॥
निसज्ज राजा सम्मोदि कथं सारणियं ततो ।
कथं सो वीतिसारेत्वा इममत्थं अभासथ — ॥ १५ ॥
'युवा च दहरो चासि पठमुप्पत्तिको सुसु ।
वण्णारोहेन सपन्नो जातिमा विय खत्तियो ॥ १६ ॥
सोभयन्तो अनीकऽग्गं नागसघपुरक्खतो ।
ददामि भोगे भुञ्जस्सु जातिं चऽक्खाहि पुच्छितो" ॥ १७ ॥
"उजु जनपदो राजा हिमवन्तस्स पस्सतो ।
धनविरियेन सपन्नो कोसलेसु निकेतनो ॥ १८ ॥

आदिच्चा नाम गोत्तेन साकिया नाम जातिया ।
तम्हा कुला पब्बजितो (ऽम्हि राज) न कामे अभिपत्थयं ॥१९॥
कामेस्वादीनवं दिस्वा नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो ।
पधानाय गमिस्सामि एत्थ मे रञ्जति मनो"'ति ॥ २० ॥

[सुत्तनिपात, ४०५–४२४]

२६

पधानसुत्तं

तं मं पधानपहितऽत्तं नदिं नेरञ्जरं पति ।
विपरक्कम्म झायन्तं योगक्खेमस्स पत्तिया ॥ १ ॥
नमुची करुणं वाचं भासमानो उपागमि— ।
" किसो त्वमसि दुब्बण्णो सन्तिके मरणं तव ॥ २ ॥
सहस्सभागो मरणस्स एकंसो तव जीवितं ।
जीव भो जीवितं सेय्यो जीवं पुञ्ञानि काहसि ॥ ३ ॥
चरतो च ते ब्रह्मचरियं अग्गिहुत्तं च जूहतो ।
पहूतं चीयते पुञ्ञं किं पधानेन काहसि ॥ ४ ॥
दुग्गो मग्गो पधानाय दुक्करो दुरभिसंभवो " ।
इमा गाथा भणं मारो अट्ठा बुद्धस्स सन्तिके ॥ ५ ॥
तं तथावादिनं मारं भगवा एतदब्रवि—।
" पमत्तबन्धु पापिम येनऽत्थेन इधागतो ॥ ६ ॥
अणुमत्तेनऽपि पुञ्ञेन अत्थो मय्हं न विज्जति ।
एवं मे पहितऽत्तंऽपि किं जीवमनुपुच्छसि ॥ ७ ॥
नदीनमपि सोतानि अयं वातो विसोसये ।
किं च मे पहितऽत्तस्स लोहितं नूपसुस्सये ॥ ९ ॥

लोहिते सुस्समानम्हि पित्तं सेम्हं च सुस्सति ।
मंसेसु खीयमानेसु भिय्यो चित्तं पसीदति ।
भिय्यो सति च पञ्ञा च समाधि मम तिट्ठति ॥ १० ॥

तस्स मे ं व विहरतो पत्तस्सुत्तमवेदनं ।
कामे नापेक्खते चित्तं पस्स सत्तस्स सुद्धतं ॥ ११ ॥

कामा ते पठमा सेना दुतिया अरति वुच्चति ।
ततिया खुप्पिपासा ते चतुत्थी तण्हा पवुच्चति ॥ १२ ॥

पञ्चमं थीनमिद्धं ते छट्ठा भीरुपवुच्चति ।
सत्तमी विचिकिच्छा ते मक्खो थम्भो ते अट्ठमो ॥ १३ ॥

लाभो सिलोको सक्कारो मिच्छालद्धो च यो यसो ।
यो चऽत्तानं समुक्कंसे परे च अवजानति ॥ १४ ॥

एसा नमुचि ते सेना कण्हस्साभिप्पहारिणी ।
न तं असूरो जिनाति जेत्वा च लभते सुखं ॥ १५ ॥

एस मुञ्जं परिहरे धि-र-त्थु इध जीवितं ।
संगामे मे मतं सेय्यो यं चे जीवे पराजितो ॥ १६ ॥

पगाळ्हा एत्थ न दिस्सन्ति एके समणब्राह्मणा ।
तं च मग्गं न जानन्ति येन गच्छन्ति सुब्बता ॥ १७ ॥

समन्ता धजिनिं दिस्वा युत्तं मारं सवाहनं ।
युद्धाय पच्चुग्गच्छामि मा मं ठाना अचावयि ॥ १८ ॥

यं ते तं नप्पसहन्ति सेनं लोको सदेवको ।
तं ते पञ्ञाय गच्छामि आमं पत्तं व अस्मना ॥ १९ ॥

वसिं करित्वान संकप्पं सतिं च सुप्पतिट्ठितं ।
रट्ठा रट्ठं विचरिस्सं सावके विनयं पुथु ॥ २० ॥

ते अप्पमत्ता पहितऽत्ता मम सासनकारका ।
अकामस्स ते गमिस्सन्ति यत्थ गन्त्वा न सोचरे" ॥ २१ ॥

"सत्त वस्सानि भगवन्तं अनुबन्धिं पदापदं ।
ओतारं नाधिगच्छिस्सं सम्बुद्धस्स सतीमतो ॥ २२ ॥

मेदवण्णं 'व पासाणं वायसो अनुपरियगा ।
अपेत्थ मुदु विन्देम अपि अस्सादना सिया ॥ २३ ॥
अलद्धा तत्थ अस्सादं वायसेत्तो अपक्कमि ।
काको 'व सेलमासज्ज निब्बिजापेम गोतमं" ॥ २४ ॥
तस्स सोकपरेतस्स वीणा कच्छा अभस्सथ ।
ततो सो दुम्मनो यक्खो तत्थेवऽन्तरधायथाति ॥ २५ ॥

[सुत्तनिपात, ४२५-४४९]

२७

धनियसुत्तं

पक्कोदनो दुद्धखीरोऽहमस्मि (इति धनियो गोपो)
अनुतीरे महिया समानवासो ।
छन्ना कुटि आहितो गिनि ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ १ ॥
अक्कोधनो विगतखिलोऽहमस्मि (इति भगवा)
अनुतीरे महियेकरत्तिवासो ।
विवटा कुटि निब्बुतो गिनि ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ २ ॥
अंधकमकसा न विज्जरे (इति धनियो गोपो)
कच्छे रूळ्हतिणे चरन्ति गावो ।
वुट्ठिऽपि सहेय्युं आगतं ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ ३ ॥
बद्धा हि भिसी सुसंखता (इति भगवा)
तिण्णो पारगतो विनेय्य ओघं ।
अत्थो भिसिया न विज्जति ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ ४ ॥

गोपी मम अस्सवा अलोला (इति धनियो गोपो)
दीघरत्त सवासिया मनापा ।
तस्सा न सुणामि किंचि पाप ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ ५ ॥

चित्त मम अस्सव विमुत्त (इति भगवा)
दीघरत्त परिभावित सुदन्त ।
पाप पन मे न विज्जति ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ ६ ॥

अत्तवेतनभतोऽहमस्मि (इति धनिया गोपो)
पुत्ता च मे समानिया अरोगा ।
तेस न सुणामि किंचि पाप ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ ७ ॥

नाह भतकोऽस्मि कस्सचि (इति भगवा)
निब्बिट्ठेन चरामि सब्बलोके ।
अत्थो भतिया न विज्जति ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ ८ ॥

अत्थि वसा अत्थि धेनुपा (इति धनियो गोपो)
गोधरणियो पवेणियोऽपि अत्थि ।
उसभोऽपि गवपतीध अत्थि ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ ९ ॥

नऽत्थि वसा नत्थि धेनुपा (इति भगवा)
गोधरणियो पवेणियोऽपि नऽत्थि ।
उसभोऽपि गवपतीध नऽत्थि ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ १० ॥

खीला निखाता असपवेधी (इति धनियो गोपो)
दामा मुजमया नवा सुसठाना ।
न हि सक्खिन्ति धेनुपाऽपि छेत्तु ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ ११ ॥

उसभो-रि-व छेत्व वंधनानि (इति भगवा)
नागो पूतिलतं व दालयित्वा ।
नाहं पुन उपेस्सं गब्भसेय्यं ।
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥ १२ ॥

निन्नं च थलं च पूरयन्तो महामेघो पावस्सि तावदेव ।
सुत्वा देवस्स वस्सतो इममत्थं धनियो अभासथ– ॥ १३ ॥

" लाभा वत नो अनप्पका ये मयं भगवन्तं अद्दसाम ।
सरणं तमुपेम चक्खुम सत्था नो होहि तुवं महामुनि ॥ १४ ॥

गोपी च अहं च अस्सवा ब्रह्मचरियं सुगते चरामसे ।
जातिमरणस्स पारगा दुक्खस्सऽन्तकरा भवामसे " ॥ १५ ॥

नन्दति पुत्तेहि पुत्तिमा (इति मारो पापिमा)
गोमिको गोहि तथेव नन्दति ।
उपधी हि नरस्स नन्दना ।
न हि सो नन्दति यो निरूपधि ॥ १६ ॥

सोचति पुत्तेहि पुत्तिमा (इति भगवा) गोमिको गोहि तथेव सोचति ।
उपधी हि नरस्स सोचना न हि सो सोचति यो निरूपधीति ॥ १७ ॥

[सुत्तनिपात, १८–३४]

२८

अङ्गुलिमालो थेरो

"गच्छ वदेसि, समण, ठितोऽम्हि । मम च ब्रूसि ठित अट्ठितो ति ।
पुच्छामि त, समण, एतमत्थ । कस्मा ठितो त्व, अह अट्ठितोऽम्हि" ॥१॥

"ठितो अह, अङ्गुलिमाल, सब्बदा । सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्ड ।
त्व च पाणेसु असञ्ञतोऽसि । तस्मा ठितोऽह तुव अट्ठितोऽसि" ॥२॥

"चिरस्स वत मे महितो महेसि । महावन समणो पच्चुपादि ।
सोऽह चजिस्सामि सहस्सपाप । सुत्वान गाथ तव धम्मयुत्त" ॥३॥

इच्चेव चोरो असि आवुध च । सोब्भे पपाते नरके अन्वकासि ।
अवन्दि चोरो सुगतस्स पादे । तत्थेव पब्बज्ज अयाचि बुद्ध ॥४॥

बुद्धो च खो कारुणिको महेसि । यो सत्था लोकस्स सदेवकस्स ।
त 'एहि भिक्खू'ति तदा अवोच । एसेव तस्स अहु भिक्खुभावो ॥५॥

"यो पुब्बे पमज्जित्वान पच्छा सो नप्पमज्जति ।
सो म लोक पभासेति अब्भा मुत्तो व चन्दिमा ॥६॥

यस्स पाप कत कम्म कुसलेन पिथीयति ।
सो म लोक पभासेति अब्भा मुत्तो व चन्दिमा ॥७॥

यो हवे दहरो भिक्खु युञ्जती बुद्धसासने ।
सो म लोक पभासेति अब्भा मुत्तो व चन्दिमा ॥८॥

दिसा हि मे धम्मकथ सुणन्तु । दिसा हि मे युञ्जन्तु बुद्धसासने ।
दिसा हि मे ते मनुस्से भजन्तु । ये धम्ममेवादपयन्ति सन्तो ॥९॥

दिसा हि मे खन्तिवादान अविरोधप्पससिन ।
सुणन्तु धम्म कालेन त च अनुविधीयन्तु ॥१०॥

न हि जातु सो मम हिंसे अञ्ञ वा पन कञ्चि न ।
पप्पुय्य परम सन्ति रक्खेय्य तसथावरे ॥११॥

उदकं हि नयन्ति नेत्तिका, उसुकारा नमयन्ति तेजनं ।
दारुं नमयन्ति तच्छका, अत्तानं दमयन्ति पण्डिता ॥१२॥

दण्डेनेके दमयन्ति अङ्कुसेहि कसाहि च ।

अदण्डेन असत्थेन अहं दन्तोऽम्हि तादिना ॥१३॥

'अहिंसको' 'ति मे नामं हिंसकस्स पुरे सतो ।
अज्जाहं सच्चनामोऽम्हि न नं हिंसामि कञ्चि नं ॥१४॥

चोरो अहं पुरे आसिं अङ्गुलिमालो 'ति विस्सुतो ।

वुय्हमानो महोघेन बुद्धं सरणमागमं ॥१५॥

लोहितपाणि पुरे आसिं अङ्गुलिमालो 'ति विस्सुतो ।

सरणागमनं पस्स, भवनेत्ती समूहता ॥१६॥

तादिसं कम्मं कत्वान बहुं दुग्गतिगामिनं ।
फुट्ठो कम्मविपाकेन अनणो भुञ्जामि भोजनं ॥१७॥

पमादं अनुयुञ्जन्ति बाला दुम्मेधिनो जना ।
अप्पमादं च मेधावी धनं सेट्ठं 'व रक्खति ॥१८॥

मा पमादं अनुयुञ्जेथ मा कामरतिसन्थवं ।
अप्पमत्तो हि झायन्तो पप्पोति परमं सुखं ॥१९॥

स्वागतं नापगतं, नेतं दुम्मन्तितं मम ।
संविभत्तेसु धम्मेसु यं सेट्ठं तदुपागमं ॥२०॥

स्वागतं नापगतं नेतं दुम्मन्तितं मम ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता, कतं बुद्धस्स सासनं ॥२१॥

अरञ्ञे रुक्खमूले वा पब्बतेसु गुहासु वा ।
तत्थ तत्थेव अट्ठासिं उब्बिग्गमनसो तदा ॥२२॥

सुखं सयामि ठायामि, सुखं कप्पेमि जीवितं ।
अ-हत्थपासो मारस्स, अहो सत्थानुकम्पितो ॥२३॥

ब्रह्मजच्चो पुरे आसिं, उदिच्चो उभतो अहुं ।
सोऽज्ज पुत्तो सुगतस्स धम्मराजस्स सत्थुनो ॥२४॥

वीततण्हो अनादानो गुत्तद्वारो सुसवुतो ।
अघमूल वमित्वान पत्तो मे आसवक्खयो ॥२५॥
परिचिण्णो मया सत्था, कत बुद्धस्स सासन ।
ओहितो गरुको भारो, भवनेत्ती समूहता" ति ॥२६॥

[थेरगाथा, ८९६-९१]

२९

काळुदायी थेरो

" अङ्गारिनो दानि दुमा भदन्ते । फलेसिनो छदन विप्पहाय ।
ते अच्चिमन्तो व पभासयन्ति । समयो महावीर भगी रसान ॥१॥
दुमानि फुल्लानि मनोरमानि । समन्ततो सब्बदिसा पवन्ति ।
पत्त पहाय फलमाससाना । कालो इतो पक्कमनाय, वीर ॥२॥
नेवातिसीत न पनातिउण्ह । सुखा उतु अद्धनिया भदन्ते ।
पस्सन्तु त साकिया कोळिया च । पच्छामुख रोहिणिय तरन्त ॥३॥
आसाय कस्सते खेत्त । बीज आसाय वप्पति ।
आसाय वाणिजा यन्ति । समुद्द धनहारका ।
याय आसाय तिट्ठामि । सा मे आसा समिज्झतु ॥४॥
पुनप्पुन चेव वपन्ति बीज । पुनप्पुन वस्सति देवराजा ।
पुनप्पुन खेत्त कसन्ति कस्सका । पुनप्पुन धञ्ञमुपेति रट्ठ ॥५॥
पुनप्पुन याचनका चरन्ति । पुनप्पुन दानपती ददन्ति ।
पुनप्पुन दानपती ददित्वा । पुनप्पुन सग्गमुपेति ठान ॥६॥
वीरो हवे सत्तयुग पुनेति । यस्मि कुले जायति भूरिपञ्ञो ।
मञ्ञामह सक्कति देवदेवो । तया हि जातो मुनि सच्चनामो ॥७॥
सुद्धोदनो नाम पिता महेसिनो । बुद्धस्स माता पन मायनामा ।
या बोधिसत्त परिहरिय कुच्छिना । कायस्स भेदा तिदिवम्हि मोदति ॥८॥

सा गोतमी कालकता इतो चुता । दिब्बेहि कामेहि समङ्गिभूता ।
सा मोदति कामगुणेहि पञ्चहि । परिवारिता देवगणेहि तेहि ॥९॥

बुद्धस्स पुत्तोऽम्हि असय्हसाहिनो । अङ्गीरसस्सऽप्पटिमस्स तादिनो ।
पितु पिता मय्हं तुवंऽसि सक्क । धम्मेन मे, गोतम, अय्यकोऽसी"ति ॥१०॥

[थेरगाथा, ५२७–५३६]

३०

तालपुटो थेरो

"कदा नुऽहं पब्बतकन्दरासु । एकाकियो अद्दुतियो विहस्सं ।
अनिच्चतो सब्बभवं विपस्सं । तं मे इदं तं नु कदा भविस्सति ॥१॥

कदा नुऽहं भिन्नपटन्धरो मुनि । कासायवत्थो अममो निरासयो ।
रागं च दोसं च तथेव मोहं । हन्त्वा सुखी पवनगतो विहस्सं ॥२॥

कदा अनिच्चं वधरोगनीळं । कायं इमं मच्चुजरायुपद्दुतं ।
विपस्समानो वीतभयो विहस्सं । एको वने तं नु कदा भविस्सति ॥३॥

कदा नुऽहं भयजननिं दुखावहं । तण्हालतं बहुविधानुवत्तनिं ।
पञ्ञामयं तिखिणमसिं गहेत्वा । छेत्वा वसे तंऽपि कदा भविस्सति ॥४॥

कदा नु पञ्ञामयमुग्गतेजं । सत्थं इसीनं सहसादियित्वा ।
मारं ससेनं सहसा भञ्जिस्सं । सीहासने, तं नु कदा भविस्सति ॥५॥

कदा नुऽहं सब्भि समागमेसु । दिट्ठो भवे धम्मगरूहि तादिहि ।
यथा व-दस्सीहि जितिन्द्रियेहि । पधानियो, तं नु कदा भविस्सति ॥६॥

कदा नु मं तन्दि-खुदा-पिपासा । वातातपा कीटसिरिंसपा वा ।
निबाधयिस्सन्ति न तं गिरिब्बजे । अत्थऽत्थियं, तं नु कदा भविस्सति ॥७॥

कदा नु खो यं विदितं महेसिना । चत्तारि सच्चानि सुदुद्दसानि ।
समाहितऽत्तो सतिमा अगच्छं । पञ्ञाय तं, तं नु कदा भविस्सति ॥८॥

कदा नु रूपे अमिते च सद्दे। गन्धे रसे फुसितब्बे च धम्मे।
आदित्ततोऽह समथेहि युत्तो। पञ्ञाय दक्ख, तदिद कदा मे ॥९॥
कदा नुऽह दुब्बचनेन वुत्तो। ततो निमित्त विमनो न हेस्स।
अथा पसत्थोऽपि ततो निमित्त। तुट्ठो न हेस्स, तदिद कदा मे ॥१०॥
कदा नु कट्ठ च तिणे लता च। खन्ध इमेऽह अमिते च धम्मे।
अज्झत्तिकानेव च बाहिरानि च। सम तुलेय्य, तदिद कदा मे ॥११॥
कदा नु म पावुसकालमेघो। नवेन तोयेन सचीवर वने।
इसिप्पयातम्हि पथे वजन्त। आवस्सते, त नु कदा भविस्सति ॥१२॥
कदा मयूरस्स सिखण्डिनो वने। दिजस्स सुत्वा गिरिगब्भरे रुत।
पच्चुट्ठहित्वा अमतस्स पत्तिया। सचिन्तये, त नु कदा भविस्सति ॥१३॥
कदा नु गङ्ग यमुन सरस्सति। पातालखित्त वळवामुख च।
असज्जमानो पतरेय्यमिद्धिया। विभिंसन, त नु कदा भविस्सति ॥१४॥
कदा नु नागो व सगामचारी। पदालय कामगुणेसु छन्द।
निब्बज्जय सब्बसुभ निमित्त। झाने युतो, त नु कदा भविस्सति ॥१५॥
कदा इणट्टो व दलिद्दको निधि। आराधयित्वा धनिकेहि पीळितो।
तुट्ठो भविस्स अधिगम्म सासन। महेसिनो, त नु कदा भविस्सति ॥१६॥
बहूनि वस्सानि तयाऽम्हि याचितो–। 'अगारवासेन अल नु ते इद'।
त दानि म पब्बजित समान। किं कारण, चित्त, तुव न युञ्जसि ॥१७॥
ननु अह, चित्त, तयाऽम्हि याचितो–। 'गिरिब्बजे चित्रछदा विहङ्गमा।
महिन्दघोसत्थनिताभिगज्जिनो। ते त रमिस्सन्ति वनम्हि झायिन' ॥१८॥
कुलम्हि मित्ते च पिये च ञातके। खिड्डारतिं कामगुण च लोके।
सब्ब पहाय इदमज्झुपागतो। अथो पि त्व, चित्त, न मय्ह तुस्ससि ॥१९॥
ममेव एत न हि त परेस। सन्नाहकाले परिदेवितेन किं।
सब्ब इद चल इति पेक्खमानो। अभिनिक्खमिं अमतपद जिगीस ॥२०॥
सुवुत्तवादी द्विपदानमुत्तमो। महाभिसक्को नरदम्मसारथि।
चित्त चल मक्कटसन्निभ इति। अवीतरागेन सुदुन्निवारिय ॥२१॥
कामाहि चित्रा मधुरा मनोरमा। अविद्दसू यत्थ सिता पुथुज्जना।
ते दुक्खमिच्छन्ति पुनब्भवेसिनो। चित्तेन नीता निरये निराकता ॥२२॥

'मयूरकोञ्चाभिरुतम्हि कानने। दीपीहि ब्यग्घेहि पुरक्खतो वसं।
काये अपेक्ख जह मा विरावये'। इतिऽस्सु मं, चित्त, पुरे नियुञ्जसि ॥२३॥
'भावेहि झानानि च इन्द्रियानि च। बलानि बोज्झङ्गसमाधिभावना।
तिस्सो च विज्जा फुस बुद्धसासने'। इतिऽस्सु मं,चित्त,पुरे नियुञ्जसि ॥२४॥
'भावेहि मग्गं अमतस्स पत्तिया। निय्यानिकं सब्बदुक्खक्खयोगधं।
अट्ठङ्गिकं सब्बकिलेससोधनं'। इतिऽस्सु मं, चित्त, पुरे नियुञ्जसि ॥२५॥
'दुक्खं'ति खन्धे पटिपस्स योनिसो,। यतो च दुक्खं समुदेति तं जह।
इधेव दुक्खस्स करोहि अन्तं'। इतिऽस्सु मं, चित्त, पुरे नियुञ्जसि ॥२६॥
'अनिच्चं दुक्खं'ति विपस्स योनिसो। सुञ्ञं अनत्ता'ति अघं वधं'ति च।
मनोविचारे उपरुन्ध चेतसो'। इतिऽस्सु मं, चित्त, पुरे नियुञ्जसि ॥२७॥
'मुण्डो विरूपो अभिसापमागतो। कपालहत्थो'व कुलेसु भिक्खसु।
युञ्जस्सु सत्थु वचने महेसिनो'। इतिऽस्सु मं, चित्त, पुरे नियुञ्जसि ॥२८॥
'सुसंवुतऽत्तो विसिखन्तरं चरं। कुलेसु कामेसु असङ्गमानसो।
चन्दो यथा दोसिनपुण्णमासिया'। इतिऽस्सु मं,चित्त,पुरे नियुञ्जसि॥२९॥
'आरञ्ञिको होहि च पिण्डपातिको। सोसानिको होहि च पंसुकूलिको।
नेसज्जिको होहि सदा धुते रतो'। इतिऽस्सु मं,चित्त,पुरे नियुञ्जसि॥३०॥
रोपेत्वा रुक्खानि यथा फलेसी। मूले तरुं छेत्तु तमेव इच्छसि।
तथूपमं, चित्त, इदं करोसि। यं मं अनिच्चम्हि चले नियुञ्जसि ॥३१॥
अरूप, दूरंगम, एकचारि,। न ते करिस्सं वचनं इदानिऽहं।
दुक्खा हि कामा कटुका महब्भया। निब्बानमेवाभिमनो चरिस्सं ॥३२॥
नाहं अलक्ख्या अहिरीकताय वा। न, चित्त, हेतू न च दूरकन्तना।
आजीवहेतू च अहं न निक्खमिं। कतो च ते, चित्त, पटिस्सवो मया ॥३३॥
'अप्पिच्छता सप्पुरिसेहि वण्णिता। मक्खप्पहानं वूपसमो दुक्खस्स'।
इतिऽस्सु मं, चित्त, तदा नियुञ्जसि। इदानि त्वं गच्छसि पुब्बचिण्णं ॥३४॥
तण्हं अविज्जं च पियापियं च। सुभानि रूपानि सुखा च वेदना।
मनापिया कामगुणा च वन्ता। वन्ते अहं आगमितुं न उस्सहे ॥३५॥
सब्बत्थ ते, चित्त, वचो कतं मया। बहूसु जातीसु न मेऽसि कोपितो।
अज्झत्तसम्भवो कतञ्ञुताय ते। दुक्खे चिरं संसरितं तया कते ॥३६॥

त्व येव नो, चित्त, करोसि ब्राह्मणो । त्व खत्तियो राज-दि-नो करोसि ।
वेस्सा च सुद्दा च भवाम एकदा । देवत्तन वाऽपि तवेव वाहसा ॥३७॥

तवेव हेतू असुरा भवाममे । त्व-मूलक नेरयिका भवाममे ।
अथो तिरच्छानगताऽपि एकदा । पेतत्तन वाऽपि तवेव वाहसा ॥३८॥

न नून दुब्भिस्ससि म पुनप्पुन । मुहुमुहु चारणिक व दस्सह (१ य) ।
उम्मत्तकेनेव मया पलोभसि । किञ्चाऽपि ते, चित्त, विराधित मया ॥३९॥

इद पुरे चित्तमचारि चारिक । येनिच्छिक यत्थकाम यथासुख ।
तदज्जऽह निग्गहिस्सामि योनिसो । हत्थिप्पभिन्न विय अङ्कुसग्गहो ॥४०॥

सत्था च मे लोकमिम अधिट्ठहि । अनिच्चतो अद्धुवतो असारतो ।
पक्खन्द म, चित्त, जिनस्स सासने । तारेहि ओघा महतो सुदुत्तरा ॥४१॥

न ते इद, चित्त, यथा पुराणक । नाह अल तुय्ह वसे निवत्तितु ।
महेसितो पब्बजितोऽम्हि सासने । न मादिसा होन्ति विनासधारिनो ॥४२॥

नगा समुद्दा सरिता वसुन्धरा । दिसा चतस्सो विदिसा अधोदिसा ।
सब्बे अनिच्चा तिभवा उपद्दुता । कुहि गतो, चित्त, सुख रमिस्ससि ॥४३॥

धी धी पर किं मम चित्त, काहसि । न ते अल, चित्त, वसानुवत्तको ।
न जातु भस्त दुभतोमुख छुपे । धि-र-त्थु पूर नवसोतसन्दनिं ॥४४॥

वराह एणेय्य-विगाळ्हसेविते । पब्भारकूटे पकटे व सुन्दरे ।
नवम्बुना पावुससित्तकानने । तहि गुहागेहगतो रमिस्ससि ॥४५॥

सुनीलगीवा सुसिखा सुपेखुणा । सुचित्तपत्तच्छदना विहङ्गमा ।
सुमञ्जुघोसत्थनिताभिगज्जिनो । ते त रमिस्सन्ति वनम्हि झायिन ॥४६॥

वुट्ठम्हि देवे चतु र-ऽङ्गुले तिणे । सम्पुप्फिते मेघनिभम्हि कानने ।
नगऽन्तरे विटपिसमो सयिस्स । त मे मुदु होहिति तूलसन्निभ ॥४७॥

तथा तु कस्सामि यथाऽपि इस्सरो । य लब्भती तेनऽपि होतु मे अल ।
त न करिस्सामि यथा अतन्दितो । बिळारभस्त व यथा सुमद्दित ॥४८॥

तथा तु कस्सामि यथाऽपि इस्सरो । य लब्भती तेन पि होतु मे अल ।
विरियेन त मय्ह वसानयिस्स । गज व मत्त कुसलऽङ्कुसग्गहो ॥४९॥

तया सुदन्तेन अवट्ठितेन हि । हयंन योग्गाचरियो 'व उज्जुना ।
पहोमि मग्गं पटिपज्जितुं सिवं । चित्तानुरक्खीहि सदाऽनुसेवितं ॥५०॥

आरम्मणे तं वलसा निवन्धिसं । नागं 'व थम्भम्हि दळ्हाय रज्जुया ।
तं मे सु-गुत्तं सतिया सुभावितं । अनिस्सितं सब्बभवेसु हेहिसि ॥५१॥

पञ्ञाय छेत्वा विपथानुसारिनं । योगेन निग्गय्ह पथे निवेसिय ।
दिस्वा समुदयं विभवं च सम्भवं । दायादको हेहिसि अग्गवादिनो ॥५२॥

चतुब्बिपल्लासवसं अधिट्ठितं । गामण्डलं 'व परिनेसि, चित्त, मं ।
ननु संयोजनवन्धनच्छिदं । संसेवसे कारुणिकं महामुनिं ॥५३॥

मिगो यथा सेरि सुचित्तकानने । रम्मं गिरिं पाविसि अब्भमालिनं ।
अनाकुले तत्थ नगे रमिस्ससि । असंसयं, चित्त, पराभविस्ससि ॥५४॥

ये तुम्ह छन्देन वसेन वत्तिनो । नरा च नारी च अनुभोन्ति यं सुखं ।
अविद्दसू मारवसानुवत्तिनो । भवाभिनन्दी तव, चित्त, सेवका" 'ति ॥५५॥

[थेरगाथा, १०९१–११४५]

३१

सुभा जीवकऽम्बवनिका

जीवकऽम्बवनं रम्मं गच्छन्तिं भिक्खुनिं सुभं ।
धुत्तको संनिवारेसि तमेनं अब्रवी सुभा— ॥१॥

"किं ते अपराधितं मया यं मं ओवरियान तिट्ठसि ।
न हि पब्बजिताय, आवुसो, पुरिसो संफुसनाय कप्पति ॥२॥

गरुके मम सत्थु सासने या सिक्खा सुगतेन देसिता ।
परिसुद्धपदं अनङ्गणं किं मं ओवरियान तिट्ठसि ॥३॥

आविलचित्तो अनाविलं सरजो वीतरजं अनङ्गणं ।
सब्बत्थ विमुत्तमानसं किं मं ओवरियान तिट्ठसि" ॥४॥

"दहरा च अपापिका चऽसि किं ते पब्बज्जा करिस्सति ।
निक्खिप कासायचीवरं एहि रमामसे पुप्फिते वने ॥५॥
मधुरं च पवन्ति सब्बसो कुसुमरजेन समुट्ठिता दुमा ।
पठमवसन्तो सुखो उतु एहि रमामसे पुप्फिते वने ॥६॥
कुसुमितसिखरा च पादपा अभिगज्जन्ति'व मालुतेरिता ।
का तुय्हं रति भविस्ससि यदि एका वनमोगाहिस्ससि ॥७॥
वाळमिगसङ्घसेवितं कुञ्जरमत्तकरेणुलोळितं ।
असहायिका गन्तुमिच्छसि रहितं भीसनकं महावनं ॥८॥
तपनीयकता व धीतिका विचरसि चित्तलतेव अच्छरा ।
कासिकसुखुमेहि वग्गुहि सोभसि वसनेहिऽनूपमे ॥९॥
अहं तव वसानुगो सिय यदि विहरेमसे काननऽन्तरे ।
न हि मत्थि तया पियतरो पाणो किन्नरि मन्दलोचने ॥१०॥
यदि मे वचनं करिस्ससि सुखिता एहि अगारमावस ।
पासादनिवातवासिनी परिकम्मं ते करोन्तु नारियो ॥११॥
कासिकसुखुमानि धारय अभिरोपेहि च मालवण्णकं ।
कञ्चनमणिमुत्तकं बहुं विविधं आभरणं करोमि ते ॥१२॥
सुधोतरजपच्छदं सुभं गोणकतूलिकसन्थतं नवं ।
अभिरूह सयनं महारहं चन्दनमण्डितसारगन्धिकं ॥१३॥
उप्पलं चुदका समुग्गतं यथा यं अमनुस्ससेवितं ।
एवं तुवं ब्रह्मचारिनि, सकेसु अङ्गेसु जरं गमिस्ससि" ॥१४॥
"किं ते इध सारसम्मतं कुणपपूरम्हि सुसानवड्ढने ।
भेदनधम्मे कळेवरे यं दिस्वा विमनो उदिक्खसि" ॥१५॥
"अक्खीनि च तुरिया-रि-व किन्नरिया-रि-व पब्बतऽन्तरे ।
तव मे नयनानि दक्खिय भिय्यो कामगुणो पवड्ढति ॥१६॥
उप्पलसिखरोपमानि ते विमले हाटकसन्निभे मुखे ।
तव मे नयनानि दक्खिय भिय्यो कामगुणो पवड्ढति ॥१७॥
अपि दूरगता सरम्हसे, आयतपम्हे, विसुद्धदस्सने ।
न हि मत्थि तया पियतरा नयना, किन्नरि, मन्दलोचने" ॥१८॥

"अ-पथेन पयातुमिच्छसि चन्दं कीळनकं गवेससि ।
मेरुं लङ्घेतुमिच्छसि यो त्वं बुद्धसुतं मग्गयसि ॥१९॥
नऽत्थि हि लोके सदेवके रागो यत्थऽपि दानि मे सिया ।
नऽपि नं जानामि कीरिसो अथ मग्गेन हतो समूलको ॥२०॥
इङ्गालकुया'व उज्झितो विसपत्तो-रि-व अग्गतो कतो ।
नऽपि नं पस्सामि कीरिसो अथ मग्गेन हतो समूलको ॥२१॥
यस्सा सिया अपच्चवेक्खितं सत्था वा अनुपासितो सिया ।
त्वं तादिसिकं पलोभय, जानन्ति सो इमं विहञ्ञसि ॥२२॥
मय्हं हि अक्कुट्ठवन्दिते सुखदुक्खे च सति उपट्ठिता ।
सङ्खतमसुभं'ति जानिय सब्बत्थेव मनो न लिम्पति ॥२३॥
साऽहं सुगतस्स साविका मग्गऽट्ठङ्गिकयानयायिनी ।
उद्धटसल्ला अनासवा सुञ्ञागारगता रमामहं ॥२४॥
दिट्ठा हि मया सुचित्तिता सोम्भा दारु-कचि(१पि)ल्लका नवा ।
तन्तीहि च खीलकेहि च विनिबद्धा विविधं पनच्चका ॥२५॥
तम्हुद्धटे तन्तिखीलके विस्सट्ठे विकले परिपक्खिते ।
अविन्दे खण्डसो कते किम्हि तत्थ मनं निवेसये ॥२६॥
तथूपमा देहकानि मं तेहि धम्मेहि विना न वत्तन्ति ।
धम्मेहि विना न वत्तन्ति किम्हि तत्थ मनं निवेसये ॥२७॥
यथा हरितालेन मक्खितं अद्दस चित्तिकं भित्तिया कतं ।
तम्हि ते विपरीतदस्सनं सञ्ञा मानुसिका निरत्थिका ॥२८॥
मायं विय अग्गतो कतं सुपिनऽन्ते'व सुवण्णपादपं ।
उपधावसि, अन्ध, रित्तकं जनमज्झे-रि-व रुप्परूपकं ॥२९॥
वट्टनि-रि-व कोटरोहिता मज्झे बुब्बुळका स-अस्सुका ।
पिळकोळिका चेत्थ जायति विविधा चक्खुविधा'व पिण्डिता" ॥३०॥
उप्पाटिय चारुदस्सना न च पज्जित्थ असङ्गमानसा ।
'हन्द ते चक्खुं हरस्सु तं' तस्स नरस्स अदासि तावदे ॥३१॥
तस्स च विरमासि तावदे रागो तत्थ खमापयि च नं ।
सोत्थि सिया, ब्रह्मचारिनि, न पुनो एदिसकं भविस्सति ॥३२॥

आहनिय एदिस जन अग्गि पज्जलित व लिङ्गिय ।
गण्हिय आसीविस विय अपि नु सोत्थि सिया, खमेहि नो" ॥३३॥
मत्ता च ततो सा भिक्खुनी अगमि बुद्धवरस्स सन्तिके ।
पस्सिय वरपुञ्ञलक्खण चक्खु आसि यथा पुराणक ति ॥३४॥

[थेरीगाथा, ३६६-३९९]

३२
वासेट्ठसुत्तं

एव मे सुत । एक समय भगवा इच्छानगले विहरति इच्छानगलवनसण्डे । तेन खो पन समयेन सबहुला अभिञ्ञाता अभिञ्ञाता ब्राह्मणमहासाला इच्छानगले पटिवसन्ति, सेय्यथीद— चकी ब्राह्मणो, तारुक्खो ब्राह्मणो, पोक्खरसाति ब्राह्मणो, जानुस्सोणि ब्राह्मणो, तोदेय्यब्राह्मणो, अञ्ञे च अभिञ्ञाता अभिञ्ञाता ब्राह्मणमहासाला । अथ खो वासेट्ठभारद्वाजान माणवान जघाविहार अनुचकममानान अनुविचरमानान अयमन्तराकथा उदपादि– कथ भो ब्राह्मणो होनीति । भारद्वाजो माणवो एवमाह–यतो खो उभतो सुजातो होति मातितो च पितितो च, समुद्धगहणिको, याव सत्तमा पितामहयुगा अक्खित्तो अनुपक्कुट्ठो जातिवादेन, एत्तावता खो ब्राह्मणो होतीति । वासेट्ठो माणवो एवमाह—यतो खो भो सीलवा च होति वतसपन्नो च, एत्तावता खो ब्राह्मणो होतीति । नेव खो असक्खि भारद्वाजो माणवो वासेट्ठ माणव सञ्ञपेतु, न पन असक्खि वासेट्ठो माणवो भारद्वाज माणव च सञ्ञपेतु । अथ खो वासेट्ठो माणवो भारद्वाज माणव आमन्तेसि— अय खो, भारद्वाज, समणो गोतमो सक्यपुत्तो सक्यकुला पब्बजितो इच्छानगले विहरति इच्छानगलवनसण्डे । त खो पन भवन्त गोतम एव कल्याणो कित्तिसद्दो अब्भुग्गतो—इतिऽपि सो भगवा अरह सम्मासम्बुद्धो विज्जाचरणसम्पन्नो सुगतो लोकविदु अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि सत्था देवमनुस्सान बुद्धो भगवा ति । आयाम, भो भारद्वाज, येन समणो

गोतमो तेनुपसंकमिस्साम, उपसंकमित्वा समणं गोतमं एतमत्थं पुच्छिस्साम, यथा नो समणो गोतमो व्याकरिस्सति तथा नं धारेस्सामाति। एवं भो' ति खो भारद्वाजो माणवो वासेट्ठस्स माणवस्स पच्चस्सोसि। अथ खो वासेट्ठ-भारद्वाजा माणवा येन भगवा तेनुपसंकमिंसु, उपसंकमित्वा भगवता सद्धिं सम्मोदिंसु, सम्मोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदिंसु। एकमन्तं निसिन्नो खो वासेट्ठो माणवो भगवन्तं गाथाय अज्झभासि—

"अनुञ्ञातपटिञ्ञाता तेविज्जा मयमस्मुभो।
अहं पोक्खरसातिस्स तारुक्खस्सायं माणवो ॥१॥

तेविज्जानं यदक्खातं तत्र केवलिनोऽस्मसे।
पदकस्मा वेय्याकरणा जप्पे आचरियसादिसा ॥२॥

तेसं नो जातिवादस्मिं विवादो अत्थि गोतम।
जातिया ब्राह्मणो होति भारद्वाजो' ति भासति।
अहं च कम्मना ब्रूमि एवं जानाहि चक्खुम ॥३॥

ते नं सक्कोम सञ्ञत्तुं अञ्ञमञ्ञं मयं उभो।
भगवन्तं पुट्ठुमागम्म संबुद्धं इति विस्सुतं ॥४॥

चन्दं यथा खयातीतं पेच्च पञ्जलिका जना।
वन्दमाना नमस्सन्ति एवं लोकस्मिं गोतमं ॥५॥

चक्खुं लोके समुप्पन्नं मयं पुच्छाम गोतमं।
जातिया ब्राह्मणो होति उदाहु भवति कम्मना।
अजानतं नो पब्रूहि यथा जानेमु ब्राह्मणं" ॥६॥

"तेसं वोऽहं व्यक्खिस्सं (वासेट्ठाति भगवा) अनुपुब्बं यथातथं।
जातिविभंगं पाणानं अञ्ञमञ्ञा हि जातियो ॥७॥

तिणरुक्खेऽपि जानाथ न चापि पटिजानरे।
लिंगं जातिमयं तेसं अञ्ञमञ्ञा हि जातियो ॥८॥

ततो कीटे पतङ्गे च याव कुन्थकिपिल्लिके।
लिंगं जातिमयं तेसं अञ्ञमञ्ञा हि जातियो ॥९॥

चतुप्पदेऽपि जानाथ खुद्दके च महल्लके ।
लिंगं जातिमय तेस अञ्ञमञ्ञा हि जातियो ॥१०॥
पादूदरेऽपि जानाथ उरगे दीघपिट्ठिके ।
लिंग जातिमय तेस अञ्ञमञ्ञा हि जातियो ॥११॥
ततो मच्छेऽपि जानाथ उदके वारि-गोचरे ।
लिंगं जातिमय तेस अञ्ञमञ्ञा हि जातियो ॥१२॥
ततो पक्खीऽपि जानाथ पत्तयाने विहगमे ।
लिंग जातिमय तेस अञ्ञमञ्ञा हि जातियो ॥१३॥
यथा एतासु जातीसु लिंग जातिमय पुथु
एव नऽत्थि मनुस्सेसु लिंग जातिमय पुथु ॥१४॥
न केसेहि न सीसेन न कण्णेहि न अक्खिहि ।
न मुखेन न नासाय ओट्ठेहि भमूहि वा ॥१५॥
न गीवाय न असेहि न उदरेन न पिट्ठिया ।
न सोणिया न उरसा न सबाधे न मेथुने ॥१६॥
न हत्थेहि न पादेहि नागुलीहि नखेहि वा ।
न जघाहि न ऊरूहि न वण्णेन सरेन वा ।
लिंग जातिमय नेव यथा अञ्ञासु जातिसु ॥१७॥
पच्चत्त स-सरीरेसु मनुस्सेस्वेत न विज्जति ।
वोकार च मनुस्सेसु समञ्ञाय पवुच्चति ॥१८॥
यो हि कोचि मनुस्सेसु गोरक्ख उपजीवति ।
एव वासेट्ठ जानाहि कस्सको सो न ब्राह्मणो ॥१९॥
यो हि कोचि मनुस्सेसु पुथु सिप्पेन जीवति ।
एव वासेट्ठ जानाहि सिप्पिको सो न ब्राह्मणो ॥२०॥
यो हि कोचि मनुस्सेसु वोहार उपजीवति ।
एव वासेट्ठ जानाहि वाणिजो सो न ब्राह्मणो ॥२१॥
यो हि कोचि मनुस्सेसु परपेस्सेन जीवति ।
एव वासेट्ठ जानाहि पेस्सिको सो न ब्राह्मणो ॥२२॥
यो हि कोचि मनुस्सेसु अदिन्न उपजीवति ।
एव वासेट्ठ जानाहि चोरो एसो न ब्राह्मणो ॥२३॥

यो हि कोचि मनुस्सेसु इस्सत्थं उपजीवति ।
एवं वासेट्ठ जानाहि योधाजीवो न ब्राह्मणो ॥२४॥
यो हि कोचि मनुस्सेसु पोरोहिच्चेन जीवति ।
एवं वासेट्ठ जानाहि याजको सो न ब्राह्मणो ॥२५॥
यो हि कोचि मनुस्सेसु गामं रट्ठं च भुञ्जति ।
एवं वासेट्ठ जानाहि राजा एसो न ब्राह्मणो ॥२६॥
न चाहं ब्राह्मणं ब्रूमि योनिजं मत्तिसंभवं ।
'भोवादि' नाम सो होति सचे होति सकिञ्चनो ।
अकिंचनं अनादानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥२७॥
सब्बसंयोजनं छेत्वा यो वे न परितस्सति ।
संगातिगं विसंयुत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥२८॥
छेत्वा नन्धि वरत्तं च सन्दानं सहऽनुक्कमं ।
उक्खित्तपळिघं बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥२९॥
अक्कोसं वधबन्धं च अदुट्ठो यो तितिक्खति ।
खन्तीबलं बलानीकं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥३०॥
अक्कोधनं वतवन्तं सीलवन्तं अनुस्सदं ।
दन्तं अन्तिमसारीरं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥३१॥
वारि पोक्खरपत्ते 'व आरग्गे-रि-व सासपो ।
यो न लिप्पति कामेसु तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥३२॥
यो दुक्खस्स पजानाति इधेव खयमत्तनो ।
पन्नभारं विसंयुत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥३३॥
गंभीरपञ्ञं मेधाविं मग्गामग्गस्स कोविदं ।
उत्तमऽत्थं अनुप्पत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥३४॥
असंसट्ठं गहट्ठेहि अनागारेहि चूभयं ।
अनोकसारिं अप्पिच्छं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥३५॥
निधाय दण्डं भूतेसु तसेसु थावरेसु च ।
यो न हन्ति न घातेति तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥३६॥
अविरुद्धं विरुद्धेसु अत्तदण्डेसु निब्बुतं ।
सादानेसु अनादानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥३७॥

यस्स रागो च दोसो च मानो मक्खो च पातितो ।
सासपो-रि-व आरग्गा तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।३८।।
अकक्कस विञ्ञपनि गिर सच्च उदीरये ।
याय नाभिसजे कञ्चि तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।३९।।
यो च दीघ व रस्स वा अणु थूल सुभासुभ ।
लोके अदिन्न नादियति तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।४०।।
आसा यस्स न विज्जन्ति अस्मि लोके परम्हि च ।
निरासय विसयुत्त तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।४१।।
यस्सालया न विज्जन्ति अञ्ञाय अकथकथी ।
अमतोगध अनुप्पत्त तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।४२।।
यो ध पुञ्ञ च पाप च उभो सग उपच्चगा ।
असोक विरज सुद्ध तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।४३।।
चन्द व विमल सुद्ध विप्पसन्नमनाविल ।
नन्दीभवपरिक्खीण तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।४४।।
यो इम पलिपथ दुग्ग ससार मोहमच्चगा ।
तिण्णो पारगतो झायी अनेजो अकथकथी ।
अनुपादाय निब्बुतो तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।४५।।
यो ध कामे पहन्त्वान अनागारो परिब्बजे ।
कामभवपरिक्खीण तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।४६।।
यो ध तण्ह पहन्त्वान अनागारो परिब्बजे ।
तण्हाभवपरिक्खीण तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।४७।।
हित्वा मानुसक योग दिब्ब योग उपच्चगा ।
सब्बयोगविसयुत्त तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।४८।।
हित्वा रति च अरति च सीतिभूत निरूपधि ।
सब्बलोकाभिभु वीर तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।४९।।
चुति यो वेदि सत्तान उपपत्ति च सब्बसो ।
असत्त सुगत बुद्ध तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।५०।।
यस्स गति न जानन्ति देवा गन्धब्बमानुसा ।
खीणासव अरहन्त तमह ब्रूमि ब्राह्मण ।।५१।।

यस्स पुरे च पच्छा च मज्झे च नऽत्थि किंचनं ।
अकिंचनं अनादानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥५२॥
उसभं पवरं वीरं महेसिं विजिताविनं ।
अनेजं नहातकं बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥५३॥
पुब्बे-निवासं यो वेदि सग्गापायं च पस्सति ।
अथो जातिक्खयं पत्तो तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ॥५४॥
समञ्ञा हेसा लोकस्मि नामगोत्तं पकप्पितं ।
सम्मुच्चा समुदागतं तत्थ तत्थ पकप्पितं ॥५५॥
दीघरत्तमनुसयितं दिट्ठिगतमजानतं ।
अजानन्ता नो पब्रुन्ति जातिया होति ब्राह्मणो ॥५६॥
न जच्चा ब्राह्मणो होति न जच्चा होति अब्राह्मणो ।
कम्मना ब्राह्मणो होति कम्मना होति अब्राह्मणो ॥५७॥
कस्सको कम्मना होति सिप्पिको होति कम्मना ।
वाणिजो कम्मना होति पेस्सिको होति कम्मना ॥५८॥
चोरोऽपि कम्मना होति योधाजीवोऽपि कम्मना ।
याजको कम्मना होति राजाऽपि होति कम्मना ॥५९॥
एवमेतं यथाभूतं कम्मं पस्सन्ति पण्डिता ।
पटिच्चसमुप्पाददसा कम्मविपाककोविदा ॥६०॥
कम्मना वत्तति लोको कम्मना वत्तती पजा ।
कम्मनिबंधना सत्ता रथस्साणीव यायतो ॥६१॥
तपेन ब्रह्मचरियेन संयमेन दमेन च ।
एतेन ब्राह्मणो होति एतं ब्राह्मणमुत्तमं ॥६२॥
तीहि विज्जाहि संपन्नो सन्तो खीणपुनब्भवो ।
एवं वासेट्ठ जानाहि ब्रह्मा सक्को विजानतं"ति ॥६३॥

एवं वुत्ते वासेट्ठभारद्वाजा माणवा भगवन्तं एतदवोचुं—अभिक्कन्तं, भो गोतम, अभिक्कन्तं, भो गोतम। सेय्यथाऽपि, भो गोतम, निक्कुज्जितं वा ... पे० ... p. 27. lines 2–5 धम्मो पकासितो। एते मयं भगवन्तं गोतमं सरणं गच्छाम धम्मं च भिक्खुसंघं च। उपासके नो भवं गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेते सरणं गते'ति।

[सुत्तनिपात, सुत्त ३५]

३ २

ब्राह्मणधम्मिकसुत्तं

एवं मे सुतं । एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ खो सबहुला कोसलका ब्राह्मणमहासाला जिण्णा वुद्धा महल्लका अद्धगता वयो अनुप्पत्ता येन भगवा तेनुपसकमिंसु, उपसकमित्वा भगवता सद्धिं सम्मोदनीयं कथं साराणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदिंसु । एकमन्तं निसिन्ना खो ते ब्राह्मणमहासाला भगवन्तं एतदवोचुं–सदिस्सन्ति नु खो, भो गोतम, एतरहि ब्राह्मणा पोराणानं ब्राह्मणधम्मे ति ? न खो, ब्राह्मण, सन्दिस्सन्ति एतरहि ब्राह्मणा पोराणानं ब्राह्मणधम्मे ति ।

साधु नो भवं गोतमो पोराणानं ब्राह्मणानं ब्राह्मणधम्मं भासतु, सचे भोतो गोतमस्स अगरूति । तेन हि, ब्राह्मणा, सुणाथ, साधुकं मनसिकरोथ, भासिस्सामीति । एवं भो ति खो ते ब्राह्मणमहासाला भगवतो पच्चस्सोसुं । भगवा एतदवोच —

इसयो पुब्बका आसुं सञ्ञतत्ता तपस्सिनो ।
पञ्च कामगुणे हित्वा अत्तदत्थमचारिसु ॥१॥
न पसू ब्राह्मणानासुं न हिरञ्ञं न धानियं ।
सज्झायधनधञ्ञासुं ब्रह्मं निधिमपालयुं ॥२॥
यं नेसं पकतं आसि द्वारभत्तं उपट्ठितं ।
सद्धापकतमेसानं दातवे तदमञ्ञिसुं ॥३॥
नानारत्तेहि वत्थेहि सयनेहावसथेहि च ।
फीता जनपदा रट्ठा ते नमस्सिसु ब्राह्मणे ॥४॥
अवज्झा ब्राह्मणा आसुं अजेय्या धम्मरक्खिता ।
न ते कोचि निवारेसि कुलद्वारेसु सब्बसो ॥५॥
अट्ठचत्तारीसं वस्सानि (कोमार-) ब्रह्मचरियं चरिंसु ते ।
विज्जाचरणपरियेट्ठिं अचरुं ब्राह्मणा पुरे ॥६॥

न ब्राह्मणा अञ्ञमगमुं नऽपि भरियं किणिसुं ते ।
संपियेनेव संवासं संगन्त्वा समरोचयुं ॥७॥
अञ्ञत्र तम्हा समया उतुवेरमणिं पति ।
अन्तरा मेथुनं धम्मं नास्सु गच्छन्ति ब्राह्मणा ॥८॥
ब्रह्मचरियं च सीलं च अज्जवं मद्दवं तपं ।
सोरच्चं अविहिंसं च खन्ति चापि अवण्णयुं ॥९॥
यो नेसं परमो आसि ब्रह्मा दळ्हपरक्कमो ।
स वाऽपि मेथुनं धम्मं सुपिनन्तेन नागमा ॥१०॥
तस्सवत्तमनुसिक्खन्ता इधेके विञ्ञुजातिका ।
ब्रह्मचरियं च सीलं च खन्ति चापि अवण्णयुं ॥११॥
तण्डुलं सयनं वत्थं सप्पितेलं च याचिय ।
धम्मेन समुदानेत्वा ततो यञ्ञमकप्पयुं ।
उप्पट्ठितस्मिं यञ्ञस्मिं नास्सु गावो हनिंसु ते ॥१२॥
यथा माता पिता भाता अञ्ञे वाऽपि च ञातका ।
गावो नो परमा मित्ता यासु जायन्ति ओसधा ॥१३॥
अन्नदा बलदा चेता वण्णदा सुखदा तथा ।
एतमत्थवसं ञत्वा नास्सु गावो हनिंसु ते ॥१४॥
सुखुमाला महाकाया वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
ब्राह्मणा सेहि धम्मेहि किच्चाकिच्चेसु उस्सुका ।
याव लोके अवत्तिंसु सुखमेधित्थऽयं पजा ॥१५॥
तेसं आसि विपल्लासो दिस्वान अणुतो अणुं ।
राजिनो च वियाकारं नारियो समलंकता ॥१६॥
रथे चाजञ्ञसंयुत्ते सुकते चित्तसिब्बने ।
निवेसने निवेसे च विभत्ते भागसो मिते ॥१७॥
गोमण्डलपरिब्बूळ्हं नारीवरगणायुतं ।
उळारं मानुसं भोगं अभिज्झायिंसु ब्राह्मणा ॥१८॥
ते तत्थ मन्ते गन्थेत्वा ओक्काकं तदुपागमुं ।
पहूतधनधञ्ञोऽसि (यजस्सु बहु ते वित्तं) यजस्सु
बहु ते धनं ॥१९॥

ततो च राजा सञ्ञत्तो ब्राह्मणेहि रथेसभो ।
अस्समेध पुरिसमेध (सम्मापास) वाजपेय्य निरग्गळ ।
एते यागे यजित्वान ब्राह्मणान अदा धन ॥२०॥
गावो सयन च वत्थ च नारियो समलङ्कता ।
रथे चाजञ्ञसंयुत्ते सुकते चित्तसिब्बने ॥२१॥
निवेसनानि रम्मानि सुविभत्तानि भागसो ।
नानाधञ्ञस्स पूरेत्वा ब्राह्मणान अदा धन ॥२२॥
ते च तत्थ धन लद्धा सन्निधि समरोचयु ।
तेस इच्छाऽवतिण्णान भिय्यो तण्हा पवड्ढथ ।
ते तत्थ मन्ते गन्थेत्वा ओक्काक पुनमुपागमु ॥२३॥
यथा आपो च पठवी हिरञ्ञ धनधानिय ।
एव गावो मनुस्सान परिक्खारो सो हि पाणिन ।
यजस्सु बहु ते वित्त यजस्सु बहु ते धनं ॥२४॥
ततो च राजा सञ्ञत्तो ब्राह्मणेहि रथेसभो ।
नेकसतसहस्सियो गावो यञ्ञे अघातयि ॥२५॥
न पादा न विसाणेन नास्सु हिंसन्ति केन चि ।
गावो एळकसमाना सोरता कुम्भदूहना ।
ता विसाणे गहेत्वान राजा सत्थेन घातयि ॥२६॥
ततो च देवा पितरो इन्दो असुररक्खसा ।
अधम्मो इति पक्कन्दु य सत्थ निपती गवे ॥२७॥
तयो रोगा पुरे आस—इच्छा अनसन जरा ।
पसून च समारम्भा अट्ठानवुतिमागमु ॥२८॥
एसो अधम्मो दण्डान ओक्कन्तो पुराणो अहु ।
अदूसिकायो हञ्ञन्ति धम्मा धसेन्ति याजका ॥२९॥
एवमेसो अणुधम्मो पोराणो विञ्ञुगरहितो ।
यत्थ एदिसक पस्सति याजक गरहति जनो ॥३०॥
एव धम्मे वियापन्ने विभिन्ना सुद्दवेस्सिका ।
पुथु विभिन्ना खत्तिया पतिं भरिया अवमञ्ञथ ॥३१॥

खत्तिया ब्रह्मबन्धू च ये चऽञ्ञे गोत्तरक्खिता ।
जातिवादं निरंकत्वा कामानं वसमागमुं ' ति ॥३२॥

एवं वुत्ते ते ब्राह्मणमहासाला भगवन्तं एतदवोचुं– "अभिक्कन्तं, भो गोतम, अभिक्कन्तं, भो गोतम। सेय्यथाऽपि, भो गोतम, निक्कुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूळ्हस्स वा मग्गं आचिक्खेय्य, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य चक्खुमन्तो रूपानि दक्खिन्तीति एवमेव भोता गोतमेन अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो। एते मयं भवन्तं गोतमं सरणं गच्छाम, धम्मं च, भिक्खुसंघं च। उपासके नो भवं गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेते सरणं गते" ' ति ।

[सुत्तनिपात, सुत्त १९]

३४

सीलस्स आनिसंस-कथामुखं

सासने कुलपुत्तानं पतिट्ठा नऽत्थि यं विना ।
आनिसंसपरिच्छेदं तस्स सीलस्स को वदे ॥१॥

न गङ्गा यमुना चापि सरभू वा सरस्सती ।
निन्नगा वाऽचिरवती मही वाऽपि महानदी ॥२॥

सक्कुणन्ति विसोधेतुं तं मलं इध पाणिनं ।
विसोधयति सत्तानं यं वे सीलजलं मलं ॥३॥

न तं स-जल-दा वाता न चापि हरिचन्दनं ।
नेव हारा मणयो न चन्दकिरणऽङ्कुरा ॥४॥

समयन्तीध सत्तानं परिळाहं सुरक्खितं ।
यं समेति इदं अरियं सीलं अच्चन्तसीतलं ॥५॥

सीलगन्धसमो गन्धो   कुतो नाम भविस्सति ।
यो सम अनुवाते च   पटिवाते च वायति ॥६॥
सग्गारोहणसोपान   अञ्ञ सीलसम कुतो ।
द्वार वा पन निब्बान-   नगरस्स पवेसने ॥७॥
सोभन्तेव न राजानो   मुत्तामणिविभूसिता ।
यथा सोभन्ति यतिनो   सीलभूसनभूसिता ॥८॥
अत्तानुवादादिभय   विद्धसयति सब्बसो ।
जनेति कित्ति-हास च   सील सीलवत सदा ॥९॥
गुणान मूलभूतस्स   दोसान बलघातिनो ।
इति सीलस्स विञ्ञेय्य   आनिसस-कथामुख ॥१०॥

[विसुद्धिमग्ग I. 24, Devanāgarī edition]

२५

अनिच्चलक्खणं

रूप जरा पियतर मलिनीकरोति
सब्ब बल हरति अत्तनि घोररोगो ।
नानूपभोगपरिरक्खितमत्तभाव
भो मच्चु सहरति किं फलमत्तभावे ॥१॥
कम्मानिलापहतरोगतरगभगे
ससारसागरमुखे वितते विपन्ना ।
मा मा पमादमकरोथ, करोथ मोक्ख
दुक्खोदय ननु पमादभय नरान ॥२॥

भोगा च मित्त–सुत–पोरिस–बन्धवा च
नारी च जीवितसमा अपि खेत्तवत्थु ।
सब्बानि तानि परलोकमितो वजन्तं
नानुब्बजन्ति, कुसलाकुसलं ·व लोके ॥३॥

भो विज्जुचंचलतरे भवसागरम्हि
खित्ता पुराकतमहापवनेन तेन ।
कामं विभिज्जति खणेन सरीरनावा
हत्थे करोथ परमं गुणहत्थसारं ॥४॥

निच्चं विभज्जति ·ह आमकभाजनं ·व
संरक्खितोऽपि बहुधा इह अत्तभावो ।
धम्मं समाचरथ सग्गगतिप्पतिट्ठं
धम्मं सुचिण्णमिह-मे-व फलं ददाति ॥५॥

रम्मा सदा पियतरे दिवि देवरज्जे
तम्हा चवन्ति विबुधा अपि खीणपुञ्ञा ।
सब्बं सुखं दिवि भुवीह वियोगनिट्ठं
को पञ्ञवा भवसुखेसु रतिं करेय्य ॥६॥

बुद्धो स-सावकगणो जगदेकनाथो
तारावलीपरिवुतोऽपि च पुण्णचन्दो ।
इन्दोऽपि देवमकुटऽङ्कितपादकञ्जो (°लञ्छो ?)
को फेनपिण्डनसमो तिभवेसु जातो ॥७॥

लीलावतंसमपि योब्बनरूपसोभं
अत्तूपगं पियजनेन च संपयोगं ।
दिस्वा च विज्जुचपलं कुरुते पमादं
भो मोहमोहितजनो भवरागरत्तो ॥८॥

पुत्तो पिता भवति मातु पतीह पुत्तो
नारी कदाचि जननी च पिता च पुत्तो
एवं सदा विपरिवत्तति जीवलोको
चित्ते सदाऽतिचपले खलु जातिरंगे ॥९॥

रन्त्वा पुरे विविधफुल्ललताकुलेहि
देवाऽपि नदनवने सुरसुन्दरीहि ।
ते वे कदा विततकण्टकसकटेसु
भो कोटिसिम्बलिवनेसु फुसन्ति दुक्खं ॥१०॥

भुत्वा सुधन्नमपि कचनभाजनेसु
सग्गे पुरे सुरवरा परमिद्धिपत्ता ।
ते चापि पज्जलितलोहगुळ गिलन्ति
काम कदाचि नरकालयवासभूता ॥११॥

भुत्वा नरिस्सरवरा च महिं असेस
देवाधिपा च दिवि दिब्बसुख सुरम्म ।
दास कदाचि खुरसचितभूतलेसु
के वा महारथगणानुगता दिवीह ॥१२॥

देवऽङ्गनाललितभिन्नतरगमाले
गगे महिस्सरजटामकुटानुयाते ।
रन्त्वा पुरे सुरवरा पमदासहाया
ते चापि घोरतर-वेतरणि पतन्ति ॥१३॥

फुल्लानि पल्लवलताफलसकुलानि
रम्मानि चदनवनानि मनोरमानि ।
दिब्बऽच्छराललितपुण्णदरीमुखानि
केलासमेरुसिखरानि च यन्ति नास ॥१४॥

दोलानलानिलतरगसमा हि भोगा
विज्जुप्पभाऽतिचपलानि च जीवितानि ।
मायामरीचिजलसोमसम सरीर
को जीविते च विभवे च करेय्य राग ॥१५॥

[तेलकटाहगाथा, २९-४३]

३६

सुभासितानि

न हि वेरेन वेरानि सम्मन्तीध कुदाचनं ।
अवेरेन च सम्मन्ति एस धम्मो सनन्तनो ॥ ध०५ ॥

वहुं पि चे सहितं भासमानो । न तक्करो होति नरो पमत्तो ।
गोपो'व गावो गणयं परेसं । न भागवा सामञ्ञस्स होति ॥ध० १३॥

अप्पमादो अमतपदं पमादो मच्चुनो पदं ।
अप्पमत्ता न मियन्ति ये पमत्ता यथा मता ॥ ध० २१ ॥

पमादमनुयुञ्जन्ति वाला दुम्मेधिनो जना ।
अप्पमादं च मेधावी धनं सेट्ठं'व रक्खति ॥ ध० २६ ॥

फन्दनं चपलं चित्तं दुरक्खं दुन्निवारयं ।
उजुं करोति मेधावी उसुकारो'व तेजनं ॥ ध०३३ ॥

दिसो दिसं यं तं कयिरा । वेरी वा पन वेरिनं ।
मिच्छापणिहितं चित्तं । पापियो नं ततो करे ॥ ध०४२ ॥

न तं माता पिता कयिरा । अञ्ञे वाऽपि च ञातका ।
सम्मापणिहितं चित्तं । सेय्यसो नं ततो करे ॥ ध० ४३ ॥

यथाऽपि भमरो पुप्फं वण्णगन्धं अहेठयं ।
पलेति रसमादाय एवं गामे मुनी चरे ॥ ध० ४९ ॥

न परेसं विलोमानि न परेसं कताकतं ।
अत्तनो'व अवेक्खेय्य कतानि अकतानि च ॥ ध०५० ॥

पुत्ता मऽत्थि धनं मत्थि इति वालो विहञ्ञति ।
अत्ता हि अत्तनो नत्थि कुतो पुत्ता कुतो धनं ॥ ध०६२ ॥

यावजीवंऽपि चे वालो पण्डितं पयिरुपासति ।
न सो धम्मं विजानाति दब्बी सूपरसं यथा ॥ ध०६४ ॥

मुहुत्तमपि चे विञ्ञू पण्डितं पयिरुपासति ।
खिप्पं धम्मं विजानाति जिव्हा सूपरसं यथा ॥ ध०६५ ॥

निधीन व पवत्तार य पस्से वज्जदस्सिन ।
निग्गय्हवादि मेधावि तादिस पण्डित भजे ।
तादिस भजमानस्स सेय्यो होति न पापियो ।। ध०७६ ।।

न भजे पापके मित्ते न भजे पुरिसाधमे ।
भजेथ मित्त कल्याण भजेथ पुरिसुत्तमे ।। ध०७८ ।।

अप्पका ते मनुस्सेसु ये जना पारगामिनो ।
अथाय इतरा पजा तीरमेवानुधावति ।। ध०८५ ।।

सहस्समपि चे गाथा अनत्थपदसहिता ।
एक गाथापद सेय्यो य सुत्वा उपसम्मति ।। ध० १०१ ।।

यो सहस्स सहस्सेन सगामे मानुसे जिने ।
एक च जेय्यमत्तान स वे सगामजुत्तमो ।। ध० १०३ ।।

माऽप्प मञ्ञेथ पापस्स 'न म त आगमिस्सति'।
उदबिन्दुनिपातेन उदकुम्भोऽपि पूरति ।
बालो पूरति पापस्स थोकथोकऽपि आचिन ।। ध० १२१ ।।

न अन्तलिक्खे न समुद्दमज्झे न पब्बतान विवर पविस्स ।
न विज्जति सो जगतिप्पदेसो यत्थट्ठितो मुञ्चेय्य पापकम्मा ।। ध०१२७ ।।

सब्बे तसन्ति दण्डस्स सब्बे भायन्ति मच्चुनो ।
अत्तान उपम कत्वा न हनेय्य न घातये ।। ध० १२९ ।।

यथा दण्डेन गोपालो गावो पाचेति गोचर ।
एव जरा च मच्चू च आयु पाचेन्ति पाणिन ।। ध० १३५ ।।

को नु हासो किमानन्दो निच्च पज्जलिते सति ।
अन्धकारेन ओनद्धा पदीप न गवेस्सथ ।। ध० १४६ ।।

अत्ता हि अत्तनो नाथो को हि नाथो परो सिया ।
अत्तना व सुदन्तेन नाथ लभति दुल्लभ ।। ध० १६० ।।

अत्तना व कत पाप अत्तना सकिलिस्सति ।
अत्तना अकत पाप अत्तना व विसुज्झति ।
सुद्धि–असुद्धि पच्चत्त नाञ्ञमञ्ञो विसोधये ।। ध० १६५ ।।

धम्मं चरे सुचरितं न तं दुच्चरितं चरे।
धम्मचारी सुखं सेति अस्मिं लोके परम्हि च ॥ ध० १६९ ॥

अन्धभूतो अयं लोको तनुकेत्थ विपस्सति।
सकुन्तो जालमुत्तो'व अप्पो सग्गाय गच्छति ॥ ध० १७४ ॥

सव्वपापस्स अकरणं कुसलस्स उपसंपदा।
स-चित्त-परियोदपनं एतं वुद्धान सासनं ॥ ध० १८३ ॥

वालसंगतचारी हि दीघमद्धान सोचति।
दुक्खो वालेहि संवासो अमित्तेनेव सव्वदा।
धीरो च सुखसंवासो ञातीनं'व समागमो ॥ ध० २०७ ॥

अक्कोधेन जिने कोधं असाधुं साधुना जिने।
जिने कदरियं दानेन सच्चेनालिकवादिनं ॥ ध० २२३ ॥

पोराणमेतं, अतुल, नेतं अज्जतनामिव।
निन्दन्ति तुण्हिमासीनं निन्दन्ति वहुभाणिनं।
मितभाणिनं पि निन्दन्ति नऽत्थि लोके अनिन्दितो ॥ ध० २२७ ॥

न चाहु न च भविस्सति न चेतरहि विज्जति।
एकन्तं निन्दितो पोसो एकन्तं वा पसंसितो ॥ ध० २२८ ॥

न मोनेन मुनी होति मूळ्हरूपो अविद्दसु।
यो च तुलं'व पग्गय्ह वरमादाय पण्डितो ॥ ध० २६८ ॥

पापानि परिवज्जेति स मुनी तेन सो मुनि।
यो मुनाति उभे लोके मुनी तेन पवुच्चति ॥ ध० २६९ ॥

तुम्हेहि किच्चं आतप्पं अक्खातारो तथागता।
पटिपन्ना पमोक्खन्ति झायिनो मारवन्धना ॥ ध० २७६ ॥

दूरे सन्तो पकासेन्ति हिमवन्तो'व पव्वतो।
असन्तेत्थ न दिस्सन्ति रत्तिक्खित्ता यथा सरा ॥ ध० ३०४ ॥

मुञ्च पुरे मुञ्च पच्छतो मज्झे मुञ्च भवस्स पारगु।
सव्वत्थ विमुत्तमानसो न पुन जातिजरं उपेहिसि ॥ ध० ३४८ ॥

न जटाहि न गोत्तेहि न जच्चा होति ब्राह्मणो।
यम्हि सच्चं च धम्मो च सो सुचि सो च ब्राह्मणो ॥ ध० ३९३ ॥

न चाह ब्राह्मण ब्रूमि योनिज मत्तिसभव।
'भो–वादि' नाम सो होति सचे होति सकिञ्चनो।
अकिञ्चन अनादान तमह ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ध० ३९६ ॥

सचे लभेथ निपक सहाय सद्धिचर साधुविहारि–धीर।
अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानि चरेय्य तेनऽत्तमनो सतीमा ॥
नो चे लभेथ निपक सहाय सद्धिचर साधुविहारि–धीर।
राजा व रट्ठ विजित पहाय एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥
अद्धा पससाम सहाय-सपद सेट्ठा समा सेवितब्बा सहाया।
एते अलद्धा अनवज्जभोजी एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

[सु० नि० ४५–४७]

सब्बा दिसा अनुपरिगम्म चेतसा नेवऽज्झगा पियतरमत्तना क्वचि।
एव पियो पुथु अत्ता परेस तस्मा न हिंसे पर अत्तकामो ॥ उ० ४१ ॥
न उदकेन सुचि होति बह्वेत्थ न्हायती जनो।
यम्हि सच्च च धम्मो च सो सुचि सो च ब्राह्मणो ॥ उ० ९ ॥
यम्हि न माया वसति न मानो यो खीणलोभो अममो निरासो।
पनुण्णकोधो अभिनिब्बुतत्तो सो ब्राह्मणो सो समणो स भिक्खु ॥

[उ० २६]

अभूतवादी निरय उपेति यो वाऽपि कत्वा 'न करोमी' ति चाह।
उभोऽपि ते पेच्च समा भवन्ति निहीनकम्मा मनुजा परत्थ ॥

[इति० ४८]

अप्पमाद पससन्ति पुञ्ञकिरियासु पण्डिता।
अप्पमत्तो उभो अत्थे अधिगण्हाति पण्डितो ॥
दिट्ठे धम्मे च यो अत्थो यो चऽत्थो संपरायिको।
अत्थाभिसमया धीरो पण्डितो ति पवुच्चति ॥ इति० २३ ॥
नक्खत्त पटिमानेन्त अत्थो बाल उपच्चगा।
अत्थो अत्थस्स नक्खत्त किं करिस्सन्ति तारका ॥ [जा० ४९]

पालि-सगहो निट्ठितो

NOTES

1

तक्कसिला–तक्षशिला. दिसापामोक्ख –prominent in all directions.

आळाहन–आदाह (आ + √दह्)—cremation-ground.

पण्णत्तिमत्त (प्रज्ञप्तिमात्र)—a mere designation, a name.

भति (भृति)—Wages. मग्गमूळ्ह (मार्गमूढ)—one who has lost his way.

2

दद्दभ—a thumping sound. बेलुवरुक्ख (बिल्ववृक्ष)—a Bilva tree.

संवट्ट (संवर्त)—annihilation, destruction.

तज्जिता (तर्जिता)—threatened.

3

उच्छंग (उत्संग)—a lap. कस्सक (कर्षक)—a tiller, a farmer.

पक्कोसापेत्वा (from प्र + क्रुश्, caus. gerund)—having sent for, having summoned.

सोदरिय (स+उदरिक)—born of the same womb, a brother.

समोधानेसि (from सम्+अव+√धा)—concluded.

4

आलयरामा—delighting in the pleasures of senses, which become, so to say, the abode (*ālaya*) of one's mind.

इदप्पच्चयता पटिच्चसमुप्पादो (इदं + प्रत्ययता प्रतीत्यसमुत्पादः)—(the Buddhist Law of) Dependent Origination.

किलमथो (क्लमथः)—fatigue. आवटा (आवृता)—wrapped up, covered up.

पटिसंचिक्खन्तो (from प्रति + सं + √ख्या or चक्ष्)—while reflecting.

सम्मिञ्जित (from सम् + √इञ्ज्)—bent. एकंस (एकांस)—one shoulder.

उत्तरासंग—the garment covering the upper part of the body.

अप्परजक्खजातिका (अल्परजस्कजातिका)—having little defilement in their nature.

अनच्छरिया (अनु + अच्छरिया)—very wonderful This word is misinterpreted by several scholars as 'not wonderful'.
अप्पोस्सुक्कता (अल्प + उत्सुकता)—little solicitude, little anxiety
पटिभसु (from प्रति + √ भा, past tense, 3rd person plural) occurred were inspired
मुदिन्द्रिय (मृदु + इन्द्रिय)—with soft or low faculties

5

सारिपुत्त and मोग्गल्लान were two foremost disciples of the Buddha
कलन्दक निवाप—a pasture donated to squirrels (कलन्दक) by some former King of Magadha country
जुण्हा (ज्योत्स्ना)—moonlight
नवोरोपित (नव + अवरोपित)—newly taken away, newly shaved off
आसादेसि (आ + सद caus)—caused offence, attacked
रतन (probably from अरत्नि)—a measure of length
महिद्धिक (महर्द्धिक)—possessing great miraculous power (ऋद्धि)

6

सावत्थी—श्रावस्ती
जेतवन—a park purchased from Prince Jeta by the rich merchant सुदत्त, who came to be called अनाथपिण्डिक, because he gave liberal alms to the poor and indigent
चीवर भसज्ज परिक्खार—the four essential things for a monk—clothing, food, dwelling place and medical requisites when he is sick
तित्थिय (तीर्थिक)—a heretic—one who entertains a different religions faith
सिंघाटक (शृंगाटक)—a place where three or four roads meet, a square

7

ककच (क्रकच)—a saw ससट्ठो (संसृष्ट)—being attached, having intimate relations
अनत्तमनो (अनात्तमना from अन् + आ + दा and मन)—with mind not pleased, displeased

पटिस्सुत्वा (gerund of प्रति + श्रु)—having replied.
पतिरूप (प्रतिरूप)—fit, proper.
लेड्डु (लेष्ठु)—a clod of earth, a stone.
अप्पाबाधता, अप्पातंकता (अल्प + आबाधता, अल्प + आतंकता)—little of sickness or disease.
अनुसासनी (अनुशासनी)—instruction.
ओवस्त-पतोदो (अवध्वस्त-प्रतोदः)—with the whip fallen, or laid down.
आजञ्ञरथो (आजन्यरथः)—with a chariot to which well-bred horses are yoked.
विरूळ्हि (विरूढि)—growth, prosperity. उजुका (ऋजुका)—straight.
एलण्ड (एरण्ड)—castor-oil plant.
गहपतानी (गृह-पत्नी)—the mistress of a house.
सोरता—gentle. वीमंसेय्य poten. 3rd per. sing. of वीमंस (मीमंस् desiderative from मन्)—put to test, examine.
भकुटि (भ्रकुटि or भ्रुकुटि)—knitting of the eye-brow.
भिय्योसोमत्ताय (भूयस्या मात्रया)—the more, to a greater extent.
निच्छारेसि (निस् + चर् causal, past, 3rd per. sing.)—gave out.
पातुकरोति (प्रादुष्करोति)—manifests, exhibits.
अग्गळसूची (अर्गलासूची)—a bolting-pin of a cross-bar.
वोभिन्दि (वि + अव + भिद् past, 3rd per sing.)—was broken.
पटिविस्सक (प्रतिवेशक)—a neighbour.
उज्झापेसि (उद् + ध्यै caus. past, 3rd per. sing.)—complained, expressed great annoyance.
अपचायमानो (from अप + √ चि)—paying respect or honour to.
कुद्दाल—a hoe, a pick-axe.
ओट्ठुभेय्य (cf. Sans. अव + ष्ठीवति) may spit.
तिणुक्का (तृण + उल्का) —a grass-torch.
बिळारभस्ता (बिडाल + भस्त्रा)—bellows made of a cat's skin.
कठल (कठर)—a potsherd, gravel (which is hard).

8

निघण्डु (निघण्टु)—a lexicon.
केटुभ—(1) Science of rites and rituals;
(2) also explained as science of prosody.

ओरसा (औरसा)—self begotten, born of one s own self, legitimate
उतु (ऋतु), उतुनी—a menstruating woman
योन (यवन)—the Ionian Greek
पिसुण (पिशुन)—back biting फरुस (परुष)—harsh
सम्फ—vain, useless अभिज्झा (अभिध्या)—greed
सोत्ति—a cluster of small rough round balls made of stone-powder studded on a lac strip used for rubbing one s body (especially the back) at bathing time
सिनानी (from स्ना)—bathing powder
अरणि—one of the two pieces of wood used for kindling sacrificial fire, by rubbing it against the other
वेण—a bamboo-worker पुक्कुस (पुक्कस or पुल्कस)—a low tribe degraded born of mixed caste
सा (श्वा)—a dog पभस्सर (प्रभास्वर)—shining bright
वेकुरञ्जा—(a very obscure word, its meaning is not clear)
मङ्कुभूता—depressed crest fallen
सम्मन्तान—while they are dwelling
अटलियो उपाहना—strong sandals or shoes (उपानह्) अटलियो—explained in Cm as गणङ्गण उपाहना shoes with several soles
वसल (वृषल)—born of a low caste a Candala
मनोपदोसो (मन + प्रद्वेष)—hatred in mind
जनी—one who gives birth to, a mother
सम्पायिस्सन्ति (from सं + पद causal)—will satisfy
पुण्णो दब्बिगाहो (पूर्णो दर्वीग्राह)—Punna who holds only the ladle (दब्बी) (for his teacher) and has no higher qualification than that of carrying utensils for his master
निक्कुज्जितं उक्कुज्जय्य—set right what has been placed topsy turvy, or upside down (निक्कुज्जित)
अज्जतग्ग (अद्यत + अग्र)—from now on

9

गिज्झकूट (गृध्रकूट)—Vulture peak
सुखुमालो (सु + कुमार)—very tender, delicate
सिविका (शिविका)—a palanquin.

दिट्ठधम्मिक (दृष्टधर्मिक)—what belongs to this visible world; worldly, secular (as against spiritual or what concerns the other world). स्वत्थ = सो + अत्थ.

पयिरुपासथ (from परि+उप+आस्)—to wait upon, to serve.

सम्पराय (from सम् + परा + ई)—next world.

उपट्ठाक (from उप + स्था)—attendant; servant.

पाटिका—explained as अद्धचन्दपासाण; the half-moon-stone-slab to be used at the base of the steps leading to a sacred place like a temple or a monastery. This is often found in the ruins of Buddhist monuments in Āndhra State in India, as well as in Ceylon.

उम्मुज्जित्वा निमुज्जति (from उद् and नि + मस्ज्)—comes upon (the surface of water) and then sinks again.

पच्छाया (प्र + छाया) —shade.

इद्धिपाटिहारिय (ऋद्धि+प्रातिहार्य)—the marvel of miraculous feats.

नेक्खम्म (नैष्काम्य,)—dispassionateness, though Buddhist Sanskrit texts wrongly render it uniformly as नैष्क्रम्य 'renunciation' which meaning the word came to have in later Pali.

ओकार (अवकार)—lowness. संकिलेस (संक्लेश)—defilement.

आनिसंस (आनृशंस)—advantage, benefit.

सामुक्कंसिका (सामुत्कर्षिका)—high, exalted, of a lofty nature.

परियोगाळ्ह (पर्यवगाढ)—having gone deep into, merged in.

वेसारज्ज (वैशारद्य)—confidence, fearlessness.

अ-पर-पच्चयो (अ-पर-प्रत्ययः) —not relying upon others.

सत्थुसासन (शास्तृ–शासन)—the instruction of the Teacher, the Buddha.

तेल–पज्जोत (तैल-प्रद्योत)—oil-torch.

दक्खिन्ति (द्रक्ष्यन्ति future from दृश्)—will see, see.

संखलिखित—a scratch on a conch (शंख).

केसमस्सु (केश+श्मश्रु)—the hair on the head and the beard.

ओहारेत्वा (from अव+हृ caus.)—taking off, shaving off.

फुट (pp. of फर (स्फर्)—full of, filled with.

गवाघातन—a place where cows are slaughtered.

तंतिस्सर (तन्त्रीस्वर)—the sound of the strings of a lute
अच्चायता (अत्यायता)—tautly stretched
उद्धच्च (औद्धत्य)—agitation, flurry
कोसज्ज (कौसीद्य)—laziness, indolence
वूपकट्ठ (व्युपकृष्ट)—removed away from others, alone, lonely
पहितत्त (प्रहितात्म)—given to exertion
इत्थत्त—the state of being here
अब्भञ्ञासि (अभि + past, 3rd pers sing of ञा (ज्ञा)—knew
वुसित (उषित)—lived, practised
सच्छिकत्वा (साक्षीकृत्य)—having realised, experienced
अरहतं (अर्हताम)—from among the worthy men, the Arhats

10

सुसुमार (शिशुमार)—a crocodile
मिगदाय (मृगदाव)—a deer-forest
बाळ्ह-गिलान—very much, intensely, ill (ग्लान)
काल-किरिया—death, (finishing the period of life alloted)
सापेख (सापेक्ष)—with expectations not yet fulfilled
कन्तितु (from √ कृत्)—to card
सन्थरितु (from स+स्तृ)—to spread
ओलिखितु—to scrape off
चेतोसमथ (चेत शमथ)—the tranquility of mind
ओगाध (अवगाध)—a firm place, a footing
अस्सास (आश्वास)—confidence
पटिप्पस्सम्भि (from प्रति+प्र+श्रम्भ)—stopped, came to an end
गेलञ्ञ (ग्लान्य)—illness, sickness, weakness
ओलुब्भ—depending up, relying upon, resting upon (cf अवलम्ब्य)

11

पिट्ठितो (पृष्ठत)—on the backside
बीजयमानो—fanning परिहानि—decline
वज्जी—name of a clan in north Bihar, that had maintained a small republic of their own
अभिण्हं (अभीक्ष्णम)—every moment, always
पाटिकङ्खा (प्रतिकाङ्क्ष्या)—to be expected

समग्गा (समग्रा)—united, all together.
पञ्ञत्त (प्रज्ञप्त)—laid down, ordained.
महल्लक (महा + आर्यक ?)—old, venerable.
ओक्कस्स, पसय्ह (अवकृष्य, प्रसह्य)—dragging, over-powering, forcibly, violently.
अकरणीया—impossible to be dealt with; impossible to be overcome.
उपलापन—talk, consultation, negotiation.
मिथुभेद—split among intimate friends.

12

कुक्कुट—a cock. संमज्जित्वा (from सं + मृज्) having swept.
पटिजग्गित्वा (from प्रति + जागृ)—having watched over; having taken care of; having tended; having looked after.
पटिसल्लीयति (from प्रति + सं + ली)—retires, goes to a solitary place.
चेतिय (चैत्य)—a temple. सुञ्ञागार (शून्यागार)—a solitary place.
अज्झोहार (अभ्यवहार, अधि=अभि ?)—food. दव—sportive appearance.
विहिंसूपरति—cessation of affliction or pain.
पटिहङ्खामि (from प्रति + हन्)—to bring to an end; kill.
यात्रा—sustenance of the body. फासुविहार—comfortable living; living at ease.
अनवज्जता—faultlessness. अब्भञ्जन—lubrication.
अक्ख (अक्ष) axle. फोट्ठब्ब (स्प्रष्टव्य)—a tangible object.
निमित्त and अनुब्यञ्जन—major and minor marks, or characteristics.
जिव्हावस्स = जिव्हावा + अस्स—possessing tongue.
चक्खुमस्स = चक्खुमा + अस्स.
अस्स—(potential, 3rd per. sing. of अस् to be) = सिया (स्यात्).
लगुड-मुग्गर (लगुड-मुद्गल)—a stick and a heavy club.
परिपातियन्तो (from परि + पत् caus. & pass.)—being attacked; being felled down; being pursued.
वत्त-पटिवत्त—services or duties of a religious character of a major or minor nature.
उद्दिसन्त, उद्दिसापेन्त—reciting and making others recite.
योनिसो मनसिकार (योनिशः मनस्कार)—wise, reasonable, thinking.

गोचर—sphere of activity
पेत्तिक (पैतृक)—paternal, hereditary
सतिपट्ठान (स्मृत्युपस्थान)—setting up one's mindfulness, alertness
वुत्तिकप्पन—arranging one's own way of living (वृत्ति)
जिन—the conqueror, the Buddha who has conquered Māra and other evil spirits

13

Readers will note that a double danda (॥) is used in No 13 to mark the close of speech of Milinda or Nāgasena

एकन्तसुख (एकान्तसुख)—complete happiness
मिद्ध—laziness
सद्दहाम (from श्रत् + √ धा)—believe, have faith in
ब्रूहेति (from बृह)—increase, develop, indulge in
मनापिक—pleasant फस्स (स्पर्श)—contact
भूनहु (भ्रूणहा)—an embryo-killer, a destroyer of everything that is on the increase, or of every thing that is to grow or flourish
पच्चन्ते (प्रत्यन्ते) कुपिते—when the border-region is disturbed
बलत्थ (बलस्थ)—a warrior, a soldier, an army officer
परियेसना (पर्येषणा)—search, quest
उच्छादन (उत्सादन)—shampooing, rubbing, anointing
अप्पटिभाग—having no counterpart, having nothing similar
सपटिच्छामि—accept, accede to, agree to
ठपनीय (स्थापनीय)—fit to be placed aside or beyond consideration
सठान (संस्थान)—form, shape
अरूपकायिका देवा—gods with no physical form (to be seen)
सूयति (श्रूयते)—it is heard

14

जच्चन्धो (जात्यन्ध)—born blind
पीठसप्पी (पीठसर्पी)—lame, crippled, one who crawls with the help of a पीठ, a *seat or a chair*
असकूट—top of a shoulder सगता (सस्कृता)—compound things
आरम्मण (आलम्बन)—an object on which the mind dwells
अण्णव (अर्णव)—ocean

15

कुलूपक-भिक्खु—a family-priest, a mendicant who is a family-frequenter.

उच्छु (इक्षु)—a sugar-cane.

अन्तोगब्भ—inner room, inner apartment.

फाल a piece, a scrap. पटिकच्चेव—previously, already.

फणा—the hood (of a serpent). खेळ—saliva. घत (घृत)—ghee.

पक्खित्त (प्रक्षिप्त)—thrown, placed down, put in.

16

मातुपोसको (मातृपोषकः)—supporter of a mother.

विस्सट्ठ (विसृष्ट)—abandoned, given up.

वंक (वक्र)—crooked.

समन्नागत (समन्वागत)—possessed of, equipped with.

पुप्फपुर (पुष्पपुर)—an old name of Pāṭaliputra, modern Patna, in Bihar.

मच्छेर (मात्सर्य)—selfishness. चाग (त्याग)—self-sacrifice.

सुतिं पत्तो (श्रुतिं प्राप्तः)—came to know.

दानग्ग (दानागार)—charity-hall. भत्तग्ग—food-hall.

संखात (संख्यात)—known as.

दान-ब्यावट (दान-व्यापृत)—(an officer) in charge of charities.

आणापेसि (from आ+ज्ञा casual)—ordered.

दुरासदा—difficult to be approached, or pleased.

यञ्ञसुत्त—the sacred thread, यज्ञोपवीत.

कुण्डिका—water-pot (कमण्डलु).

इन्दखील—the strong pillar dug deep into the earth in front of a city-gate.

यन्तमुद्दिका (यन्त्रमुद्रिका)—the key that will open the machine (lock)

विञ्झाटवि (विन्ध्याटवी)—the Vindhya forest

सभार—requisites, provisions, necessary things

कहापण (कार्षापण)—a coin that was in use in olden days

वज (व्रज)—a cow-pen उक्खलि—a pot

घोसकुमार—name of a boy who was cast away in the open, picked by a man and again later exposed to the skies, when he was protected by a bullock who stood above him with his legs astride That boy became later a great merchant of Kosambi

लुद्द—a hunter विनिच्छय—decision (in law suit)

फरसु (परशु)—an axe, a hatchet

कासमद्दपत्त—a leaf of a plant called कासमर्द, which apparently has a hard, stiff, edge

विम्हित (विस्मित)—astonished

सन्द (सान्द्र)—thick

ब्राह्मण-वाद—the discussion carried on by the Brahmana See text p 45 l 13 ब्राह्मणो वाद परियेसन्तो

सुवण्ण-पणाळियावुत-कम्बल-सुत्तवट्टि—a round woollen string passed through golden tubular beads

बाहुसच्च (from बहुश्रुत)—plenty of hearing others, knowledge

आवुध (आयुध)—weapon

केवट्ट (कैवर्त)—a fisherman

वोहरन्तानं जानिस्साम—we shall know what [people] speak (about this incident)

पपटकपूव—a pan cake

हञ्ञति—used in active sense, see इन्दखीले पटिहञ्ञित्वा p 46, l 5, Mahāsaddanīti (Sinh ed 1909, p 439) quotes other examples

17

मज्झिमा पटिपदा (मध्यमा प्रतिपद्)—the

अभिञ्ञा (अभिज्ञा)—knowledge

सम्मा-वायाम (सम्यक्-व्यायाम)—right effort.

इच्छं = इच्छन्तो—longing, desiring.

संखित्तेन (संक्षिप्तेन)—in brief, in short.

उपादानक्खन्धा (उपादानस्कन्धाः)—the (five) groups of existence of a living being.

पोनोब्भविका (पौनर्भविका)—leading to rebirth.

चाग (त्याग)—self-sacrifice. मुत्ति (मुक्ति)—escape.

अनालय (अन् + आलय)—no attachment, detachment.

18

पटिच्च-समुप्पाद (प्रतीत्य + समुत्पाद)—Dependent Origination; the Law of Origination depending upon some other factor.

संखारा (संस्काराः)—all compound things; but here this word means 'activities'.

सळायतन (षट् + आयतन)—six organs of sense.

भव—is used for karma-bhava, kārmic existence.

उपायास—tribulations. केवल = सब्ब, whole, complete.

19

अनत्ता (अनात्मा)—No self, no soul.

परितस्सति (परितृष्यति from परि + तृष्; sometimes confused with formations from परि + त्रस्)—has longing, has craving.

अ-परितस्सं (अ-परि-तृष्यन्)—having no longing, no craving.

इत्थत्त [इत्थ + त्त (त्व)]—the state of being born here in this world.

20

यन्तमुद्दिका (यन्त्रमुद्रिका)—the key that will open the machine (lock)

विञ्झाटवि (विन्ध्याटवी)—the Vindhya forest

सभार—requisites, provisions, necessary things

कहापण (कार्षापण)—a coin that was in use in olden days

वज (व्रज)—a cow pen उक्खलि—a pot

घोसकुमार—name of a boy who was cast away in the open, picked by a man and again later exposed to the skies, when he was protected by a bullock who stood above him with his legs astride That boy became later a great merchant of Kosambi

लुद्द—a hunter विनिच्छय—decision (in law suit)

फरसु (परशु)—an axe, a hatchet

कासमद्दल—a leaf of a plant called कासमर्द, which apparently has a hard, stiff, edge

विम्हित (विस्मित)—astonished

सन्द (सान्द्र)—thick

ब्राह्मण-वाद—the discussion carried on by the Brāhmana See text p 45 l 13 ब्राह्मणो वाद परियेसन्तो

सुवण्ण-पणालि-पावुत-कम्बल-सुत्तवट्टि—a round woollen string passed through golden tubular beads

बाहुसच्च (from बहुश्रुत)—plenty of hearing others, knowledge

आवुध (आयुध)—weapon

केवट्ट (कैवर्त)—a fisherman

वोहरन्तान जानिस्साम—we shall know what [people] speak (about this incident)

पणल्लपूव—a pan cake

हञ्जति—used in active sense, see हञ्ञन्ते पटिहञ्जन्ता p 46, l 5, Mahāsaddanīti (Sinh ed 1909, p 439) quotes other examples

17

मज्झिमा पटिपदा (मध्यमा प्रतिपद्)—the Middle Path

अभिञ्ञा (अभिज्ञा)—knowledge

सम्मा-वायाम (सम्यक्-व्यायाम)—right effort.
इच्छं = इच्छन्तो—longing, desiring.
संखित्तेन (संक्षिप्तेन)—in brief, in short.
उपादानक्खन्धा (उपादानस्कन्धाः)—the (five) groups of existence of a living being.
पोनोब्भविका (पौनर्भविका)—leading to rebirth.
चाग (त्याग)—self-sacrifice. मुत्ति (मुक्ति)—escape.
अनालय (अन् + आलय)—no attachment, detachment.

18

पटिच्च-समुप्पाद (प्रतीत्य + समुत्पाद)—Dependent Origination; the Law of Origination depending upon some other factor.
संखारा (संस्काराः)—all compound things; but here this word means 'activities'.
सळायतन (षड् + आयतन)—six organs of sense.
भव—is used for karma-bhava, kārmic existence.
उपायास—tribulations. केवल = सब्ब, whole, complete.

19

अनत्ता (अनात्मा)—No self, no soul.
परितस्सति (परितृष्यति from परि + तृष्; sometimes confused with formations from परि + श्रम्)—has longing, has craving.
अ-परितस्सं (अ-परि-तृष्यन्)—having no longing, no craving.
इत्थत्त [इत्थ + त्त(त्व)]—the state of being born here in this world.

20

असंखिय (अ-संख्य)—a period of time which is incalculable; an immense number.
समिद्ध (समृद्ध)—prosperous. हेहिति-हेस्सति—future of हु to be.
हेतुये—an archaic form of हेतवे, infinitive from हु to be.
अमतं-तळ—the lake of immortality.
विनायक—one who leads. सेरी (स्वैरी)—moving as one likes.
जिगुच्छियं-जिगुच्छन्तो—getting disgusted with.
उच्चारठान—the place where people ease themselves; latrine.
करीस—fesces. वच्चं कत्वा—having eased oneself (in a latrine, वच्चकुटी).

पलुग्ग—broken, crumbled
धुवस्सव (ध्रुवस्रव)—constantly oozing out
नेक=न एक=अनेक—not one, many
अभिञ्ञा (अभिज्ञा)—some high miraculous powers which the Buddhists believe to be six (See verse 46 below)
दीपङ्कर—name of the first Buddha in the traditional list of the legendary Buddhas that are supposed to have preceded the historical Gautama Buddha
वटुमायन (वर्त्म + अयन)—the path, the way
सोमनस्स (सौमनस्य)—pleasure, delight, cheerfulness
पवेदयि (from प्र + विद्)—communicated
संविग्ग (संविग्न)—agitated with the idea of working more zealously
खणो etc—in order that the right moment (क्षण) may not pass over me, may not be missed by me
उपच्चगा (उप + अति + अगात)—pass over, be missed
अञ्जस straight (Path) सोधेमि (from शुध् causal)—make clean
छळभिञ्ञेहि (षडभिज्ञै)—by those who possess six high powers
खीणासव (क्षीण+आस्रव)—one who has destroyed depravities
पञ्जलिका (प्र+अञ्जलिका)—with the palms of hands joined together for paying obeisance to others
पारिच्छत्तक—a Parijataka flower
चम्पक केतक—different kinds of flowers
वाकचीर—a hemp cloth अवकुज्ज—with face turned downwards
झापय (from क्षै causal)—burn
हेस्स (future of हू)— shall be
सब्बञ्ञुता (सर्वज्ञता)—omniscience
तयो भवा—the three planes of existence recognised in Buddhism—the plane of desire (काम), the plane of form (रूप) and the plane of the formless (अरूप)
लिंगसम्पत्ति—the treasure of possessing the [male] sex
अधिकार—possessing the necessary qualification
समाधान—collection अभिनीहार—earnest desire, prayer.
समिज्झति (समृध्यते)—becomes successful
उस्सीसक (उत्+शीर्षक)—the head of a bed, a pillow

पधानं दुक्करकारियं—strenuous exertion which is very difficult.
उपेहिति (future of उप+इ)—will go.
पटियत्त—made ready, prepared.
कोलिय-उपतिस्स—better known respectively as मोग्गल्लान-सारिपुत्त.
अस्सत्थ (अश्वत्थ)—the Pipal tree.
उक्कुट्ठि (from उत्+क्रुश्)—a shout of joy.
अप्फोठेन्ति (see Text, 24·4 from आ+स्फुट् causal)—strike the arms with the palms of hands.
अद्धा (अध्वा)—here, it means time.

21

वट्ट(क) (वर्तक)—a quail. पोतक—a young one.
कुलावक—a nest. गिम्ह (ग्रीष्म)—summer.
कण्हवत्तनी (कृष्ण-वर्तनिः)—fire that leaves behind a black trail.
तसिता (from त्रस्)—threatend with fire; frightened.
वेधितो—quaking, shaking.
कातवे (कर्तवै = कर्तुम्)—Vedic Infinitive from कृ to do.
सच्चकिरिया (सत्यक्रिया)—a truthful asseveration, or a truthful declaration.
अ-वञ्चना (from अ+Vedic √वञ्च् to walk, to take steps)—that cannot take steps or walk.
अवस्साय (अवाश्रित्य)—relying upon.
जातवेद—fire. सिखी (शिखी)—the crested one; here, fire.
पज्जलितो (from प्र+ज्वाला)—that which has a flame; fire.
करीस—a measure of length-wise and breadth-wise space.

22

रुरु—a kind of deer (specially preferred for a sacrifice).
सुतत्त (सु-तप्त)—well-heated. कारुञ्ञ (कारुण्य)—compassion.
पक्कन्तो (प्रक्रान्तः)—went up to.
अस्सत्थ (आश्वस्त)-काल—the time when one is restored to health.
उसु (इषु)—an arrow. मित्तदुब्भि (मित्रद्रोहि)—a traitor to a friend.
अनरिय (अन्+आर्य)—ignoble.
कामददो—fulfilling desire. बोधि—knowledge, enlightenment.

23

सव्हय (स + आह्वय)—with a name, named
तथ (तथ्य) वितथ (वितथ्य)—truth and falsehood
वीमसयामि (from मीमस्)—put to test
पलित—white, grey heir वलित—wrinkled
पग्गहेत्वान (gerund of प्र + गृह्)—having made a strong effort
रट्ठवड्ढन (राष्ट्रवर्धन)—who helps the prosperity af a nation
वेद जातो—one in whom joy or satisfaction (वेद = तुष्टि) has arisen
मा दन्धयि—do not hesitate वनिब्बक (वनीपक)—a beggar
चोदितो—urged on,
तालमिञ्ज (°मज्जा)—the soft pith of the fruit of a palm tree
देस्स, देस्सिय (द्वष्य)—what is hated

24

तिदस (त्रिदश)—Thirty, gods.
थोमयन्त (denom from स्तोम)—praising
दुस्स (दूष्य)—a piece of cloth
उदग्ग (उदग्र)—elated with joy
चित्तिं करित्वा—having thought over
कल्यरूप—pleased, satisfied
लोमहसन (रोमहर्षण)—the hair on the body standing erect, horripilation
दट्ठु = दिस्वा मरु (मरुत)—gods
सेळेन्ति—whistle पोथेन्ति (see Text 20 72 variant of फोटेन्ति (from स्फुट् causal)—strike
लुम्बिनी—the name of the park wher the Buddha was born
नद = नदन्तो—roaring उक्का (उल्का)—a smelting pot of a goldsmith
दद्दल्लमान—blazing, shining bright
तारासभ (तारा + ऋषभ)—the prominent one among stars
वीतिपतन्ति (व्यतिपतन्ति)—were falling down, were being waved
नेक्ख (निष्क)—a gold corn
जिगिसक (जिगीषक)—wishing to win
अनुत्तराय = अनुत्तरो + अय—this is he who has no superior.
ओरकाय = ओरको (inferior) + अय

वीतिसारत्वा (from वि+अति+सृ causal)—having finished
सुसु (शिशु)—a baby, a very young person
वण्ण (वर्ण)-आरोह—complexion and height
जातिमा—of good breed, noble
नागसंघ—an assemblage of those who have no sins (न आगु येस, ते)
चक्खाहि=च+अक्खाहि उजु (ऋजु)—straight
अभिपत्थय (अभिप्रार्थयन्)—soliciting, hankering after
नेक्खम्म (नैष्काम्य)—dis-passionateness, Buddhist Sanskrit texts, however, render it as नैष्क्रम्य, renunciation, leaving one's house, which sense the word got only in later days
पधान (प्रधान)—effort, exertion (in practising meditation)
दट्ठु=दिस्वा—having seen or noted खेम (क्षेम)—safe

26

पहितत्त (प्रहितात्म)—given to exertion नमुची (नमुचि)—Māra, the evil spirit
एकग्ग (एकाग्र)—in one part काहसि=करिस्ससि—will do
अग्गिहुत्त (अग्निहोत्र)—fire-sacrifice भण (भणन्)—speaking
खुप्पिपासा (क्षुध्+पिपासा)—hunger and thirst
थीन (स्त्यान)-मिद्ध—lethargy and laziness, sloth and torpor
भीरुपवुच्चति (भी+उप+उच्यते)—is spoken of as 'fear'.
मक्ख (म्रक्ष)—belittling the merits of others
थम्भ (स्तम्भ)—obstinacy
सिलोक (श्लोक)—fame or glory समुक्कंसे (from सम्+उत्+√कृष्)—may elevate
कण्ह (कृष्ण)—the Black One, the Māra, the evil spirit
अ-सूरो—one who is not brave, a coward
मुञ्ज—a kind of grass धिरत्थु (धिक्+अस्तु)—fie upon!
पगाळ्हा (प्रगाढा)—merged in, sunk in
सुब्बता (सुव्रता)—of good practices
धजिनी (ध्वजिनी)—army अम्मना (अश्मना)—with a stone
वसिं करित्वान—having brought under one's control
पुथु (पृथक्)—various, many
अस्सादना (आस्वादना)—something tasteful, having a good relish.

वीणा कच्छा अभस्सथ (from भ्रंश्)—the lute fell down from his side (showing that Māra was defeated in his attempt to seduce the Buddha away from pursuing his path of exertion and meditation.

27

समानवासो—living with those that are agreeable.
गिनि (अग्नि)— fire. विगतखिल—free from stubborness.
डंसक-मकसा (मशकाः)—black-flies and mosquitos.
मिसी नुनंखता—a well-prepared rafter.
अस्सवा (from आ+श्रु)—obedient.
भतक (भृतक)—a servant.
निब्बिट्ठ (निर्विष्ट)—one's own earnings; wages.
वसा—calves that are grown up and have a sex-longing; those that are not yet trained (castrated).
धेनुपा—very young calves that are still drinking milk from their mother-cows.
गो-धरणी—a pregnant cow.
पवेणी—young cows which continue their species by giving birth to young ones.
पूतिलता—a kind of ill-smelling creeper.
नाग—an elephant.
गब्भसेय्या (गर्भशय्या)—the state of being conceived in the womb.
निन्न (निम्न)–थल (स्थल)—spaces, low-and high.
तावदेव—immediately. उपधी—worldly possessions.

28

महितो—honoured, worshipped.
सोब्भ (स्वभ्र) —a pit, a hollow.
पपात (प्रपात)—a precipice.
अन्वकासि (अनु+अकार्षीत् from √कृ)—dragged into, threw.
पमज्जित्वा (from प्र+मद्)—being heedless, negligent.
दिसा (द्विषः) —those that are hated; enemies.
आदपयन्ति (from आ+दा causal)—take, receive.

पप्पुय्य (प्राप्य)—having obtained
तसथावर (त्रस-स्थावर)—animals that are comparatively movable (subject to quaking) and immovable
नेत्तिका (नेतृका)—channels तेजन—an arrow
अनणो (अनृण)—without being indebted to any one
उब्बिग्ग (उद्विग्न)—sad, dejected आहित (अवहित)—put down
उदिच्च (उदीच्य)—northren country
भवनेत्ती—that which leads to existence, craving

29

अङ्गारिनो—sparkling bright (like burning coal)
दुमा (द्रुमा)—trees
भगी रसान—partaking of juicy substance
पवन्ति (प्र+वा pres 3rd per plural)—blow
वप्पति (from वप्)—is sown
पुनति (√पू)—purifies.
भूरिपञ्ञो (भूरिप्रज्ञ)—a man of great wisdom
अय्यक—grand father
अंगीरस—produced from burning coal, shining bright According to mythology गोतम was one of the families derived from the first ancestor, अंगिरस्

30

कन्दरा—cleft, den, cave विहस्स=विहरिस्स—shall live
नीळ (नीड)—nest तिण्ह (तीक्ष्ण)—sharp
सब्भि (सद्भि)—with good men
पधानियो—given to exertion
यथाव-दस्सी—one who sees things as they are
तन्दि (तन्द्री)—indolence, torpor
सिरिंसपा (सरीसृपा)—serpents
अत्तत्थिय (आत्मार्थिक)—loking to one s own needs, or to what is beneficial to oneself
हस्स—1st pers sing, future of हू to be
पावुस (प्रावृट)—rain, rainy season
वळवामुख (वडवामुख)—the sub-marine fire

निब्बिज्जयं (from निर्+विद्)—getting disgusted with.
पदालये (from प्र+दल् caus.)—may shatter, cleave, destroy.
इणट्टो (ऋण+आर्तः)—oppressed by the burden of a debt.
विहंगमा—going through the air, birds.
महिन्द—the great Indra as god of rain.
खिड्डा (क्रीडा)—sport.
अज्झुपागत (अधि+उपागत)—come to, arrived at.
सन्नाहकाले...किं—what is the use of bewailing when I have fully equipped myself [for the forth-coming struggle].
अमतपदं जिगीसं—I want to win the deathless state.
महाभिसक्को (महाभिषक्)—a great physician.
नरदम्मसारथि—the trainer of men that are fit to be trained.
अ-विद्दसू (अ-विद्वांसः)—ignorant.
चित्तेन...निरंकता—those that are relegated to hell, being misled by mind.
वसं=वसन्तो—dwelling. मा विराधये—do not offend me.
इन्द्रियानि, बलानि—the (five) faculties and powers which are सद्धा faith, सति mindfulness, विरिय exertion, समाधि concentration and पञ्ञा insight.
बोज्झंगानि (बोधि+अंगानि)—factors of enlightenment. They are seven : सति mindfulness, धम्मविचय investigation into the Dhamma, विरिय effort, exertion, पीति joy, पस्सद्धि pacification, समाधि concentration and उपेक्खा equânimity.
तिस्सो विज्जा—the three kinds of lore : (1) knowledge of past existences, (2) divine sight of all the planes of existence including heaven and hell; and (3) the knowledge of the destruction of all the depravities (आसवा).
अट्ठङ्गिक-मग्ग—the Buddhist Path consisting of eight factors : सम्मादिट्ठि right (philosophical) view, सम्मासंकप्प right resolve, सम्मावाचा right words, सम्माकम्मन्त right actions, सम्माआजीवो right livelihood, सम्मावायामो right efforts, सम्मासति right mindfulness and सम्मासमाधि right concentration.
पुरे नियुञ्जसि—formerly you were directing me to.
अघं वधं नि च—is baneful and condemnable to death.

अभिसापसमागतो—who has come to be cursed (अभिशाप) by peopl when he visits their houses for begging alms

विसिखन्तरे चरं—moving about [for food] in different streel (विसिखा)

दोसिना—night आरञ्ञिक—living in a forest

पिण्डपातिक—one who begs his food

सोसानिक (श्माशानिक)—one who lives in a cemetery (श्मशान)

पंसुकूलिक—one who puts on a garment made from dusty rags

नेसज्जिक—one who has taken up the practice of sitting u (without lying down for rest)

छेत्वा for छेत्वा (Sans छित्वा)—having cut

अलक्खया (अ-लक्ष्म्या)—on account of something inauspicious

अ-हिरीकता (अ-ह्रीक-ता)—shamelessness

पटिस्सव (from प्रति+श्रु)—solemn undertaking, a promise

वन्त (वान्त, pp from वम्)—vomitted

तया कते—because of you

अज्झत्तसम्भवो—born of my own self

राजदिसि (राज+ऋषि)—द is inserted in the Sandhi of Pali word राज and इसि

तवेव वाहसा—just because of you

देवत्तन (देव+the Vedic suffix त्वन cf also जायत्तन, जारत्तन in Pa and जनि-त्वन and सखि-त्वन in Vedic Sanskrit) the state of being a god

चारणिक—a little play, masque (that is constantly shifted from place to place and exhibited)

दुब्भिस्सति (from द्रुह)—will betray

नवसोतसन्दन (नव+स्रोत+स्यन्दन)—oozing out at nine [openings of human body].

वराह-एणेय्य—a boar and a deer.

सुपेखुण—(perhaps from सु and Vedic प्र+इङ्ख् to swing) with very beautiful wings.

वुट्ठ (वृष्ट)—it has rained.

विटपि having branches (विटप); a tree.

होहिति (future of हू)—will be.

कस्सामि=करिस्सामि—will do.

इस्सर (ईश्वर)—the ruler, controller.

अतन्दित (अ+तन्द्रित)—having no indolence.

वसानयिस्सं=वसे+आनयिस्सं—will bring under control.

अवट्ठित (अवस्थित)—firm, steady.

योग्गाचरियो—the trainer of those that are fit to be yoked (योग्य).

उजु (ऋजु)—straight, going on the right path.

समुदय—origin.

विभवं च संभवं—passing out of existence and again coming into existence.

दायादको...अग्गवादिनो—you will become an inheritor (दाय+आ+√दा) of gifts from him who preaches the highest, that is, the Buddha.

विपल्लास (विपर्यास)—thinking in a wrong or topsy-turvy way, mis-construing.

गो-मण्डल—a rustic circle; a circle of cows, or of care-takers of cows.

संयोजन—*fetter.*

पराभविस्ससि—you will be defeated (in your purpose).

31

धुत्तक (धूर्तक)—a deceitful fellow; a rogue.

ओवरियान—(from अव+वृ to cover)—standing in, blocking, the way.

अनङ्गण—free from any defilement, sinless.

मालुतेरिता (मारुत+ईरित)—shaken by the wind.

ओगाह (अव+गाह्)—to sink in, to merge in, to enter.

अभिसापमागतो—who has come to be cursed (अभिशाप) by people when he visits their houses for begging alms

विसिखन्तर चर—moving about [for food] in different streets (विसिखा)

दोसिना—night आरञ्ञिक—living in a forest

पिण्डपातिक—one who begs his food

सोसानिक (स्माशानिक)—one who lives in a cemetery (स्मशान)

पंसुकूलिय—one who puts on a garment made from dusty rags

नेसज्जिक—one who has taken up the practice of sitting up (without lying down for rest)

छेत्त्वा for छत्वा (Sans छित्वा)—having cut

अलक्खया (अ–लक्ष्मया)—on account of something inauspicious

अ–हिरीकता (अ–ह्रीक ता)—shamelessness

पटिस्सव (from प्रति+श्रु)—solemn undertaking, a promise

वन्त (वान्त pp from वम)—vomitted

तया वते—because of you

अज्झत्तसम्भवो—born of my own self

राजदिसि (राज+ऋषि)—द is inserted in the Sandhi of Pali words राज and इसि

तवेव वाहसा—just because of you

देवत्तन (देव+the Vedic suffix त्वन cf also जायत्तन, जारत्तन in Pali and जनि-त्वन and सखि-त्वन in Vedic Sanskrit) the state of being a god

चारणिक—a little play, masque (that is constantly shifted from place to place and exhibited)

दुब्भिस्ससि (from द्रुह)—will betray

दस्सह (? स)—*the reading as suggested in emendation means* 'displaying, exhibiting'

किं विराधित मया—wherein have I offended you?

हत्थिप्पभिन्न just as a Mahut holding a goad in his hand *controls an elephant that is in rut*

अधिट्ठहि (अधि+स्था, past 3rd pers sing) declared firmly

भस्ता (भस्त्रा)—bellows (with both ends open दुभतोमुख)

फुसे—may touch

नवसोतसन्दन (नव+स्रोत+स्यन्दन)—oozing out at nine [openings of human body].
वराह-एणेय्य– a boar and a deer.
सु-पेक्खुण—(perhaps from सु and Vedic प्र+इङ्ख्, to swing) with very beautiful wings.
वुट्ठ (वृष्ट)—it has rained.
विटपि having branches (विटप); a tree.
होहिति (future of हू)—will be.
कस्सामि=करिस्सामि—will do.
इस्सर (ईश्वर)—the ruler, controller.
अतन्दित (अ–तन्द्रित)—having no indolence.
वसानयिस्सं=वसे+आनयिस्सं—will bring under control.
अवट्ठित (अवस्थित)—firm, steady.
योग्गाचरियो—the trainer of those that are fit to be yoked (योग्ग).
उजु (ऋजु)—straight, going on the right path.
समुदय—origin.
विभवं च संभवं—passing out of existence and again coming into existence.
दायादको...अग्गवादिनो—you will become an inheritor (दाय+आ+√दा) of gifts from him who preaches the highest, that is, the Buddha.
विपल्लास (विपर्यास)—*thinking in a wrong or topsy-turvy way,* mis-construing.
गा-मण्डल—a rustic circle; a circle of cows, or of care-takers of cows.
संयोजन—fetter.
पराभविस्ससि—you will be defeated (in your purpose).

31

धुत्तक (धूर्तक)—a deceitful fellow; a rogue.
ओवरियान—(from अव+वृ to cover)—standing in, blocking, the way.
अनङ्गण—free from any defilement, sinless.
मालुतेरिता (मारुत+ईरित)—shaken by the wind.
ओगाह (अव+गाह्)—to sink in, to merge in, to enter.

अभिसापमागनो—who has come to be cursed (अभिशाप) bv peoı le when he visits their houses for begging alms
विसिखन्तर चर—moving about [for food] in different streets (विसिखा)
दोसिना—night आरञ्जिक—living in a forest
पिण्डपातिक—one who begs his food
सोसानिक (स्माशानिक)—one who lives in a cemetery (स्मशान)
पसुकूलिक—one who puts on a garment made from dusty rags
नेसज्जिक—one who has taken up the practice of sitting up (without lying down for rest)
छेत्तु for छेत्वा (Sans छित्वा)—having cut
अलक्खया (अ-लक्ष्म्या)—on account of something inauspicious
अ-हिरीकता (ı-ह्रीक ता)—shamelessness
पटिस्सव (from प्रति+श्रु)—solemn undertaking, a promise
वन्त (वान्त, pp from वम)—vomitted
तया कते—because of you
अज्झत्तसम्भवो—born of my own self
राजदिसि (राज+ऋषि)—द is inserted in the Sandhi of Pali words राज and इसि
तवेव वाहसा—just because of you
देवत्तन (देव+the Vedic suffix त्वन cf also जायत्तन, जारत्तन in Pali and जनि-त्वन and मनि-त्वन in Vedic Sanskrit) the state of being a god
चारणिक—a little play, masque (that is constantly shifted from place to place and exhibited)
दुब्भिस्ससि (from द्रुह)—will betray
दस्सह (? य)—the reading as suggested in emendation means 'displaying, exhibiting'
किं विराधित मया—wherein have I offended you?
हत्थिप्पभिन्न just as a Mahut holding a goad in his hand controls an elephant that is in rut
अधिट्ठहि (अधि+स्था, past, 3rd pers sing) declared firmly
भस्ता (भस्त्रा)—bellows (with both ends open दुभतामुख)
छुपे—may touch

नवसोतसन्दन (नव+स्रोत+स्यन्दन)—oozing out at nine [openings of human body].

वराह्-एणेय्य– a boar and a deer.

सु-पेक्खुण—(perhaps from सु and Vedic प्र+इङ्ख् to swing) with very beautiful wings.

वुट्ठ (वृष्ट)—it has rained.

विटपि having branches (विटप); a tree.

होहिति (future of हु)—will be.

कस्सामि = करिस्सामि—will do.

इस्सर (ईश्वर)—the ruler, controller.

अतन्दित (अ–तन्द्रित)—having no indolence.

वसानयिस्सं=वसे+आनयिस्सं—will bring under control.

अवट्ठित (अवस्थित)—firm, steady.

योग्गाचरियो—the trainer of those that are fit to be yoked (योग्ग).

उजु (ऋजु)—straight, going on the right path.

समुदय—origin.

विभवं च संभवं—passing out of existence and again coming into existence.

दायादको...अग्गवादिनो—you will become an inheritor (दाय+आ+√दा) of gifts from him who preaches the highest, that is, the Buddha.

विपल्लास (विपर्यास)—thinking in a wrong or topsy-turvy way, mis-construing.

गो-मण्डल—a rustic circle; a circle of cows, or of care-takers of cows.

संयोजन—fetter.

पराभविस्ससि—you will be defeated (in your purpose).

31

धुत्तक (धूर्तक)—a deceitful fellow; a rogue.

ओवरियान—(from अव+वृ to cover)—standing in, blocking, the way.

अनङ्गण—free from any defilement, sinless.

मालुतेरिता (मारुत+ईरित)—shaken by the wind.

ओगाह (अव+गाह्)—to sink in, to merge in, to enter.

वाळ (व्याड)—मिग—wild animal
करेणु (कणक)—a she elephant
लाळित—shaking, rolling भीसनक (भीषणक)—dreadful
तपनीय—gold पोतिका, पोतलिका—a doll
अच्छरा (अप्सरा)—a celestial damsel
गोणक—a woollen cover
कुणप—a dead body, a corpse
सुसान-वड्ढन (श्मशान-वर्धन)—[this filthy body is only] an addition to a cemetery
तुरियाक्खि—like (the eyes) of a female deer (तुरी) हाटक—gold
सरम्हसे (सर from स्मृ)—we remember [your eyes even when we have gone far away]
आयतपम्ह (आयत+पक्ष्मन)—long eyelashes
कीळनक (क्रीडनक)—a toy, a play thing
इङ्गालकु(?)—a pit of embers or burning coal
उज्झित—given up abandoned, forsaken
अक्कुट्ठ-वन्दित (आक्रुष्ट+वन्दित)—whatever is censured or paid obeisance to
सखत (संस्कृत)—whatever is compounded, sankhāras
साम्भा—a puppet, a doll
दारुक चि(? दि)ल्लका—a wooden (doll) Cm दारुदण्डादीहि उपरचित-रूपका
परिक्खित्ता—scattered away
अविन्दे (अविन्दिय)—not obtainable
तथूपमा मे—Cm तेन सदिसा हत्थपादपुप्फादि-दवायवा मे पटिभन्ति उपट्ठहन्ति।
वट्टनि (वर्तनि)—a ring a circle, a wheel
कोटरोहिता (कोटर+अवहिता)—placed in a hollow
पिळकोळिका—explained in Cm as
(1) अक्खिगूथका with secretion coming out of the eyes,
(2) अक्खिमज्झे खुद्दकपिळका smaller granular pimples appearing in the eyes
न परिज्जसे—Cm मम नासम्भि, did not come in contact with

लिंगिय, आलिंगिय—embracing.
सोत्थि (स्वस्ति)—safety.

32

जंघाविहारं अनुचङ्कममानानं—while they were taking a walk (lit. exercising their legs).

संसुद्धगहणिको (संशुद्धग्रहणिकः)—born of a pure womb.

अक्खित्तो अनुपक्कुट्ठो (अक्षिप्तः अनुपक्रुष्टः)—not cast aside or condemned.

सञ्ञपेतुं (from (सं+ज्ञा caus.)—to make one understand.

पच्चस्सोसि (प्रत्यश्रौषीत्)—replied.

केवलिनो—perfect.

चन्दं खयातीतं—The moon that has passed the stage of complete disappearance (खय=क्षय) and so, the new moon. See काश्यप-परिवर्त p. 129 : चन्द्रं नवं सर्वे नमस्करोन्ति। तमेव पूर्णं न नमस्करोन्ति।

(This expression is wrongly translated 'as full moon' in the English translation of the Suttanipāta by Fausböll (S. B. E. Vol. X).

पञ्जलिका (प्राञ्जलिकाः)—paying homage to with the palms of hands fully touching each other.

व्यक्खिस्सं (वि+आ+ख्या)—future 1st pers. sing.)—shall explain.

जातिविभंग—classification into different species of living beings.

लिङ्ग—the characteristic mark, the special feature.

कुन्थ—some small worm or ant. किपिल्लिका (पिपीलिका)—an ant.

पादूदरे—with their feet on their bellies (like centipedes).

सोणि (श्रोणि)—hips, buttocks.

पुथु (पृथक्)—several, various.

संबाध—the private parts of a human body (which one does not like to expose).

वोकार (व्याकार)—the distinguishing feature such as a Brāhmaṇa, Kṣatriya, or as a farmer, artisan, or a trader, etc.

परपेस्स (पर+प्रेष्य)—who he is sent on an errand, a messenger.

इस्सत्थ (इषु+अर्थ)—he whose occupation involves the use of an arrow.

मत्तिसम्भव (मातृसम्भव)—born of a mother

भो-वादि—one who addresses others with भो, thus implying the inferiority of those whom he addresses

नन्धि वरत्ता—*a strap, thong, a bond*

सन्दान—a rope, a cord, a fetter

सह-अनुक्कम—with all that follows

पळिघ—a cross bar

सासप (सर्षप)—a mustard seed

अनुस्सद—one who has no haughtiness or megalomania

पन्नभार (=पतितभार)—who has laid down the burden

अत्तदण्ड (आत्तदण्ड)—one who has taken (आत्त) a stick in his hand

विञ्ञपनि—with a tone of request or solicitation

नाभिसजे—will not offend

पलिपथ (परिपथ)—*coming in the way as an obstacle*

अ-कथं-कथी—who has no doubts, who does not say 'कथं ?'

उसभ (वृषभ)—a bull, a leader

नहातक (स्नातक)—one who has taken a ceremonial bath marking the completion of one s studies

समञ्ञा—convention सम्मुच्चा (समत्या)—by agreement

पटिच्च-समुप्पाद (प्रतीत्य-समुत्पाद)—the Buddhist Law of 'Dependent Origination'

अणि—axle-pin which keeps in postion the wheel of the moving (chariot)

33

अद्धगत (अध्वगत)—who has already lived for a long time

भोतो (भवत) गोतमस्स अगरु—if it is not too much (lit गरु heavy) for venerable Gotama

सञ्ञतत्ता=संयतत्ता—those who have restrained themselves

अत्तदत्थ=अत्त+अत्थ, द being inserted in the Sandhi

ब्राह्मणानाम्=ब्राह्मणानं+आसुं सज्झाय (स्वाध्याय)—one s study (of the Vedas)

सद्धा-पकत—prepared through faith

फीता (स्फीता)—prosperous.

अट्ठचत्तारीस वस्सानि—forty-eight years–12 years for each of the four Vedas. Cf. द्वादशवर्षं ब्रह्मचर्यं पृथक् वेदेषु तत् स्मृतम् (गोपथ-ब्राह्मण १.२.२५):

परियेट्ठि (पर्येष्टि)—search.

उजु=ऋजु. अज्जव (आर्जव from ऋजु)—straight-forwardness.

सोरच्चं=सुरतस्स भावो—contentedness, gentleness, meekness.

राजिनो वियाकारो (राज्ञः व्याकारः)—the distinguishing features of royal pomp.

आजञ्ञ (आजन्य)—noble, well-bred.

परिब्बूळ्ह (from परि+वृंह् pp.)—encircled, encompased.

उळार (उदार)—generous, bounteous.

ओक्काक (इक्ष्वाकु ?)—name of a family.

सम्मापास (शम्याप्रास)—a sacrifice performed along the southern bank of the river, Sarasvatī, every successive sacrifice being made at the place where the peg (शम्या), thrown from the place where it is earlier performed, alights on the ground (यत्र शम्या प्रास्यते). See Āsvalāyana-Śrauta-sūtra (12.2·8); also Poona Uni. Journal, Vol. I (1953) No. 1, pp. 78–83.

निरग्गळ (निरर्गल)—a sacrifice where there is no barrier laid for things that are given in charity. Perhaps, it corresponds to सर्वमेध sacrifice mentioned in Brahmanical books.

34

आनिसंस (आनृशंस ?)—advantage, benefit.

निन्नगा (निम्नगा)—going to a lower level, a river.

परिळाह (परिदाह)—burning sensation.

अत्तानुवाद (आत्म+अनुवाद)—blaming oneself.

35

अत्तभाव (आत्मभाव)—physical body.

वियोगनिट्ठं (वियोगनिष्ठं)—ending (निष्ठा) in separation.

फेनपिण्ड—a round ball of foam.

अवतंस—ornament of the head; a crown.

सिम्बलि-वन—a forest of शाल्मली trees which give soft cotton wool
सु धन—apparently for सु धञ्ञ=सु धान्य—good grain
खुर (क्षुर) on the surface of the earth covered over with sharp instruments like razors (क्षुर)
वेतरणी (वैतरणी)—name of a river in hell

36

कुदाचन—ever, at any time
सनन्तनो (सनातन)—eternal
मीयन्ति (म्रियन्ते)—die
अहेठय—without causing any harm
विलासानि—perversities, wrong things
निग्गय्हवादी—who speaks restraining others from wrong things
संगामजुत्तमा (संगामजीन उत्तमा)—the best among the victorious in a battle
पाचेन्ति (for पाजन्ति from प्र+अज्)—drives.
ओनद्ध (अवनद्ध)—wrapped up
परियोदपन (from परि+अव+दा)—purification
कदरिय (कदर्यु)—a miser
पोसो=पुरिसो=पुरुष—a man
तुलेति—weighs
आतप्प—effort, exertion
अक्खातारो (आ+ख्यातारः)—those who speak, or tell
खग्ग-विसाण-कप्पो (खड्ग विषाण-कल्प)—(who is alone) like the single horn of a rhinoceros, often wrongly translated as 'like a rhinoceros
पनुण्ण (pp from. प्र+नुद्)—driven away
अत्थो बालं उपच्चगा (उप+अति+अगात्)—the object to be attained is missed by the fool (lit. it passed over him without being caught by him)
अत्थो अत्थस्स नक्खत्तं the successful accomplishment of an object aimed at is itself an auspicious star Of what avail is really the star (in which, truly speaking, no auspicious element exists)?

CORRECTIONS

Page	*Line*	*For*	*Read*
७	१३	उतरासंग	उत्तरासंग
७	२२	जरानभिूतं	जराभिभूतं
१५	Title	कचूपमसुत्तं	ककचूपमसुत्तं
१५	१७	हतं	हेतं
३९	५	ओपम्मकथा	ओपम्मकथा
७९	२४	पिळकाळिका	पिळकोळिका
७९	२४	चक्खुविघा	चक्खुविधा
११०	२२	दिस्वा	दिस्वा.